

กรมศิลปากร
นิทรรศการห้องสมุด

ความรักของแม่ในวรรณคดี

54

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันตแพทย์หญิง ทองเอิบ เหมะจุฑา (ภพดิษฐ์) ต.ม.จ.ช.

อส
ท328ค
2517

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961129852

วันที่ ๑๑/๑๒/๕๗.
เลขทะเบียน ๐๖๒๓
เลขหมู่ ๑๗
๓๖๘๑.

๒๕๑๘

กรมศิลปากร
บรรณารักษ์ห้องสมุด

ความรักของแม่ในวรรณคดี

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันตแพทน์หญิง ทองเฮง *สมเด็จพระศรีสุทภ* (ภพิตะณี) ต.ม.จ.ช.

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

ความรักของแม่ในวรรณคดี

เลขหมู่หนังสือ ๘๐๘. ๘๐๓

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๘

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทันตแพทย์หญิง ทองเอิบ เหมะจุฑา

ความรักของแม่ในวรรณคดี

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันตแพทน์หญิง ทองโฮม เสมอจุฑา (กพิติษย์) ต.ม.,จ.ศ.

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

ความรักของแม่ในวรรณคดี

เลขหมู่หนังสือ ๘๐๘. ๘๐๓

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๗

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทันตแพทย์หญิง ทองเอม เหมะธูชา

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทนตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๗
นายแพทย์ยุคนธ์ เหมะจุทา ผู้เป็นสามี ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติ-
ศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง
ความรักของแม่ในวรรณคดี ซึ่งนางปรางศรี วัลลิโถม วิทยากรโท กองวรรณคดี
และประวัติศาสตร์ ได้คัดเลือกและรวบรวมขึ้นจากวรรณคดีสำคัญสมัยต่าง ๆ รวม
ทั้งสิ้น ๒๔ เรื่อง เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้
จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ในสังคมของไทยนับแต่โบราณกาล ได้รับนับถือและยกย่องสรรเสริญว่า
ความรักของมารดาต่อบุตรนั้นเป็นความรักอันยิ่งใหญ่หาที่สุดมิได้ ด้วยมารดาเป็นผู้
ให้ชีวิตนับตั้งแต่ตั้งครรภ์ ผู้เป็นมารดาย่อมได้รับความลำบากตรากตรำ ต้องอดกลั้น
ต่อความสุขในด้านต่าง ๆ เพื่อถนอมรักษาครรภ์ให้เป็นปกติ มิให้มอันตรายแก่ทารก
จนกระทั่งคลอดก็ต้องอดทนต่อความเจ็บปวดทุกขเวทนา ครั้นแล้วต้องเลี้ยงรักษา
และอบรมสั่งสอนบุตรกระทั่งเติบโตใหญ่ แม้ยอมมีใจจ่อผูกพันปรารถนาจะให้ลูก
มีความสุขความเจริญ ถ้าหากว่าลูกมีความทุกข์ แม้จะเป็นทุกข์ด้วย กรณีใดอันจะ
เป็นผลดีแก่ลูกแล้ว แม้พยายามจนสุดความสามารถก็จะให้สัมผัสปรารถนา แม้แต่
ชีวิตก็อาจยอมสละให้ได้ ถ้าแม่คนใดมิได้ประพฤตปฏิบัติต่อลูกด้วยดีแล้ว ก็จะถูก
ลูกสังคมประณามหยามเหยียด ในทำนองเดียวกันบุตรก็ย่อมมีหน้าที่จะกตัญญู
คุณและ แสดงกตเวทิตาธรรมตอบแทนจนถึงมีบุญญัตติไว้เป็นธรรม ความสัมพันธ์
ระหว่างมารดาต่อบุตรจึงกลายเป็นวัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของ

(๑)

สังคมไทย กว้แต่ละยุคสมัยต่างก็รับอิทธิพลของสังคม จึงได้ถ่ายทอดภาพและ
ความรู้สึกนึกคิดตลอดจนความนิยมนับถือในเรื่องนลงในบทประพันธ์ของตนตลอด
มา ดังนั้นจึงสามารถจะเลือกคัดตัดตอนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับ
ลูกได้จากวรรณคดีทุกยุคทุกสมัยเป็นจำนวนมาก

แม้ในพุทธปรัชญา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังได้ตรัสไว้เป็นพุทธ-
วจนะว่า “พฺรหฺมาติ มาตาปีติโร ปุพฺพหาจิริยาติ อัจฺจุเร” แปลว่า มารดาเป็น
“พรหม” ของบุตร และในพุทธประวัตินั้น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระสัมมาสัม
โพธิญาณแล้ว ก็ทรงระลึกถึงพระคุณพระพุทฺธมารดา และยกย่องว่าคุณของพระ
พุทฺธมารดานั้นยิ่งใหญ่จะหาสิ่งใดเปรียบยาก จึงเสด็จขึ้นไปแสดงพระธรรมเทศนา
โปรดพระพุทฺธมารดาบนสวรรค์

ปัจจุบันนี้ ความเปลี่ยนแปลงบางประการในสังคม ซึ่งรวมทั้งความเจริญ
ก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และสภาวะผันแปรทางเศรษฐกิจตลอดจนการรับเอา
วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปะปน ทำให้ความเชื่อและความนิยมนับถือในเรื่องความ
สัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตรค่อย ๆ เสื่อมทรามลงทุกที ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย
และน่าวิตก ด้วยเหตุที่ว่า ความเชื่อและความนิยมนับถืออันสืบทอดมาแต่โบราณ-
กาลดังกล่าวแล้วนี้ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงาม มีคุณค่าต่อสังคม เป็นสิ่งพิเศษ
ที่แสดงเอกลักษณ์อันควรยกย่องของชนชาติไทย จึงควรที่จะช่วยกันรักษาสืบทอด
ให้ยั่งยืนอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยต่อไปอีกชั่วกาลนาน

ดังนั้น การที่เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพ ทนตแพทย์หญิง
ทองเออบ เหมะจุฑา ได้มีสภราชจัดพิมพ์หนังสือสั้นๆ แจกจ่าย จึงนับว่าได้
บำเพ็ญกุศลประโยชน์แก่สังคมไทย นอกจากนี้ท่านผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลิน
และได้รับอรรถรสจากกวีนิพนธ์สมัยต่างๆ แล้ว ท่านผู้อ่านยังจะได้คติธรรมอัน

(ค)

เป็นสิ่งที่คนไทยได้ถ่อมตนสืบทอดมาช้านาน ตลอดจนได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและอื่นๆ ในสมัยโบราณด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้รักษารักษาไว้ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ และเจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ ท้นตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากร ขออนุมัติในกุศลราศีกัถษณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแต่ ท้นตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลที่ปวงเงงเป็นพลวับจ้ายสังเสริมให้ ท้นตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา ผู้วายชนม์ ประสพแต่ อธิคุณเมตตุนุผล เสวยสุขสมบัติในสัมปรายภพ สัมคัมโนปนิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

น.อ. ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๔ มีนาคม ๒๕๑๑

ท.พ.ญ. ทองเอือบ เหมะจุฑา (กาพิศิษย์) ต.ม.,จ.ศ.

ช้าตะ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๖ มรณะ ๒ กันยายน ๒๕๑๖

วันตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ครบ ๗ วัน

ครอบครัว

ประวัติ

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุทา (กาฬศิษย์) เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นบุตรคนที่สองของหลวงสรรรถอำนวย และนางเนียร กาฬศิษย์ บุตรคนแรก คืออาจารย์ทองเครือ เกษมสุวรรณ แต่งงานกับคุณสุทัศน์ เกษมสุวรรณ คนที่สาม คือนายทองสมุทร กาฬศิษย์ คนที่สี่ คือนางทองศรี คล่องเชิงสรว แต่งงานกับ พ.ต.อ. ถาวร คล่องเชิงสรว คนที่ห้า คือนายทองเพิม กาฬศิษย์

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุทา ทำการสมรสกับข้าพเจ้า เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๖ และเกิดบุตรด้วยกัน ๓ คน

คนแรก	คือ นายอุทัย เหมะจุทา	อายุ ๑๙ ปี
คนที่สอง	คือ นายอภิชัย เหมะจุทา	อายุ ๑๖ ปี
คนที่สาม	คือ ด.ช. วรพล เหมะจุทา	อายุ ๑๓ ปี

ตลอดเวลาที่ผ่านมาชีวิตครอบครัว ซึ่งมีความรักอันแน่นแฟ้นต่อกัน เออบเป็นภรรยา และเพื่อนที่ดีของข้าพเจ้า เป็นมารดาที่รักและห่วงใยบุตรมาก เป็นแม่บ้านที่คอยดูแลปรนนิบัติโดยข้าพเจ้าไม่ต้องอาหารใดๆ เธอเก็บหอมรอมริบเงินมีบ้านเป็นรังรักของเรา แต่เธอกลับไม่อยู่เพื่อความสงบในบั้นปลายของชีวิต ที่ควรจะมีพักผ่อนมองลูกหลานเจริญเติบโต ทั้งให้ข้าพเจ้าและบุตรต้องคิดถึงเธอทุกวัน

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุทา เริ่มป่วยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยมีการเหนื่อยมากและเพิ่มขึ้นทุกวัน ได้พยายามไปตรวจที่โรงพยาบาล แต่ยังคงไม่ทราบสาเหตุ จนเดือนสิงหาคม จึงลาพักรักษาตัวอยู่บ้าน จึงได้ทราบว่า เออบ เป็นมะเร็งในปอดทั้ง ๒ ข้าง เมื่อเออบมีอาการมากขึ้น จึงได้เข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลจุฬาฯ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๖ แต่ด้วยความร้ายแรงของโรค และเป็นโรคซึ่งไม่สามารถจะเยียวยาได้ เออบ จึงได้ถึงแก่กรรมด้วยสงบ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๖

เมื่อครั้งที่เธอยังมีชีวิตอยู่ เธอได้ประกอบแต่คุณงามความดี อยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติแต่กิจที่เป็นกุศลเป็นประโยชน์แก่ครอบครัว และสกุลวงศ์ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอตั้งสถียรานุฐานด้วยเขตานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ขอให้ท่านดวงวิญญาณแห่งกุศลกรรมที่เธอได้ประกอบไว้ จงเป็นปัจจัยบันดาลให้เธอประสบแต่สันติสุขอันสมบูรณ์ในสัมปรายภพช่วงกาลนาน.

น.พ. บุคนธ์ เหมะจุทา

ประวัติการรับราชการ

ของ

ทันตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุฑา

๑๔	ก.พ.	๒๔๙๔	อาจารย์ผู้ช่วยในคณะทันตแพทยศาสตร์	ชั้น	เงินเดือน	๑๐๐
๑๗	เม.ย.	๒๔๙๕	ทันตแพทย์โท กรมการแพทย์	ชั้นตรี	,,	๑๖๐
๑	ส.ค.	๒๔๙๕	ทันตแพทย์โท โรงพยาบาลเมืองนครสวรรค์	ชั้นตรี	,,	๑๖๐
๓๐	พ.ค.	๒๔๙๖	,, ,,	ชั้นโท	,,	๒๐๐
๑	พ.ค.	๒๔๙๘	,, ,,	ชั้นโท	,,	๒๒๐
๑	ก.พ.	๒๔๙๙	ลาออกเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม			
๑	พ.ย.	๒๕๐๐	ทดลองปฏิบัติราชการในตำแหน่งทันตแพทย์ตรี วิสามัญ	เงินเดือน	๑๖๐	
			แผนกตรวจวิเคราะห์ทางกาย กองแพทย์			
			สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง			
			ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง กระทรวงยุติธรรม			
๑	ม.ค.	๒๕๐๑	ลาออก เพราะจะมีการบรรจุข้าราชการตุรกรรมสามัญ			
			ในอัตราเงินเดือนที่ครองอยู่			
๒	ม.ค.	๒๕๐๑	ทันตแพทย์โท แผนกตรวจวิเคราะห์ทางกาย กองแพทย์			
			สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
			ชั้นโท	เงินเดือน	๒๐๐	
๑	ม.ค.	๒๕๐๒	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
			ชั้นโท	เงินเดือน	๒๒๐	
๑	พ.ย.	๒๕๐๒	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
			ชั้นโท	เงินเดือน	๑,๗๕๐	
๑	ม.ค.	๒๕๐๓	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
			ชั้นโท	เงินเดือน	๑,๙๐๐	

(๓)

- ๑ ม.ค. ๒๕๐๔ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๐๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๐๔ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๒๐๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๐๕ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๓๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๐๖ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๕๐๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๐๗ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๖๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๐ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๗๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๑ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๙๐๐
- ๑๕ ต.ค. ๒๕๑๑ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๒,๙๐๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๒ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๐๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๓ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๒๐๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๔ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๓๕๐
- ๑ ต.ค. ๒๕๑๕ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๕๐๐
- ๑ มี.ย. ๒๕๑๖ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๕๘๐
- ๒ ก.ย. ๒๕๑๖ ถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งในปอด

(๔)

คุณวุฒิการศึกษาของทันตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา

พ.ศ. ๒๕๗๗	โรงเรียนเฉลิมวิทยา	๓ ปี	สอบได้ประถมปีที่ ๓
พ.ศ. ๒๕๘๐	โรงเรียนราชไมริگانุเคราะห์	๒ ปี	สอบได้มัธยมปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๕๘๒	โรงเรียนเบญจมราชาลัย	๔ ปี	สอบได้มัธยมปีที่ ๖
พ.ศ. ๒๕๘๕	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๓ ปี	สอบได้เตรียมอุดมปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๕๘๗	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๒ ปี	สอบได้เตรียมแพทยปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๕๙๒	มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์	๕ ปี	สอบได้ทันตแพทยศาสตรบัณฑิต

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทันตแพทย์หญิง ทองเออบ เหมะจุทา ได้รับ

ได้รับ	จตุรภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๔ ธ.ค. ๒๕๙๗
ได้รับ	จตุรภรณ์ช้างเผือก	เมื่อวันที่ ๕ ธ.ค. ๒๕๑๑
ได้รับ	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๕ ธ.ค. ๒๕๑๓

เอิบจำ

เอิบจากพวกเราไปแล้วอย่างไม่น่าเชื่อ เมื่อพบกันครั้งสุดท้ายก่อนเอิบจากไปราว ๒ เดือน เอิบยังแข็งแรง ไม่มัวแววของโรคร้ายเลย เอิบยังสดชื่นแจ่มใสเหมือนอย่างที่เคย เป็นมาตลอด ๓๐ ปีกว่านี้ เรายังล้อเรียนกันเหมือนครั้งเก่า ทนทททรวบข่าวการป่วยของเอิบ อุตกริบไปเยี่ยม ตูยก็เช่นเดียวกัน แต่งอกกับจ้อยไม่มี โอกาสเห็นหน้าเอิบตอนที่เอิบยังมีชีวิตอยู่ งอกนั้นอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ไม่ทรวบข่าว แต่จ้อยกำลังไปราชการที่บักซ์ได้ พอกลับมาในวันที่ ๒ กันยายน ก็ทรวบว่าเอิบเจ็บหนักอยู่โรงพยาบาล จ้อยรีบไปเยี่ยมทันที แต่พอไปถึงปรากฏว่าเอิบหมดลมแล้ว เขาพาเอิบไปไว้ในห้องเก็บศพแล้ว จ้อยใจหาย รู้สึกเสียใจอย่างที่สุด รู้สึกหันมาคิดไปช่วยคนหนึ่ง พอรวบรวมสติกำลังได้ จ้อยก็รีบไปหาเอิบที่ห้องเก็บศพเอง เอิบจำ ขณะที่เอิบยังนอนอยู่บนเปลหามนั้น หน้าตาเอิบยังแจ่มชื่นเหมือนคนนอนหลับอย่างมีความสุข เนื้อหนังเอิบยังอุ่นและแน่นตึงเหมือนเมื่อเอิบยังมีชีวิตอยู่ จ้อยต้องไปยืนร้องไห้ตั้งๆ อยู่ใกล้เอิบ ภาวนาขอให้เอิบพบนคนชวดช่นมาอีก เพื่อเราจะได้พบปะกันเช่นเดิม แต่เอิบยังคงนอนนิ่งไม่กระตุกกระต๊าก เอิบคงทรวบแล้วนะจ๊ะว่า ที่จ้อยไม่ได้ไปเยี่ยมขณะเอิบเจ็บป่วยนั้น เป็นเพราะจ้อยไม่ทรวบข่าว มาทรวบเอาอีกเมื่อเอิบจากไปเสียแล้ว จ้อยเสียใจอย่างที่สุด สำหรับงอกนั้น พอทรวบข่าวการจากไปของเอิบ งอกก็ร้องไห้ไป พร้อมกับรำพันอย่างมากมาย

เอิบจำ เอิบคงจำชีวิตเมื่อครั้งเรียนเตรียมอุดมศึกษาของพวกเราได้ เอิบ อู๊ด งอก ตูย จ้อย มาจากโรงเรียนต่างๆ กัน และเข้ามาเรียนร่วมกันในโรงเรียนเตรียมฯ เราไม่ได้อยู่ห้องเดียวกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่เราบ้านอยู่ในเส้นทางเดียวกัน สมัยนั้น จ้อยยังจำได้ เรามีรถของโรงเรียนรับส่งทุกเช้า—เย็นจากโรงเรียนที่พญาไท รถก็ส่งนักเรียนต่าง ๆ ลงบ้านตามเส้นทาง พอมาถึงบางขุนพรหม เสียงจ๊อกแจ๊กในรถจะค่อยลดน้อยลงตามลำดับ เพราะเรามาถึงบ้านงอกเป็นบ้านแรก พอจอดลงจากรถ เราก็ โบกมือ โบกมือกลางอกกันเป็นการใหญ่ ต่อ

(๖)

มาพอรถข้ามสะพานเทเวศร์ถึงสี่เส้าถึงบ้านอู๊ด ต่อมาก็ใกล้ท่าวาสกรักบ้านตุ้ย บ้านเอิบอยู่ปากตรอกกวตราชู สุกท้ายก็ถึงบ้านจ้อย เพราะเหตุที่เรยนอยู่คนละห้อง พอขึ้นรถจะกลับบ้าน เราก้เร่เข้ามาบังโกลกัน และทุกคนก็แย่งกันเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในห้องเรียนของตนให้เพื่อน ๆ ฟัง และก็ดูเหมือนว่าทุกคนมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจจะเล่าให้เพื่อนฟังเสียทุก ๆ คน ดั่งนั้น จึงมีแต่คนพูด ไม่มีคนฟัง นอกจากเพื่อน ๆ ที่นั่งข้าง ๆ และอาจารย์ที่ควบคุมรถ ซึ่งท่านก็ไม่สามารถฟังออกได้ เพราะคงได้ยินแต่เสียงแน่ ๆ เอิบนั้นมเืองมากหน่อย และมักจะเป็นผู้ชนะ เพราะเสียงดังกว่าใคร ๆ ตกกลางเว้าก็ไ้ฟังเรื่องของเอิบเป็นคนแรก ถ้าหากว่าอาจารย์จะไม่ได้หน้าบัง หรือให้เสียงให้เราหยุดเสียก่อน เอิบมีเรื่องต่าง ๆ มาเล่าให้เราฟังมากกว่าเพื่อน ถัดมาก็งอก ตูย อูตนั้นเงียบหน่อยเพราะรู้ว่าพูดไม่ทันเพื่อน เวลาอู๊ดจะพูด พวกเราต้องเงียบ ตั้งใจฟัง เพราะอู๊ดพูดเบาและช้า

เอิบจำ ชีวิตของพวกเราในโรงเรียนเตรียม ฯ นั้น เป็นชีวิตของเด็กที่ไร้เคียงสาจริง ๆ เราคุย เราเล่น หรือประพุดตีตัวอยู่ในขอบเขตข้อบังคับของโรงเรียน ระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนนั้น พวกเราปฏิบัติตามได้อย่างไม่ลำบากใจเลย แต่เป็นเพราะในกลุ่มของพวกเรา มีคาราอยู่ถึง ๒ คน คือ เอิบ กับอู๊ด เรื่องราวต่าง ๆ จึงมักจะเกิดขึ้นโดยที่พวกเราไม่ได้เป็นผู้ก่อและไม่รู้ตัวมาก่อนเลย โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนสหศึกษา มีนักเรียนหญิง ชาย มีอาจารย์ทั้งไทย และฝรั่ง มีบ่อย ๆ ที่เราถูกเรียกไปเป็นพยานจำเลย (พวกเราคนใดคนหนึ่งเป็นจำเลย เราไม่เคยได้เป็นพยานโจทย์เลยใช้ไหม้จะ เอิบ)

มีอยู่ครั้งหนึ่งทอตุถูกอาจารย์เข้าใจว่ามีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับอาจารย์ชายชาวอังกฤษ พวกเราถูกเรียกไปเป็นพยาน (จำเลย) ทีละคน ๆ เราถูกซักถามถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างเพื่อนเรา กับอาจารย์นั้น เราไม่เห็นมีอะไรเป็นพิเศษ จึงตอบเป็นเรื่องเดียวกัน เรื่องก็ส่งบลงตามความเห็นของพวกเรา แต่ตามความเห็นของจารย์ เราไม่อาจทราบได้ แต่กาลเวลา ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ใช้ไหม้จะ

(๓)

เอ็บจำ เอ็บจำได้ไหม ตอนทีเอ็บกับจ้อย เรียนอยู่ห้องเดียวกัน เรา ๒ คนพร้อมกับเพื่อนนักเรียนหญิงอีก ๒-๓ คน ถูกเรียกออกไปนอกห้อง เพื่อวัดความยาวของกระโปรงบ่อย ๆ เอ็บนั้นตัวสูงหน่อย กระโปรงจึงคอยจะสั้นกว่าที่โรงเรียนกำหนดเสียรึไป วิวัดกระโปรงสั้นยาวนาน ทางโรงเรียนฉลาดมาก วิวัดจากพนชนมาหาปลายกระโปรงจะ ถ้าจะเทียบกับสมัยนั้น ก็แมกซ์ผสมกับมดไค้อย่างสบาย หรืออาจจะเรียกว่า มีกซ์ก็คงจะได้ พวกเราสี่คนพวกที่ไม่อยู่นิ่ง มีเวลาว่างแล้วเป็นตองวิ่ง ก็ย้ายกระโปรงผ้าโตบริดจ์ ก็สูงจากพนชน ๔ นิ้วฟุตนั้น มีใครบ้างที่สวมแล้วจะวิ่งได้ถนัด เพราะเหตุนี้ เราจึงถือโอกาสแอบหนีมปลายชนไป ๑-๒ นิ้ว หมายถึงจะตบตาอาจารย์ แต่เหตุการณ์ไม่เป็นไปอย่างคิด พอวันไหนถูกซักหน่อย อาจารย์ผู้ช่วยอาจารย์ปกครองจะออกเดินดูตามห้องต่าง ๆ มองลอดเข้าไปใต้โต๊ะเรียนเดยจะ "ทองเอ็บ" ถูกเรียกออกไปเบอร์ ๑ ต่อมาก็ "ประนอมศรี" พอทองเอ็บเดินกลับเข้าห้องเรียนหน้าสถนคินหนึ่ง พร้อมกับยกนมมอชน ๓ นิ้ว แสดงว่าอาจารย์วัดไว้ ๑๑ นิ้ว สั้นไป ๓ นิ้ว จ้อยยก ๒ นิ้ว และตุ้ยยก ๑ นิ้ว แสดงว่าไม่สั้นมากนัก ตกลงว่าตอนนั้นเวลานั้นเราต้องกลับไปถึงเราะปลายให้กระโปรงมันยาวออกมามากหน่อยหนึ่ง สำหรับเอ็บนั้น กระโปรงบางตัวยาวไม่เป็นที่พอใจของอาจารย์ หง ๆ ทีเอ็บเราะปลายออกมาหมดแล้ว เอ็บก็ลงทุนหาผ้าที่เหมือน ๆ กันมาต่อให้อาจารย์เห็นใจ แต่จนปานนั้นเราก็งไม่ทราบว่ ตอนนั้น อาจารย์เห็นใจหรือหมั่นไส้กันแน่ ใช้ไหมจะ เอ็บ

ทางฝ่าย อู๊ด งอก ตู้ย เหตุการณ์ทางค่านดูวัดกระโปรงก็ดำเนินไปไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน หง ๆ ทีเราแกตวงกว่าเนอฝามันหตชนไปเอง อาจารย์ก็ไม่พงเสียง ดังนั้น ปลายกระโปรงของพวกเราก็งมีรอยพับรอยต่อกันเกือบทุกคนไป

เอ็บจำ ดองหันมามองการแต่งตัวเครื่องแบบนักเรียนในสมัยนั้นของเราซิจะ พวกเราใส่รองเท้าหนังสีดำ เหมือนรองเท้านักเรียนในสมัยนั้น เราใส่ถุงเท้าสีขาวพทข้อเท้าเช่นเดียวกัน กระโปรงผ้าฝ้ายสีน้ำตาลกรมท่า ตัวยาวเท่าไรไม่บังคับ แต่ต้องให้ปลายอยู่เหนือพนชนขึ้นมาไม่เกิน ๔ นิ้ว (ขณะวัดไม่สวมรองเท้า) เสนอนม ๒ ขนจะ ขนในไม่ม่แชน คอ

ปกบัว ชนนอกมีแขนสั้นแขนข้อศอก มีปีก เปิดคอตลอด มีกระดุมติด ๑ คู่ตรงระดับเอว และที่ตัดแปลกกว่านักเรียนหรือชาวบ้านทั้งหลาย คือ เราใส่หมวกกะโล่สีขาว ซึ่งเวลานั่งรถโรงเรียนบางครั้งต้องขอลีให้รถหยุดเพื่อเก็บหมวกที่บิดตัวไป แต่ส่วนมากจะได้หมวกที่แบนไป เพราะรถอนทับคนมาเสมอ

เอิบจำ เอิบคงจำได้แน่จะ ที่บางวันรถของโรงเรียนต้องคอยเอิบที่หน้าบ้านเอิบในตอนเช้า มีวันหนึ่งคนรถขับแถว ๒-๓ ครั้ง แล้วเอิบก็วิ่งกระหืดกระหอบมาขึ้นรถ จ้อยมองดูไม่เห็นเอิบใส่ถุงเท้า ใส่แต่รองเท้า แต่ปรากฏว่าในหมวกกะโล่ที่เอิบถือหงายอยู่นั้น มีถุงเท้าอยู่ด้วย เอิบต้องมาใส่ถุงเท้าในรถ อาจารย์ผู้คุมรถทั้งขนทั้งฉนวนก็ และได้สั่งสอนเอิบว่า อย่าได้เอาถุงเท้าไปใส่ในหมวกอีกเลย

หลังจากรีบเอิบจากบ้านแล้ว รถก็รีบตู้ย และอยู่ตามลำดับ พอถึงบ้านงอก ปรากฏว่า งอกนั่งเก้าอี้ตัวโปรดที่ใกล้ประตูบ้านคอยรออยู่แล้ว แต่งอกไม่ได้คอยอยู่เฉยๆ ปากขมุขมิมพร้อมกบมอกขตเขียนไปมาอยู่ พอรถไปถึง บางวันงอกก็ทำหน้าที่ไม่พอใจว่าทำไมรถมาเร็วนัก เหตุผล งอกกำลังทำการบ้านคำนวณจะ งอกเป็นพวกที่เอาดีตอนเช้า เจอไม่ค่อยจะตะจะต้องการบ้านในตอนเย็นที่อาจารย์ให้มาเลย เจอว่าหัวแฉ่นในตอนเช้า นอกจากการบ้านของงอกเองจะสำเร็จในหัววันนั้น บางทีคำนวณของจ้อย ซึ่งจ้อยทำไม่ได้หรือไม่ได้ทำก็สำเร็จโดยมือและหัวของงอกในรถโรงเรียนนั่นเองก็มักจะ

เอิบจำ เอิบจำงานประจำปีของวัดอินทวิหαρ ในเดือนมกราคมได้ใหม่จะ งอกซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้วัดเป็นผู้โฆษณาคุณภาพของงาน สิ่งที่เป็นที่พอใจของพวกเราตามท้องโฆษณา คือ ฉะครดิ่ง พวกเราสนใจอยากดูกันทุกคน ดังนั้น เมื่อรถของโรงเรียนส่งพวกเราตามบ้านแล้ว เราจึงขออนุญาตผู้ปกครองไปเที่ยวงานวัดกัน เราไปดูฉะครดิ่ง คู่ผู้หญิงเกิดในตอกบัว คู่เด็ก ๒ หัว และตุคนถูกปล่อยกลางตัวด้วยความตื่นเต้น เราไปกันทั้ง ๕ คน ไม่มีผู้ใดอ่อนปะปนเลย สำหรับฉะครดิ่งนั้น ตูยสนใจเป็นพิเศษ รมเร้าจะดูเป็นรอบสอง แต่ยังไม่ทันจะจบรอบแรก ตูยก็ทะเลาะกับลิงนักร้องกรรมลอดบ่วงไฟ เรื่องมีอยู่ว่า ภายหลังจาก

บรรดาญาติ

เพื่อนสนิทแพทย์

เพื่อนเบญจมาภราชาลัย

เพื่อนร่วมมหาวิทยาลัย

หมั้นกระโดดลอดบ่วงไฟแล้ว เจ้าของก็ให้หมั้นแกลงเป็นรางวัล มันนั่งแทะอย่างเอร็ดอร่อยอย่าง
ยิ่ง ตูยคงจะรู้สึกอวยงไปด้วย จึงจ้องมองลงนินแหม่ง มันคงรู้สึกตัวและเข้าใจสายตาของตูย
มันจึงแยกเขี้ยวเข้าใส่ มือทลอมันแกลงของมันจับมันแกลงแน่นอย่างไม่ยอมมิให้ตูยแย่ง

เอ็บจำ เอ็บจำได้ไหมจ๊ะ หลังจากนั้นอีก ๒-๓ วัน ทางโรงเรียนก็ทราบข่าวจาก
สะพายว่า เราไปเที่ยวด้วยกันเอง ถูกเรียกตัวไปได้ส่วนอีก

งานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า ๒๓ ตุลาคม พวกเราแต่งเครื่องใหญ่ ใส่เสื้อ
แขนยาว ถูยทำยาว ไปถวายบังคมในแถวของโรงเรียน หลังจากโรงเรียนปล่อยกลับบ้าน เรา
ก็ไปเล่นเสอผ้าขึ้นไปรเวทกลับมาเที่ยวด้วยกัน เราเที่ยวกันเป็นทสนุกสนาน แต่อาจารย์คง
ไม่สนุกด้วย เพราะราว ๒ วันหลังจากนั้นเราถูกเรียกตัวไปได้ส่วนเรื่องตัวอย่างเคย

เอ็บจำ แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานกว่า ๓๐ ปีแล้ว พวกเราก็ไม่ลืมความรักใคร่
กลมเกลียว ความสนุกสนาน และเหตุการณ์ตื้นตื้นต่าง ๆ ที่เราได้ประสบในสมัยนั้น เรายัง
กล่าวถึงมันอย่างมีความสุขทุกครั้งที่เราได้พบกัน เมื่อเราพ้นจากโรงเรียนเตรียมฯ พวกเราก็
แยกกันไปเรียนตามที่ตั้งใจไว้ในจุฬาฯ เรายื่นตลก ๆ หล่น ๆ กันบ้าง แต่เราก็จับกัน
ทุกคน ชีวิตในตอนเป็นผู้ใหญ่นั้น เราต่างคนต่างไป แต่เราก็พบกันบ้างเป็นครั้งคราว เรายัง
ยังคงไปเที่ยวงานด้วยกัน แลวกก็จะระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งเป็นเด็ก เราอยากให้อนหลาน
กลับมาอีก แต่ก็ไม่อาจเป็นไปได้ ทุกคนมีภาระในหน้าที่การงานและภาระในครอบครัว เรา
แยกกันตั้งแต่ตัวใช้ไหมจ๊ะเอ็บ แต่ใจเรายังอยู่ด้วยกันตลอดไป

เมื่อวันที่เอ็บจากไป อู๊ด ตูย และจ้อย ไปในงานพิธีหน้าเอ็บ เราได้เห็นหน้าเอ็บเป็น
ครั้งสุดท้าย ในเย็นวันนั้น อู๊ด ตูย จ้อย ลงความเห็นว่า เอ็บได้กลับมาหาพวกเราอีกครั้งหนึ่ง
เพราะขณะเสอผ้าพิธีหน้า เบนำเอาใส่ในหีบแล้ว และขณะหีบผ้าและกำลังจะตอกตะปู
เรา ๓ คนได้กลิ่น ซึ่งแน่ใจว่าเป็นเอ็บแน่ กลิ่นนั้นโชยมาเข้าจมูกเราทั้ง ๓ คน จนเราต้อง
มองตากัน และเมื่อเขาตอกตะปูเสร็จแล้วกลิ่นนั้นก็จางหายไป เอ็บจำ ถ้าเป็นเอ็บจริง เอ็บก็
คงทราบแน่จะว่าพวกเรามาตาเต็มตา ฮาด้อยอย่างยังในการจากไปของเอ็บ ถ้าชาติหน้ามีจริง

(๑๐)

ขอให้เอิบเกิดมาเป็นเพื่อนรักและอยู่ใกล้ชิดพวกเราอีกนะจ๊ะ แต่ขออย่าให้เบนเอิบออกเลยทีไร จะชิงหนีพวกเราไปก่อนคนอื่น

เอิบจำ ในวันพระราชทานเพลิงเอิบนี้ อุต จอก ตูย ได้มาร่วมในพิธีแล้ว แต่จ้อยไม่สามารถมาร่วมได้ เพราะจ้อยอยู่ไกลมาก แต่อุต จอก ตูย คงเป็นตัวแทนของจ้อยได้

วิญญาณของเอิบ แม่สถิตย์อยู่ ณ ที่ใด ขอให้โปรดได้รับรู้ด้วยว่า พวกเราที่เหลืออยู่ อาลัยรักเอิบอย่างยิ่ง และให้กรรมดีต่างๆ ที่เอิบทำไว้ในชาตินี้ จงโปรดนำวิญญาณของเอิบเพื่อนรัก ไปสู่ความสุขสงบ ณ สัมปรายภพ อันเป็นที่พึงปรารถนาตลอดไป

จาก

๗
อ
บ
จ
อ
+
ค
ย
๗
จ
อ
ย

๗ เมษายน ๒๕๑๗

ความรักของแม่ในวรรณคดี

ความรักของแม่ในวรรณคดี

นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ของ

นางนพมาศ (ท้าวศรีจุฬาลักษณ์)

นางเรวดสอนนางนพมาศก่อนนำไปถวายพระร่วงเจ้า

ในราชวราตรวนนนมารดาขานอญผู้ชื่อนามชื่อเรวดะตี จึงให้โอวาทสั่งสอนว่า แม่ผู้
เป็นทรักของมารดา เจ้าจะไปอยู่ในพระราชวังแต่ผู้เดียวไกลติดตามมารดา เจ้าจงอุส่าห์
รักษาตัวทุกเช้าค่ำอย่าได้ประมาท ควรจะเคารพยำเกรงท่านผู้ใดจนบนอบ แม่จะทำ
กิจราชการเผ่าแห่งประพฤติกิริยาหมอบคลานให้เรียบร้อยต้องที่ตองทาง อย่าทำรี ๆ
ขวาง ๆ ให้เขาว่า อย่าทำเช่อ ๆ ช่า ๆ ให้ท่านหัว อย่าประพฤตตัวเก้อ ๆ ขวย ๆ ให้คนล้อ
อย่าทำดื้อ ๆ พ้อ ๆ ให้เขาถาก อย่าทำโปก ๆ ปาก ๆ ให้ท่านว่ากิริยาชั่ว จงแต่งตัวให้งาม
ต้องตาคน จงประพฤตินให้ต้องใจท่านทั้งหลาย จงฝากตัวมุนดาให้ภรรยา คอยระวังเวลา
ราชการอย่าเมิ่นประมาท ให้พระเจ้าแผ่นดินต้องเรียกหาคอยทำตัวหาควรมิ อันธรรมเนียม
พระมหากษัตริย์ยังมีพระราชจรรยาด้วยกิจการบ้านเมือง ถ้าผู้ใดทำใจเฉื่อยช้าจะไปมารับ
ราชกิจมิได้ทันเวลานาทีมักขุ่นเคือง จะรังเกียจพระไทยเสียว่าคน ๆ นั้นจะแก่งให้เสียงาน
เสียการ ก็หิวใช้สอยต่อไปไม่ หนึ่งเด้อถ้าจะรับราชบรรหารหูกี้ให้ไว้ ฟังจงเข้าใจให้ทุกคำ
จำค้ใหม่้น อย่าเอาสิ่งนั้นไปเป็นสิ่งอื่น อย่าแหว ไปให้เกินพระราชบัญญัติ อันน้าพระไทย
พระมหากษัตริย์แล้วมากไปด้วยขัตติยมานะ มิได้รู้อ่อนง้อขอรกับบุคคลผู้ใดเป็นธรรมเนียม ถ้าใคร
จงรักภักดีทมิขญญาหยงผู้พระอัญญาไสรบ จะตวสัใจส่งใดก็ได้ราชการกยอมจะชูปเตียงใหม่
ยศถาบันศักดิ์ทรงพงพระไทยที่จะใช้สอย ถึงมาทว่าจะพลงศตด้วยจิตระปรมาทขาดหน้อย
เหลือนหน้อยหนึ่งกิด แม่นน้าพระไทยยังเห็นว่า เป็นด้วยเคลมสติ ไปบ้างแต่อย่างนั้นแล้วถึง

จะผิดมากจนโทษควรจะปูนเคืองเป็นสาหัส พระมหากษัตริย์ก็จะยังทรงคิดถึงความดีซึ่งมา
แต่หลัง เห็นพอจะหยุดยั้งพระไทยได้โดยทวงพระเมตตา ถ้าแม้จะทำบาป ๆ เหลือ ๆ เป็นไป
เนื่อง ๆ แล้วก็คงจะเจ็ดยพระไทยระวาง ว่าแก่งจะให้อ่อนง้อขอรักด้วยเชษฐรูปเชษฐาวาสนา
เชษฐพรพัสสมบคเชอเวทมนตร์แด่เชอค แม่นจะมสังศตแต่สกันถอยความก่อนเก่าก็จะพดอย
เกิดขบค้วยมานะกษัตริ์ อาจจะตัดความรักความอาไยความเกรงใจความดีให้เด็ดขาดได้
เป็นสันคังคตหยวกคตปดิ เจ้าอย่ามีความประมาทนะแม่ผู้เป็นทรกของมารดา ประการหนึ่ง
อันพระมหाराชเทพกัศรหมู่พระสนมกำนัลจะฝากตัวกล้วเกรง ค้วยว่าเป็นใหญ่อยู่ใน
พระราชนิเวศวังสถาน ได้บัญญัติราชการสนเสร์จ เจ้าจงคู้ถ้ำเห็นว่ามากไปค้วยฤชยา
พยาบาทเคียดขงหงหวง มกเกบถอยมารถอยเป็นความแล้ว เจ้าอย่าได้เอาตัวเข้าพวพน ให้เกิด
กูดุคขุนเคืองเบองบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัวเป็นอนนขาตทเดียว ซึ่งมารดาให้โอวาทสังสอน
แต่สังดะอนพนละนอยน ค้วยเห็นว่าเจ้ามปัญญาเจดยวดลาครอบคอบรู้อชอบสคขัวค้อยูกับ
ใจเจ้าแล้ว ข้านอยได้สคบกมความยินดี จึงค่านับรับคำสอนจำได้ใจไว้มนคง

ลิลิตพระลอ

ความรักของแม่นับแต่เริ่มตงครรภัก์ ดังเช่นความรักของพระนางบุญเหลือต่อพระลอ
ตอนพระนางบุญเหลือรำพันเมื่อพระลोजะเสด็จไปหาพระเพื่อนพระแพง

๑ สืบเสี้ยนอุ้มทองพระ	ลอลักษณ์
สงวนปล่มตนสัก	หนงน้อย
ตราบพระปิ่นไทรจักร	เสด็จตลอด มานา
ถนอมอาบอุ้มค้อยค้อย	ลุปเลียงรักษา ฯ
๑ แลวันสามกาศบ่อน	เป็นนิตย์
บมิให้ใครทำผิด	แขกเจ้า
แสนสงวนคู่ชีวิต	ฤๅไคร่ กลายเลย
เพียรผดุงคั้งเห้า	ตราบรู้เสวยเอง ฯ
๑ บัญจกับข้าวแต่ง	ของเสวย
บมิไต่เดินเลอเฉย	หนงน้อย
สรรพครองพระลูกเฮย	ไทรตรวจ แต่งนา
บวางใจกั้งก้อย	แก่ผู้ใดทำ ฯ
๑ แต่่น้อยแม่พราเลี้ยง	รักษา พ่อนา
จนเจริญชนมา	ตราบไต่
สมบัติผ่านภูวตา	ถวัลยราช
ฤๅพ่อจำจากให้	แมนตรอมตาย ฯ

๑ คชขัพหวังไตพัง
ม้วยขัพหวังฝักผ
ตั้งฤาพ้อจักลี
ผีแม่ตายจักได้

๑ สุตฺใจสุตแม่ห้าม
สอนบ่พังแม่สอน
หนักใจหนักอวรณ์
แม่อยู่ต่งแต่เศร้า

๑ ลูกเอยจากแม่ไอ้
ต่งแต่คิดเต็ใจไป
แม่เดียวอยู่อาไย
มาแม่จะชมน้อย

๑ ชมปรางชมผากเฝ้า
เขยปากตาคตุไตร
ชมพักตรต่งแน่ไข
บพิตรพ่องามสิ่งคลง

๑ จุบนาสักแก้วแม่
จุบเคียงคางคอกใจ
จุบเนอจุบนมไธ
จุบไหล่หลังออกซา

๑ จักเขยพระลูกถ้วน
พระลูกประนมกรพลา
พระควรวุบแต่กลาง
แกมแกศพระเจ้าตอง

ภูมี พ้อแล
พ้อได้
ดางาก ออกนา
ฝักให้ใครเผา ฯ

ภูธร
จักเต้า
ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
โศกร้อนฤาเสบาย ฯ

กรวมไค นาพ้อ
สู้สร้อย
ทนทเวช แลนา
หนึ่งให้คลายใจ ฯ

วิมิไร เกศนา
เพริศพรัง
ขวัญเนตร
จุบแก้มเขยกรวม ฯ

หอมไค ตุจนา
จักขวา
เสาวภาคย์ พระเอย
จุบข้างเขยแบน ฯ

สวรรค์
จิงพ้อง
กระหม่อม ไสนา
ส่งบาทพระควว ฯ

๑ ลูกรักแก้วแม่เฮ้ย	ปราณี แม่รา
พระบาทงกษศรี	ใส่เกล้า
ญาบ่าปิ่นภูมิ	ทักแม่ ไยพ่อ
ขอจูบวิวบาทเจ้า	ส่งเจ้าจ้อมใจ ฯ

๑ พระรักพระว่าไว้	เหนือหัว
ข้าบาทงกษศรี	บาบได้
พระคุณโปรดเป็นตัว	สอนสั่ง มานา
ข้าไปแทนคุณไท้	เท่าเส้นใยของ ฯ

พระนางบุญเหลือให้โอวาทพระถอดอนจะจากเมือง

ว่า	๕	๕	๕	๕
๑	เมื่อนอน้องคเหพี	ชนนีนางราชวันท	สลดหฤทัยจงจะหว่า	ทำวธ
กว่าเจ้าตลอดกษณ	ลูกรักเจ้าแม่นา	รักยิ่งตายังตว	รักยิ่งหวยงขพ	แต่นจ้อมทวิป
แม่จะจาก	พรากแม่พรากพระบุรี	ศรีภคชตริยมเจตสัง	พระมิ่งแม่จงจำ	ยาคำแม่
อย่าคลา	วิตทำวพระยาอย่าคลาต	อย่าประมาทลสมตน	อย่ารคนคนเท็จ	วีรอบ
เสร์จงทำ	คิดทุกคำจงออกปาก	อย่าให้ยากแก่ใจไพร	ไต่ความเมื่องจงตรง	คำรง
พิภพให้เข่น	ดับเข้ญนอกเข้ญน	ส่องใจตุทุกกรม	อย่างมขมความเท็จ	วีรอบ
เสร์จเกอทางจรรม	ที่จะกนกันจงหมน	ที่จะคนคนจงเบนกล	ส่องตนหนคนนใช้	เลือก
หาใจอันสัตย์	ดัดมนตรโดยยุต	ปลุกใจคนให้หาญ	ผลาญเพรียงไพรเพรียงเมื่อง	
อาญาเรื่องเรอขราชูร์	กนนิกรกาจเกอไพร	ดับกลสออย่าให้ลุก	อย่าชิงสุกก่อนห้าม	
อย่าล่ำมม่าสองปาก	อย่าลากพิชตามหลัง	อย่าให้คนขังลักแข่ง	แต่งคนให้คนรัก	
ชกขวนคนสู่ฟ้า	เบื้องหน้าเทพยอยศ	จงปรากฎขอแล้ว	อย่าได้แคล้วรำพึง	ค่านัง
อย่ารู้มลาย	จงอย่าหาหยศพอ	ต่อม้วยฟ้าหน้าสวรรค์	กลับประลัษย์อย่ารู้ลาญ	ภูบาล
เจ้าจงจำ	ตามคำแม่โอวาท	พ่อสุดสวาทแก้วแม่เฮย	จงสวสัดแก่เจ้าเทอญ	ฯ

พระนางบุญเหลือทรงคร่ำครวญ เมื่อทรงทราบข่าวสิ้นพระชนม์ของพระล่อ

๑ แม่ส่งวนมาแต่ตั้ง	มีครรรักษ์ ลูกเอย			
บเบกษาสีกอน	หงงน้อย			
ถึงพระผ่านไฉสวรรย์	เสวยราช แลพ่อ			
รักลูกรักใคร่อย	ส่วนลารักตัว ๆ			
๑ ไช้เป็นไทท้าวแต่	พอดี้ ลูกเลย			
เป็นมกุฎกษัตริย์	ผ่านเฝ้า			
ท้าวรอยเอ็ดเมืองมี	มาส่วย พระนา			
ทูลบาทหงกขเจ้า	แม่เหียรทุกวัน ๆ			
๑ เสวยสุขปราสาทเพียง	เมืองสวรรคค์ ลูกเอย			
เสด็จออกโรงกษัตริย์คด	คิงเฝ้า			
หัวเมืองหมื่นขุนพัน	นายไพร่ พลนา			
เฝ้าบาทหงกขเจ้า	คู่ท้าวเมืองแมน ๆ			
๑ พิศข้างคือคู่ข้าง	อมรินทร์ ลูกเอย			
มาคู่ศิวทนกร	หยาดฟ้า			
รพลเพียบชรณิน	มม่ง เกษมนา			
เมืองบพิตรเจ้าเหล่า	แม่เพียงเมืองสวรรคค์ ๆ			
๑ กรรมโตดลออกไท	ไทรกราชเอารส	กำสรคสันสวรรพางค์	ออกนาง	
พางจะพินาศ	เอนตุราชเทพี	ลักษณะวตครนฟัง	แลนยังราชอยู่เกล้า	อีกชาวเจ้า
พระสนม	เพื่อนภรรยาเจ้าเหล่า	ถ้วนหน้าหาบมิอยู่	สูสานักท่านไท้	เห็นช้ให้ทูลถาม
ถ้อยความใครพิลาปี	ครนฟังทาบตอก	สทกผมเฝ้าเกล้าทวยสาย	ทอดตนตายวายทรวง	
ไทรระดวงกฏลัน	สนนทวทงเวียง	ฟังเสียงให้ตงจะหว่า	ใจเมืองบ่าตงจะผก	หัวอก
เมืองตงจะฟัง	ทงแผนคนทวหนา	ไทรารักเจ้าเหล่า	พางเพียงตัวตาย ๆ	

ตอนพระลอข้ามแม่น้ำกาหลง ทรงรำพันถึงพระคุณของพระชนนีว่า

๑ ร้อยชู ^๖ ชู ^๖ ฤๅ ^๖ เท่า ^๖ เณ ^๖	เมียด ^๖ น
เมียด ^๖ แล ^๖ พัน ^๖ ฤๅ ^๖ กต ^๖	แม่ ^๖ ไต่
ทรง ^๖ คร ^๖ ร ^๖ ภ ^๖ ค ^๖ ล ^๖ ด ^๖ เป็น ^๖ คน	ฤๅ ^๖ ง ^๖ าย ^๖ เดย ^๖ นา
เอย ^๖ ง ^๖ ยา ^๖ ก ^๖ น ^๖ ัก ^๖ ท ^๖ าว ^๖ ไท	อิ ^๖ รา ^๖ ช ^๖ ผู้ ^๖ มี ^๖ คุณ ^๖ ฯ

บทละครเรื่องพระลอ

พระบวรราชนิพนธ์

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

ความอาลัยรักของพระนางบุญเหลือและพระลอเมื่อจะต้องพรากจากกัน

ไอ้ เมื่อนั้น องค์พระมารดรตอนใจใหญ่ ฟังคำลูกยาจะลาไป ขลไฉนยลคลคลอง
น้องภักตร์ สองกรข้อนทรวงสังเวช นำพระเนตรนางตลกอกจะหัก แล้วคำรัสตรัสกับไอ้สรัก
คิดหักห้ามใจดูโหด แม็กเหมือนหนึ่งไม้ไกลสง นึกหวังว่าเจ้าคงเผาผี แม้นเจ้าไม่อยู่บุรี
แม้นตายแปนจะเห็นใคร หงปากกว้างทางระกระหะเหิน โดยจะเดินเดือนหงายหาถึงไม่
แล้วบ้านเมืองของเขาจะเข้าไป ความที่ไหนจะสมคิด นางเป็นลูกสาวท้าวพระยา จะรู้
วามตามมานั้นเห็นผิด ศัตรูเบาเอาเป็นมิตร ไม่คิดรักตัวกลัวตาย เจ้าก็ยังคงเคลมสที่อยู่
แม้นตรึกรอคงดูแล้วใจหาย ครัสพลางทางห้ามลูกชาย ฟุ่มฟ้ายนำตาอาโดย ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

วัย เมื่อนั้น พระลอฟังบังคมประนมไหว้ สงสารมารดรตอนไทย นึกอยู่นึกไป
ใจถึงกัน พอมนต์คลุมคลุมจักรคิดกลับ เสียขวัญวาบหวนความกระสัน บานนพนอง
สองนางนั้น จะนั่งบนคนวันเวทนา แม้นพิงไปให้ถึงเจ้า นั่งจะเสวรีโศกสร้อยคอยหา
พระบังคมสมเด็จพระมารดา ลูกขออำลาผ้าอุดี พระแม่จงอำนวยการ จะจรจากเบงบบาท
บทศรี ขอประสพพบสองเทวี ให้สมที่ใจนึกตรึกรอ จะได้มีไค่นนี้ไม่ว่า ตามแต่ว่าศนา
ข้าทั้งสอง แม้นเคยสมสู่คู่ครอง คงไม่ต้องลำบากยากเย็น ศัตรูรู้ที่อยู่เต็มอก แม้นวิต
ก็ถูกลูกเห็น สุดแต่บุญกรรมให้จำเป็น ความตายไม่เว้นแก่ผู้ใด แม้นว่าถ้าไม่ถึงตาย
อันตรายจะมีสักท่าไม้ ถ้าทชวันจะบรรโดย ถึงอยู่เวียงไชยก็ไมพิน สัมหายอย่าว่าแต่มนุษย์
เทวบุตรทวีบิตขัตสน ถ้าพระมารดรมิสอนปรีน ลูกไม่พินเจ็ดวันคงบรรโดย คำรัสตรัสโดย
เอนดูบุตร พระคุณนทสุดไม่เปรียบได้ เหลือกำลังลูกรักจะหักใจ ภูวไฉนยลคลคลอง
ฯ ๑๔ คำ ฯ โอด

๑ เมื่อนั้น นางนาฏบุญเหลือเชอกระษัตริย์ ได้ฟังนงทุกข์โหมนศ เสียใจไม่ตรัส

ทัตทาน สกนกรนางข้อนพระอุรา พิศุคฺคยาแล้วสงสาร ประหนึ่งว่าโณมฉายจะวายปราณ
เกววมวลย์ครวญครวญว่าอำพรณ ๙ ๘ คำ ๙ โศก

ไอ้บุษยกุลย์^๑ อนิจจาตั้งแต่แม่อุ้มท้อง จนได้ครองพระนิเวศน์เขตรชนม์ที่ แทนพระ
บิดวงศ์ทรงธรรม ท้าวเธอสวรรคฺครวโดย สันพระพ่อพอเห็นแก่หน้าเจ้า ค่อยบรรเทา
ทุกข์ทนหมั่นใหม่ สุวีวงศ์พงศาเสนาใน ก็ไต่พงบุญญาบารมี เหมือนฉัตรแก้วกนเกษ
เขตรนกร ราชฎรแสนสุขพิงกุศลศรี พ่อจะไปไกลสถานธานี พระบุรีจะได้ไครครอง
อกเมืองก็จะเย็นเปนนา อกแมก็จะซาเปนนอง งวยจงหลงรักนางพี่น้อง รวากับรูปทอง
ต้องตลใจ หลิงอันหมั่นแสนมั่นจะหา ให้จามกว่าแหงเพื่อนักพอได้ นเนอว่ากองกรรม
ทำไว้ หลงใจหลงดูแต่ให้เสน่หานาง ขอไทเทवासฺราถุทธิ จงมีจิตระเมตตาลูกข้าบ้าง ช่วยคุ้ม
ครองบ่อกันไปตามทาง แดวให้สา่งเสอสมฤทฺธวิทยา แม่นลูกข้ากลับมาถึงเมืองหลวง
จะบวงสรวงเส่นักให้หนักหนา ริงฉัตรสวพดีจะบูชา ทุกโรงศาตเทวาศาไม้ ร้าพดาง
ทางกอดไทรสวราช ใจจะขาดคิดพว่นพว่นไหว ดูบลหลังดูบลหน้าอาไโดย สือกสอนให้ไปมา
๙ ๑๖ คำ ๙ โศก

วัย^๑ แลวระงับคับความทุกข์ร้อน อวยพรทรงยศโอรสา พ่อไปสวสตีมีเตชฯ ให้ได้
สองสุคามานคร ๙ ๒ คำ ๙ เจริจา

๑ เมื่อนน พระโณมยงทรงจำคำสอน ชื่นชมสมคิดภุชร คำนับรับพรชนนี
บั้งใบักไม่นานนัก ดูกรักจกคนบุรศรี แดวบังคมค็ดอัญชด ภูมิอำลาคลาโคล
๙ ๘ คำ ๙ เสมอ

พระลอวิพันถึงพระคุณของพระชนนี

๑ เมื่อนน พระลอรวิศมีศรีไศ เนาโนพลับพลาพนาโดย แต่สท้อนถอนใจ
ไม่ไสยา เม่อเสยงนาเวณวงอยู่ตรงภักตร์ ก็ประจักษ์ว่าจะม้วยสังขาร ครวาครวญหวนให้
ไปมา คิดถึงมารดาที่ยังตาไโดย ไร่ว่าพระชนนีเจ้า พระคุณเท่าดินฟ้าก็ว่าได้ ลูกจากมา
นำทละบรไวย อกุสลดตลใจให้จากกัน พงองคอคเวศมเหษี สวสนมนนารีจะโสกศัลย์
สุวีวงศ์พงศาทงนน จะครวญครวญว่าอำพรณไศกี แม่นจะไปไต่ขู่สกรอยรัก ไหนจักเหมือนมิ่ง
มเหษี เดเมยรักสกพนนนักด ไม่เหมือนแม่ขงมีพระคุณมา ๙ ๑๐ คำ ๙

บทละครเรื่องพระลอ

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระนางบุญเหลือทอดทานมิให้พระลอจากเมือง เมื่อไม่สำเร็จ ก็สั่งสอนให้โอวาท ด้วยความรักและห่วงใย

ร้องกล่าวเล็กคัตสร้อย

๑ พระลูกเอ๋ยพระลูกรัก แม่สัดจกทูตหัดขับขึ้น พระเคราะห์หว่าน โจรท้าวไม่พิน เหมือนอย่างนกนางพนมลมขวน เนอสูเสื่อตาเสอจะขุ่น พ่อทรงปัญญา ไวจงได้สวน จะเดินป่าผ่าคางคกประขวร แม่นทรองเห็นฉ้วนแต่หนักใจ ตัวแม่แก่แล้ว ลูกแก้วแม่ เห็นแต่พอนผ่าคางคกไซ้ แม่ชนไปก็ไมห้ามตามพระทัย ว่าพลงแม่ให้ก็ไต่ก็ ฯ
๖ คำ โอด

ร้องกล่าวกรรม

๑ พระเอ๋ยพระธิดาธา สอนอนาถเสนทีเกล้าเจ้าศรีศรี กราบบาท พระราชชนนี ลากจากบุรีมพิงวอน ฯ ๒ คำ เจริจา (พระลออันแสงทูลลา)

เกริ่นประสาธน์

๑ เมื่อนั้น พระพินชนีนาวรัตนกล สดุดพระหฤทัยจึงจะหว่า พระนางว่าเจ้าดอกกลิ่น แม่รักเจ้าแม่นา รักยังตายังตว รักยังหวงยังชีพ แต่แจ จอมทวีปแม่จะจาก พรากแม่พรากพระบุรี ศรีเกษศรียมหลายสิ่ง พระมิ่งของแม่เจ้าจ่า ย้านาคำแม่อย่าคลา วิตพญาอย่าคลาต ออย่าประมาทละเมอตน ออย่าระคนคนเท็จ วิรอบเสร์จจึงทำ คิดทุกคำจึงออกปาก ออย่าให้ยากแก่ใจไพร่ ไต่ความเมื่องจงตรง ดำรงพิภพให้เข็น ดับเข็ญนอกเข็ญใน ส่องใจคูทุกทบวง ออย่านิยมดวงหลงมารชา ถองกรุณาเกอทางธรรม ทจะคาคางจมน ทจะคนคนจงเป็นกต สองต้นหนคนใช้ เลือกหาใจอันสัตย์ คัดมนตรีโดยยุคดี ปลุกใจคนให้หาญ ผลาญศัตรูเพรียงเมือง อาชญาเรื่องเรือยราชฎีร์ กนิกรจากเกอไพร่ ดับกระลืออย่าให้ลุก ออย่าชิงสุกก่อนห่าม ออย่าด่ามม้าสองปาก ออย่าดากพิชตามหลัง ออย่าให้คนชิงลักแข่ง แต่งตนให้คนรัก

ชักชวนคนเมือพา ม้วยหล้าอย่าม้วยประสงค์ จงตำรงพระยศพอ จงจำข้อมแม่สอน
 จงจำคำแม่สอนสั่งเจ้า จงสุขทุกคำเข้า พ่อเอ๋ยสุดใจ แม่รา ฯ ๒๓ คำ

ความอาลัยรักของพระนางบุญเหลือและพระลือเมือจะต้องพรากจากกัน

๑ พระเอยพระมาตุเรศ พระเกิดเกิดเกิดกาย เกิดกรรมจำผันผาย ลูกรัก
 ขอลวายบังคมลา พระอยู่เดี่ยวเปลี่ยวแค้น สมเพชพระแม่ กั้นแต่จะโศกา เห็นแต่
 แสนสาวศรี ลักขณวัตินยา ประชวรเสนิกณา บริรักษ์บาทหงส์ ไฉนหนอ
 ไฉนหนอ พระเชษฐาฯ กล้าไกลบาทพระมาตุรงค์ เทียวสัญญาจรตองตง เดินพง
 เดินไพร เห็นเหลือคู่แค้น พระแม่เมื่อไกล ยามประชวรครวญไข้ ไหนจะเห็นกันเอ๋ย ฯ

ร้องกล่าวสมเด็จรับมิโหรี

๑ ยามเอ๋ยยามวิโยค พระเรื่องลอลิตกโลกกรมโสภณศิลป์
 (ขึ้นนาค่าข้อสงสารพระลือของเผื่อนเอ๋ย) ยุยชาติรจากปราสาทสุวรรณ ออกหน้าพระโรง
 คัลมโหฬาร (ไซตักขั้วเอ๋ย พระเทวมนเทียรของเผื่อนเอ๋ย) มเหสีสาวสนมระทมเทวษ
 โดยเสด็จภูเบศเนื่องขนาน (พุ่มพิกุลร่วง สงสารสาวแมนสรวงของเผื่อนเอ๋ย) บรมกษัตริย์
 ที่ศานาหน้าพระลาน เพียบพิริยทวยหาญเทมณรงค์ (ข้อพุ่มเริง จัตุรงค์เขียงเฉียง
 ของเผื่อนเอ๋ย) เทียบพยุหะแสนยาโยธาทัพ พร้อมสรรพขบวนประพาสไพรระหง (ข้อ
 การะเกท พระจระจกนิเวศเสียดวันเอ๋ย) เห็นสมเด็จจมารดรจะอันองค์ กำสรวลทรง
 เทวนาโศกาลัย (ข้อกรรณิการิ ไอ้พระพันวรรษาของบ้านเอ๋ย) พระโณมขงลงกราบ
 บัวบาท ทูลถามาตุราขละห้อยให้ (ก่องมรกต พระราชปิโยรสของเผื่อนเอ๋ย) ขอพระพร
 ปกเศศคุ้มเภทภัย สวัสดิ์มิขัยไนไพรวัน (ข้อมะลิข้อน ขอให้สมพระพรพระแม่ไนเอ๋ย)
 ฯ ๔ คำ

ร้องกล่าวชมตง

๑ เมื่อนั้น เจ้าประคุณบุญเหลือสะออนอน (สร้อย) ใ้อ่อนไห้ แม่
 เหลืออาลัยเสียดวันเอ๋ย ยอดเขาราช ใจแม่จะขาดเสียดวันเอ๋ย แสนห้วงพระลูกเจ้า
 ท้าวจาบัลย์ เฝ้ารำพันโองาสประสาทพร (สร้อย) พ่อหวังใจจงได้ตั้งถวิล ไร่รำคิน
 ภิญโญสโมสว (สร้อย) ขัยเคชะชนะดัสกร พบอ่อนท้าวสาวสมรเหมือนหมายไป (สร้อย)

ธพำแล้วพำแล้วกระเสำส่ง กอดจูบลูบลหลังกันแสงให้ (สร้อย) เพียงพระแม่แผ่พำนาศ
อนาถใจ ฤทธอาลัยพำณผู้พระลูกยา (สร้อย) ๗ ๖ คำ โอด

พระลอรำพันถึงพระชนน

ร้องลำลาวกรณ ๑ โอ้พระชนนศรีแมนสรวง จะไศกทรวงเสียวรู้สึกรำลึกถึง ไหน
ทุกข์ถึงบิตุรงค์ทรงรำพึง ไหนโศกขงถึงกู่หทัย ร้อยชู้ฤๅเท่าเนื้อเมียคน เมียรอยคน
ฤๅเท่าพระแม่ได้ พระแม่อยู่เยือกเย็นไม่เห็นใคร ฤๅกลับไปสู่นครก่อนจะตี พเลียงตรอง
พลางสนองพระดำรัส เห็นขอบขัณฑ์เข็ญคนบุรีศรี เฉลิมกรุงบำรุงประชาชน เป็นที่เกษม
สุขสืบไป โอ้บพิตรยิ่งคิดยิ่งขบขัน ครนจะจรรักษ์ห้วงนครใหญ่ ครนจะคืนกัเกรงคน
โยไฟ ว่าทำนไ้ครำนขลาดประดาชชาย นายแก้วนายขวัญขันเสนอ ใครจะเพ้อ
ครหาว่าเสียหาย ฤๅไปน้อยจึ่งค่อยเอื้อนอุบาย หมดฉินฉินร้ายทุกทาง มากจะเสียนา
ลองดู ฝัจะกูรอดฤๅตผสง น้ำใสจิงไหลควงคว้าง กูบป่างนำเงินยงเวียนวน

ร้องลำลาวเล็กตัดสร้อย ๑ ทอดองค์ลงกับที่ศรีไสยาสน์ พระลอราชไศกสร้อยละห้อยให้
คະนึ่งถึงแม่เจ้าเสรำพระทัย ภูวไนยกำสรวลครวญคราง โอ้ว่าอนิจจามาตุเรศ เกิดเกศ
ถนอมกมุฐูหมาง แม้นลูกตายกายเกลื่อนในเถื่อนทาง ไฉนพระนางชนนเห็นฝัก เสีย
แรงทรงศักดิ์ดาวฤๅฤๅ คัดคิดก่นาอดสู มาม้วยเพราะหลงระเริงในเชิงชู้ ทิงพระแม่
ให้อยู่แต่เองค้ เกิดเป็นชายหมายสนองพระคุณท่าน โยภูเขาญรักสาวเมื่อคราวหลง
มาแต่กายตายกลองอยู่กลางดง พระลอราชอนาถทรงพระโศกา (ปี่พาทย์ทำโอด)

ศิริวิบูลย์กิต

ของ

หลวงศรีปรีชา (เข่ง)

ความรักของพระนางศรีบริษัทราชเทวีต่อศิริวิบูลย์กิต

๓๑. กลบทกถน ชีลหงษ์คาบพวงแก้ว

๑ จักกลบกล่าวกล่าวดั่งมัจฉาเมฆาวิญญู นับแต่วันวันแสนโศกโศกเศร้าศรี ไม่
วายทุกขทุกข์ขลางจ่อมจ่อมมิได้ แสนสดทททุกข์ขลางถึงภัสดา อยู่ในไพรไพรระหงแดนแดนตง
หลวง ให้เปลี่ยวทรวงทรวงนางราราวให้หา จนเนิ่นนานนานเลือนนบนบเคอนมา อยู่
ในป่าป่าไพรสนที่สนโศกเศว จนนพระศรรภภรรณนลงถึงทศมาส ประสูตรราชราช
บุตรงามงามสุดเฉลียว เป็นยามตักตักส่งตังจิตจิวเจิว พระองค์เดียวเดียวเอกากายานาง
เจ้าตักตมตมน้ำใสใ้ใ้ก่อนเส้า ให้คลอเคล้าเคล้านตรนองนงหมองหมาง แดเห็นบุตร
บุตรงามมากตรภักตรสำอาก แจ่มกระจ่างกระจ่างหมตจจจจับใจ พระกายงามงามตง
ทองทองทงทง กุสศตแต่งแต่งสุกสิริสุกสิริ แดเด็ห้อยด้อยล้านแลแลวิไลย ภักตร
ประไลประไลพิพิเพียงเพียงภักถวิพรหม เนตรตงนตงเนตรเนอเนอเนอเนอ ชนงช้อย
ช้อยชูเชิตเชิตข้างสม ตงตงตงตงหารานรานราม พระศอกกลมกลมตงตงกลังกลังกลา
กล่อม พระโอยช้อยมอมเขอนโอยช้อย โอยช้อยแดง ตงชาติแจ่มแจ่มงามงามจจจจรณอม
พระปรางเปรียบเปรียบปรางวิขวิขจรจรจอม พระกรน้อมน้อมนวลเปรียบเปรียบบุษวาราย
พระกรงามงามมจกชชชเช่นทรรัตน นวพระหัตถพระหัตถตงเทียบเทียบทองฉาย แจกเจด
โถมโถมงามทรงทรงนารายณ์ พระเพลหาหมายหมายเหมือนลาล้าทิส นาสีกุจจจขบแก้ว
แก้ววิเชียร ที่เสียรเสียรทรวงทองคองคอง โกศียี สำหรับโอยช้อยรารัตนรัตนาคี พระทรง
ศรีศรีตงตงตงทงทงทง พระขงมช้อยช้อยเช่นขงมชงมชงขม บดดาลาแลศลกษณลกษณาสร
พระนางทอดทอดเนตรบุตรบุตรบวร แนบให้ให้นอนนอนนบอออกอู่นองค้ ครอบปรางจอม
จอมปรางเจ้าเจ้าปรางจันทร์ จิตรใจหวนหวนใจหวิตหวิตพิสง น้อมถนอมน้อมจำเนียร

จำเนียรจำนง แอบอุ้นองคังค็อระระอรุณี เนตรนางย้อยยอยคลอเคล้าเคล้าคลุ้มคลั่ง นุชกล
 ส่องส่องกันแสงแสงเสียวศศิย์ โอเจ้าแม่แมนจากจากปรางค์จันทร์ ใจแม่หวนหวนถึงวัง
 วังเวงครวญ ว่าแม่มิ่งมิ่งดวงแก้วแก้วแม่คลอศ แต่ก่อนยอทยอยยศศักดิ์ยศแสนส่วน หมู
 แม่นมแม่นมแม่นางนางนมนวล พลเสียงฉวนฉวนฉาดฉาดเสียดอยทอง จักขบกัดอ้อมก้อม
 กล่าวกลอนกลอนเกลยงกล่าว จกมทาวทาวนางนอมนอมประสงค้ มหาตเล็กเด็กติดตาม
 ตามติดตองค้ ฉวนราภาพงษ์พงษ์เฝ้าพนธู พนธู ผู้ศ โอตอกอ้อบอ้วกอกอกกุกอ้อย เจ้าจง
 เขยเขยแต่ชฎิชฎิไพโรศรี เอาอาหรมสมมติปรางค์ปรางค์จุจ เอากินรเรจเรจรอนรอนว่า
 ต่างนางขบขบขอนอ่อนเอียงองค์ เอาเหมหงษ์หงษ์ต่างนางนางนวลขำ แทนพลอยเคียง
 ประโลมโลมใจจำ วิโดยฉาลาเลศองคังค็อเวอ่อน ฯ

๓๒. กลบทตงน บ็อกวางเคีรตง

๑ ลูกเอ๋ยแม่จะจัดเอาคนกแก้ว นกเอ๋ยบินมาเดวมาเดยงสมร ยูงเอ๋ยมาเป็นเพื่อน
 พอนอยจร ยางเอ๋ยมาเขยเมรอนทเวยมครวญ นกเอ๋ยนามช่อวานกโนรี เรวเอ๋ยเรียบ
 มาขึ้นมาแนบสงวน กระเหว่าเอ๋ยแอบกระเวียนกระเวนวนวน นกเอ๋ยข้างชุนวสน้ำชวนชม
 ปกษเอ๋ยสแดงแสงกพรอัย พ่อหนูเอ๋ยพ่อหนูน้อยน่าขงสม สัตวเอ๋ยสัตตะวาดองหาลดม
 ดูกเอ๋ยแลภรมยภเวจวิค แบทเคาเอ๋ยอยู่ตามกิ่งแควตย คดาลัยคลอแคลเคยคดลึงโคลงสมค้
 เจ้าแม่เอ๋ยเห็นแต่หน้าพระลูกรัก พ่อเอ๋ยจงณภกตรมาทศนา เปลาเอ๋ยจับปลวงเปลา
 อยู่เปลาเปลิย เขาเอ๋ยขนิตัวเตยวลูกแนบหน้า นกเอ๋ยข้างเหมอนอกเราสองวา เปลาเอ๋ย
 เปลิยวอยู่ป่าพนาตอน สาลิกาเอ๋ยเกาะก้องอยู่ก้งแก้ว จาบเอ๋ยใจใจแจ้วจขบจิตระสมร โพเอ๋ย
 ระโตกพงรมโพนอน นกเอ๋ยยงรูรอนเหมือนเวชมกรม ลูกเอ๋ยองค์เคยวแคว้อยอย่างว่าง
 นิจาเอ๋ยประสูตรกกลางพนาศวม เจ้าแม่เอ๋ยเห็นแต่หน้ามารดาชม กำมเอ๋ยมาเกวียมกวม
 ระทมกรอม เบญจวันเอ๋ยแลวเวยนระวังแสง สีเอ๋ยขาวเขยวแดงนำชุนนอม ไกเอ๋ย

เรียงว่าปากมาพร้อม พยาลอเอ๋ยและม่อมละไมงาม กะตวยเอ๋ยเต็นตวยเคียวกะตวยกะตวย
นกเอ๋ยเหมือนลูกน้อยยใจหวามหวาม กะต่ายเคียวมาเต็นอยู่กะต่ายกะต่าย กะต่ายเอ๋ยได้
ไม้งามกะต่อนกะต่อน ลูกเอ๋ยแม่แลแลลิวโลดลิวโลด สัตว์เอ๋ยข้างสันโคชโคดสอนโลดสอน
เจ้าแม่เอ๋ยโยเจ้าแม่ ไม่จรไม่จร ลูกเอ๋ยไม่ดมตานอนชะแง้ชะแง้ ฯ

ศิววิบุลย์กิติคุณลาพระมารดาไปตามพระบิดา

๓๙. กลบทองนี้ ขอบุขบงแถมศก

๐ พระกุมารศรีกตรองทำนองปราชัญ พระจอมราชเจ้ากัตินาจิตรถถึง พระหน่อ
น้อมค้อมบังคมภักดิ์เรียง พระเคียวเอ็งแอบองค์ประจงกร พระกราบลาว่าข้าแต่แม่เจ้า
พระคุณเอ๋ยลูกนเด้าจะลาสมร พระคุณจงอำนวยช่วยอวยพร พระคุณเจ้าฉันจะจรตาม
บิดุรา พระบิดูรงศ์บ้านฉนจักเป็นไฉน พระเสด็จไปนานเนิ่นเกินหนักหนา พระนาง
ฟังราชบุตรสุตจะดา พระหทัยคั่งไฟหทัยร้อน พระจึงตอบปลอบว่าดูราพ่อ พระน้อย
หน่อนพคุณวิบุลสอน พระหน่อเอ๋ยพ่ออย่าหนักเพนจร พระหน่ออ่อนหน่อเอ๋ยมอังกูรา
พระหน่อน้อยจอยนิตเท่านั้น พระหน่อจะให้แม่ทิวเทวดา พระหน่อเนอหน่อนามขัตติยา
พระหน่ออย่าละแม่ให้แคเดียว พระลูกเอ๋ยอกแม่นอนาธา พระหิมวาป่าใหญ่ไนไพรเขี้ยว
พระหน่อจะจรแม่จะอยู่แต่ผู้เดียว พระแม่จะเปลี่ยวเปล่าแต่จะแต่ใคร พระบิดุราเจ้ากราง
ไปห่างแล้ว พระลูกแก้วเจ้าจะพรากไปจากไหน พระกระเมดขนนินไรไร พระหฤไทย
ว่าเหวไ้อเวลา พระสุริยงดงลับเหล็กมีสิด พระหฤไทยแม่จะเดยมเวดยมสังขา พระสุริเยศ
จะประเวศน์เมรุมา พระวิญญาแม่จะวางประเวศน์จร พระสุริยาภาโลกครรไลแล้ว พระ
มารดาจะดาแก้วแม่สังหร พระสุริยงส่งแสงแรงอรอนอน พระแม่จะวอนกรรแสงแวงอรูรา
พระลูกเอ๋ยแม่เหมือนอกนจากพราก พระลูกจากแม่จักว่าว่าจวนหา พระองค์เดียว
เปลี่ยวเคขพระเวทนา พระวิญญาแม่จะวางพ้ออย่าจร พระกุมารกราบกรานพิลาบละห้อย
พระคุณเอ๋ยจิตรลูกน้อยขนทอนอน พระบิดุราบานฉนชวร พระชีพจะมรณแล้วฤยง
ลูกคลงใจ ฯ

๘๑. กลบทงน ๕ นี้อทศประวัต

๑ ไอ้อกเอ๋ยหวาดหวังจะวังเวง ไอ้อกเอ๋ยครุ่นเครงจะครวญหา ไอ้อกเอ๋ยสงสาร
 พระมารดา ไอ้อกเอ๋ยอนิจจาจะอาวรณ์ ไอ้อกเอ๋ยยามาในคราน ไอ้อกเอ๋ยเอ๋ยใน
 ไพรสอน ไอ้อกเอ๋ยครนไม่ลามารดาาร ไอ้อกเอ๋ยพระบิครจะมรณา ไอ้อกเอ๋ยครนจะ
 ลามารดาเล่า ไอ้อกเอ๋ยแม่จะเสว้ากวะศัลย์หา พุทโธเอ๋ยพุทของค์ทรงวิ้วา พุทโธเอ๋ย
 ภายไม่จิ้ง พุทโธเอ๋ยไคยศแล้วถดถอย พุทโธเอ๋ยเดื่อนดอกแล้วเหดิยวหลัง พุทโธเอ๋ย
 เมอตมมกง พุทโธเอ๋ยเพอนพรงสรพร้อมพว พุทโธเอ๋ยคกจนแล้วคนหยาม พุทโธเอ๋ย
 มีแต่ความจะอดสู พุทโธเอ๋ยรูปก้งามควมกรู พุทโธเอ๋ยคบแล้วอุอกระอา ทุกข์ง่เอ๋ย
 ส้งเวขแม่เกษแก้ว ทุกข์ง่เอ๋ยไกลลคแล้วจะครวญหา ทุกข์ง่เอ๋ยจกทุกขถึงวังครุา ทุกข์ง่เอ๋ย
 ห้พยาจะทุกข์กรอม ทุกข์ง่เอ๋ยตงแต่ทุกข์ไม่สุขา ทุกข์ง่เอ๋ยทกทิวาจะชบผลม ทุกข์ง่เอ๋ย
 เนตรจก้งวนนวลจก้งอม ทุกข์ง่เอ๋ยผวิจกรอมผอมจกรา ทุกข์ง่เอ๋ยข้งแต่ทุกข์ขุกแต่เชญ
 ทุกข์ง่เอ๋ยทุกข์เข้าเห็นเข็นเข้าหา อนิจจิงไจจะตงอนิจจา อนิจจิงกายาพิวากด อนิจจิง
 สมบิเคย์อมวิบติ อนิจจิงคดองแล้วข้ทวิบิตผด อนิจจิงสังขาราประชาชน อนิจจิงมีแล้วจน
 แต่วนเวียน อนิจจิงถาตามนิจจากาย อนิจจิงทหัยทงทวายไม่เสดิยว อนิจจิงใจแล้ว่วน
 จนแล้วเวียน อนิจจิงตงแต่เปดิยนเวียนแต่แปร อนัตตากายงเวาทงหวาย อนัตตาคาเกิดมา
 ผายเอากายแผ่ อนัตตาสูสนุ้ใจกทวโลกแด อนัตตาคมกแต่อนาคตาย อนัตตาคาจากโลก
 มนุษย์เล่า อนัตตาคาแต่เทพเจายงฉิบหาย อนัตตาคาพนแผนที่ภพพราย อนัตตาคาเออม
 ฉิบหายสูญสาอาวรณ์ อนัตตาสูญเพราะนำลมแลไฟ อนัตตาคาถึประไลยไฟประหาร
 คุณแม่เอ๋ยจงเ็นคูถิคยพมาดิย คุณแม่เอ๋ยจงสงสารเถิดมารดา คุณแม่เอ๋ยอวยอ้อนให้พรไชย
 คุณแม่เอ๋ยจงให้ไปสมปรารถนา คุณแม่เอ๋ยแม่นไม่ยอมให้คมะนา คุณแม่เอ๋ยเห็นชิวาจะ
 วอดววย คุณแม่เอ๋ยแม่นลูกพบผ่าทาวแล้ว คุณแม่เอ๋ยลูกจะแคล้วถัดขันผาย คุณแม่เอ๋ย
 ลูกนหวงตงจตรหมาย คุณแม่เอ๋ยลูกหมายจะแทนคุณ ฯ

๔๒. กลบทังน ขี้กะแต่ไต้ไม้

๑ เส่ร่าหมองทวงยุพยงทรงหมองเส่ร่า หุนหวนเจ้าสุดแค้นแสนหวนหุน ครุ่น
 ครนหวงฟงบุตรแสนสุดครุ่น ในใจแค้นแสนวุ่นแค้นในใจ สุกจิตรห้ามสามจนจิตรสุด
 ไฉนบุตรสุดคิกนัจิตรไฉน ใจเกรงคิกจิตระเวงคิกเกรงใจ พรอวยไซยให้บุตรสุดอวยพร
 ว่าพ่อจงพยสบเหมือนพ่อว่า สอนสั่งคำจำหนาคำสั่งสอน จวบพระบิดาถ้าพบจร ไปปรับอื่น
 เร้วมาอย่าเข้าไป ผ่ากำลังสนนพดกำผ่า ไสศรีเจ้าสูกแสงแสงศรีไส ใจแม่รักอำมรงค์
 นิสุดใจ พ่อพาไปให้พบไปพาพ่อ ให้เห็นแหวนแสนรักจกให้เห็น หน่อท้าวได้สำคัญ
 มั่นว่าหน่อ กอบบุตรราชชาติสุทธราชบุตรกอบ ท้าวคุณพ่อแจ้งในใจคุณท้าว ราชบุตร
 น้อมกรดามาตุราช ผ่าผ่าหวาดจิตรนาฎหวาดผ่า ร้าวร้อนรนวนหวาดจิตรคิธร้อนร้าว จาก
 บุตรท้าวนาฏน่องร้องว่าจาก บุควร่าแม่ร้องว่ารักบุตร หากจิตรสุดจิตรหวดจนจิตรหาก
 พรากจากแม่เนตรย้อยนัยใจพราก ครวญหวดจากต่างพรากจากหวดครวญ หน่อพุทจริง
 บังเกิดเป็นพุทหน่อ นวดเนตรหล่อหลังคลั่งคลุ้มเนตรนวล เดิรมาเดิรเปล่าเปลี่ยว
 เดิรมาเดิร จิตรใจเงินเงียบเหงาเจ้าใจจิตร ลัดลอคคงพงเถื่อนเถื่อนลอคลัด หัวจิต
 หัวตึงมาตุหัวจิตหัวตึง จิตวินนีกหน่วงรักหนักในจิตร ครวญครวาคิดถึงแม่แลครวครวญ ฯ

สิรวิบูลย์กตศรัครวญถึงพระมารดา

๗๖. กลบทังน ขี้อุทะโตโกฏิวิลาศ บังคับให้ใช้พินทุเอก
 วรรคหนึ่ง มิให้ใช้พินทุเอกพินทุโทปนกัน กุจดังกลบททั้งปวง

๑ จักกล่าวถึงข้อยังมีงุมมาร ให้หัยกริบพดทหารสท้านไหว มาถึงที่เขาวิบูล
 บรรพตไพศ เห็นไร่ไรราวแคว้นกฐิตัง เส่ร่าจควนจากที่มิงคคช น้อมประนตนบนว
 บนจำนง ค่อยคลาไคดลัดกับบาทง กษประจงน้อมนบเคารพคุณ เห็นอาศรมที่สถิตย์
 ษิตประหวาด ให้กัมปนาทร้อนจิตรนแล้วคิถุน เออพระจอมกระหม่อมแม่มีงใจบุญ จะ

วิจิตรจุลาจลหรือรอร่อน หรือเหตุสอแปนไฉนน้ำใจหาย หรือสนสายสังขาชีวาสมร หนึ่ง
 อาศรมทววจบจังหวัดจร รุกขาบของงอกบนคูกเวียง พระเสด็จถ้วนถ้วนเงีบริบรติ ประนม
 หัตถบนอาศรมสภกเียง พระภูษาทรงเหนองษาเอียง พระองค์เมียงนอมนอบยอภวันท
 เห็นจอมมิ่งมงคลวิมลมาศ นอนอนาสสนสูญชีวาสนุ ออกพระโอษฐ์ว่าไอ้คำเคียวนน
 พระองค์อนกายพยพสลบลง ครนค้อยคนตนตอสติมี ก็ภูทวิ ไศกสนฤไทยหลง เอียง
 พระเกษกอดบาทว่าวองค์ พระปลดงชีพแก้วเคียวไนคอน ลูกไม่ทราบเหตุสอลยุบลเรื่อง
 รุขอแค้นบดเคองอนสร ว่าจักสุดพระชนม์ชวันวร ไอ้ไอ้พระมามรณันจจาเอย ลูกมา
 กอดบาทแม่ไม่แปรภักตร์ ลูกบนทกลกนอยโยนอนเฉย ช่างนิ่งแนไม่ทักสีกคำเดย
 พระคุณเคยปกเกล้าหายเราร่อน พระว่าพาดงทางกรกอดบาทแม่ ให้ทอนเหตุคนตจลูกศร
 ปักตลอดหทัยตงไฟฟอน พระสะทอนทอตองคังโศกา กวุงกระษัตริย์วิบเว้งรณรงค์
 รุ้ทราบทรงนาฏนุขสค์สังขา เจอรบเร้งเร็วบาททยาตรามา ยกหัตถากอดประคองพระน่องนาง
 ทรงพระโศกาคอนทรวงทรง กรรแสงสงสารเสว้าเกล้าเนตรหมาง ออกพระโอษฐ์ว่า
 ไอ้ออกอ้างว้าง จักเปรียบนางในมนุชยีนสุคปาง ฯ

กลบทกนมนตะคณะสองชะคณะหนึ่ง กรุสองอยู่อนดับกัน
 วรรคประณมิให้ใช้ตะคณะ วรรคทสองให้ใช้ตะคณะ
 วรรคทสามใช้ชะคณะ วรรคทสี่กรุสองดงน

๘๑. ชื่ออินทาทิกร

๑ ครนรุ่งสุริยเรืองบรรเทืองแสง สองสีแว้งจ้วไรสไบ นรานเรศเรืองฤทธิไกร
 ยกโยธาคลาไคลข้ามตงดอน ป่างปีนบดินทร์สุรวาขกุมาร พาสกลทหารเข้าไพรสอน
 อูราระทมกรรมทรวงยี่งรว้งร่อน ให้หาารณถึงนาฏพระชนนี โอ้ว่าสุริยาเวลาเข้า พระ
 เคยदनอมกล่อมเกล้าไมลิสร์ ปโยสเนหาททุกวันทวิ ตงแต่นนบกาลจะนานไกล เคยเก็บ
 บุหงาพฤกษาชาติ อันเดียรคาสแสนสุตพระไทยโต ทวีเทวศคัยบุตรนสุตใจ ตง
 หัทไทยชนนี้จะภินท์พิง ไม่เปนเสวยเปนสรงทรวงอู่สำห้ ทุกวันทิวากรอมกรมอรรณหวง
 ประคองประคัรบักบุตรสุตกำลัง จักนอนนงอู่สำห้พยายาม ฯ

ส ส ส

๑๑๐ ๑๑๐ ๑๑๐

๔๒. กลบทมีสะกดะทงตั้งอยู่บนคบกนดงน

กำหนดกรุหน่ง ฤหุสองทวกรรค ขอบวรโตฏก

๑ ขดเนตรโหลนองร้องรำรัก ซลไนโยโหลนงักอววรรณหวม ขนนี้ห้ามบุตร
 สุกุไม่ตาม ขดนานองนำพระเนตรนอง ปียบุตรสุคจากพระแม่เจ้า ปียทไทยร้าว
 อารมณ्हมอง ปียโยคเทวศเคอดคเปนเสือดหนอง ปียวิปโยคตองพรากจากจร วรคณ
 สุกุทจะรำพรณ วรเทศมหันตัมหิศร บวโรววิบูลย์จันทร สุกุภคร์เพิงเพ็ญจันทร
 สุกุสทอิบวรรังษี รุจีโรวมังามเจดณัน สุกุโณโสภณาวรวิวรรณ สุกุณผวพรณ
 ดงพมพทอง ปียบุตรสุคทจะแดเหลียว ระโหยให้เปลียวอารมณ्हมอง สวณังพงเสียง
 สุกุณร้อง สุกุองแบกเค้าเคลือบุตรนอน ฯ

ต ต ช ช

๐๐๑ ๐๐๑ ๑๐๑ ๑๐๑

๔๓. กรุ ๐๐๒ กลบทมีแสดะคณะหน่งปะคณะสอง กรุ ๒

อยู่บนคบกนดงน ชื่อว่าวสันตคิลกวาทิ

วกรประณมิให้ใช้ตะคณะ วกรทที่สองกะคณะ วกรทที่สามทสี่ตะคณะ
 วกรทที่ห้ากรุ ๒

๑ เหมือนแม่สีเนหาในข้าบาท ดั่งสุวราชแบกเค้าสโมสร ปโยเปียในบุตร
 สุกุอววรรณ จะราจะร้อนไม่ไปให้ไกลรัง จันใดใจหวังตั้งมารดา ปกป้องครองข้า
 ขิวาหวัง จากวากีระพระหทัย จะเปรียบประดังจากพรากเมื่อกจากจร ทูเรศทรวงคู่แสงบุตร
 ครันไม่เห็นแลวกสุคชิวาสร โอยกอนิจจาพระมารดร มามรณาอววรรณอนาถวงษ จะ
 เจ็บจะไข้ไม่มีผู้ใดใคร จะนวดจะเน่นดั่งใจจิตระประสงค ทงเจ็บโรคเจ็บร้างอยู่กลางดง
 แม่มาอนาถวงษชิวามรณ โอยจรจะว่างก็ไม่ว่า ขอคุดุขอใดเห็นหน้าเมือสงทร จะส่ง
 จะเสียลูกแล้วจะม้วยมรณ ตามแต่กำมชาติก่อนเกิดมารดา ฯ

น น ม ย ย

๑๑๑ ๑๑๑ ๐๐๐ ๐๑๐ ๐๑๐

๘๘. กลบทศีลและคณะสอง มะคณะหนึ่ง คณะสอง
อยู่อันดับกันดังนี้ ขอมาดินโสภิต

๑) ปะทะปะทังหวังบุตรจะมาถึง จะวิจจะรังลูกรักได้รักษา ถึงตายเป็นเห็น
 ภัคัตรีพระมารดา จะปล้มใจขนมมาเมื่อวายปราณ จะได้ใครให้พระอรหันต์ จะพวงพวง
 พระองค์นำสงสาร จะวิจจะรังบุตรสุดวิธาคุณ เมื่อสั่งขารจักคิดถึงบิดวงศ์ จะได้ทรง
 ภาวนาฤาหาไม้ จะปลงจิตรแม่จะได้ตั้งประสงค์ นิจนิจจามามรณข้อนองค์ พิวพวง
 ปลงร่างไว้กลางตร ลูกเห็นแต่ โภชทองเรื่องรองสี่ บเห็นแม่พาทีนุสาวสร โฉนแม่
 ให้บุตรสุดอาวรณ์ จะวิจจะร้อนเท่าไ้ไ้ไม่ไหวองค์ สกุนสั๊กกุนจ ใต้ฟังเสียง ต่างร้อง
 ต่างเรียงพฤษาสง ระหวายถอยพลอยฟังให้จั้งงง เเงงาเงองเซ่งทรงจะงงงวย ฯ

รามเกียรติ์ เล่ม ๑

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ความรักของนางสวาทะต่อหนุมาน

๑ เมื่อนั้น
เห็นบุตรนั้นเป็นวานร
มีใจใสโสมนัสสา
จึงอุ้มลูกยาวลาวนัย
กอดจูบลูบหัวอนทรย
ส่งสารทเจ้าเกิดมา
ทงนมลูกกม ไตเลี้ยงกิน
มิหน้าจะซ้ำจากไป
จงฝากกายพระพายเทเวศร์
อันกมลทลขณแพชวเขยวมณ
ถ้าวัวผู้ใดมาทักทาย
อวดารดงมาผลาญยกษ์

นวดนางสวาทะดวงสมร
ฤทธิรอนดงองค์พระสุริยัน
พันคำมารดาสาปสรร
ให้เสวยซึ่งถันธารา
ดวงซิวแม่สุดเสน่หา
อนาถาไร้ญาติเชื้อใจ
สารพันไม่มั่งสิ่งใดให้
อาลัยเป็นพันพันทวี
ซงเบบบุตรเศเรอ่งศรี
หมีในกายของลูกรัก
ท่านนบนารายณ์ทรงจักร
เจ้าจงสามภักตักบาทา ๗

๗ ๑๒ คำ ๗

ความรักของนางนิลาकाสรต่อหรบ

๑ มาถึงถ้ำแก้วสุรกันต์
ก็ไต่สุภฤกษ์ยามต์
จึงตกลูกมาเป็นตัวผู้
ทอดก้าถงมหมา
ให้กินนมแล้วปลดอบดูกรัก

พอพระสุริยฉานจรัสศรี
พร้อมหงตถเวลา
คำตองอาจแกลวักลา
ก็โถมแดงดุกยาสำราญใจ
แม้จะอยู่ช้านกก็ไม่ไต่

แม่นพ่อของเจ้ารู้ไป
จึงเล่าให้ฟังถนัด
เจ้าจงระมัดกายา
ส่งพลางนาตาไหลพราก
แล้วออกจากถอลงกรณ์

จะพากันบรรลัยไม่พริบตา
แต่ฆ่าชีวิตลูกเสียหนักหนา
กำพร้าแม่อยู่สถาน
ขอฝากเทพไททุกสิ่งขร
บทจรตามฝูงเที่ยวไป ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

นางประไพวงศ์สอนนางไทยเกษ์ตอนจะนำไปถวายท้าวทศรถ

๑ เมื่อนั้น

สวมกอดพระธิดายุพาพาล
แล้วมีวาจาอันสุนทร
เจ้าจะจากอกพระมารดา
เป็นข้าใต้เบื้องบาทหงส์
จงเจียมองค์จงรักภักดี
อุทิศสำห้พยายามหาความชอบ
ส่งชวอ่ยากลวิหิมภย

นางประไพวงศ์ยกสองสาร
เขาวมมาลัยรับขวัญกัลยา
ดวงสมรมเยียดเสน่หา
ไปยังอู้อยูชยาธานี
พระผู้ฟังศัทธิรักษ์เรื่องศรี
ฝากช้พิชฌุวไณย
รอบคอบราชกิจเอาใจใส่
แม่จะได้เป็นศรีอยู่ชยา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

ให้อาลัยในองค์พระบุตร
ลูบหลังแล้วมีวาจา
จงจำเวณีสวัสดิ์ต่อยามภย
ตรัสแล้วสองกษัตริย์สร้อยวงส์
ลงจากปราสาทแก้วแว้วฟ้า

พระชนกมารดาทั้งสองศรี
ตั้งนางชวจะจากไป
แก้วตาผู้ยอพิสมัย
ให้เป็นใหญ่แก่ผู้กัลยา
พาทองศ์พระธิดาเสน่หา
ข้าสาวขาวแม่ก็ตามไป ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

นางไถยเกษักรวญถึงพระชนกชนนี

ไอ้ ^๕ _๑ เมื่อนน
 บังคมลาพระชนกชนนี
 ขลเนตรคลอคลองนองพักตร์
 โอ้ว่าแต่^๕นจะจำไกล

โฉมนวลนางไถยเกษ
 มีความโศกาอาลัย
 เขาวลัษณ์เสวราสร้อยละห้อยให้
 ที่ไหนจะได้เห็นพระชนนี ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ คุกพาทย์

ไอ้ ^๕ _๑ เดินทางผ่านทุ่งวุ้งเขา
 คิดถึงพระชนกชนนี
 เห็นยุงทองท่องห้ามารคา
 เห็นนกกะเวนกระเวนไพร
 สาดิกำจับเรียงเคียงพลอด
 รังนาน^๕พักฟองระวิ้งรัง
 โอ้ว่าแต่^๕นจะไกลบาท
 บ้าน^๕นจะทรงเฝ้าเฝ้า

ตามดำเนินาห้วยธารคีรีศรี
 เทวีเปล้าอกเบียดวิใจ
 เหมือนลูกจากมาในป่าใหญ่
 อาลัยเหมือนเสียงกระเวนวิ้ง
 เหมือนพระแม่ส่วมกอดแล้วสอนสั่ง
 เหมือน^๕ครจระวิ้งลูกแต่เยาว์มา
 พระบิตูราชชนนีนาถา
 แสนเวทนาอาลัย ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ เข็ด

นางมณฑโหมาลัยรักนางสีดาแม่จะใส่ผอบลอยน้ำ

ไอ้ ^๕ _๑ เมื่อนน
 แลเห็นผอบกัโศก
 โอ้ว่าลูกน้อยของมารดา
 นอนนั่งตงแต่ถนอมครรรักษ์
 อนิจจาเกิดมาเอาชาติ

โฉมนางมณฑโหมารศรี
 เทวีตอกเขารำพัน
 แม่อดสูสำหรับห้องประคองขวัญ
 มีให้อันตรายสิ่งใด
 จะคลาดจากเวราก็หาไม่

โอ้ว่าลูกน้อยกลอยใจ
ถึงกระไรแต่พ่อใดอาบนา
ว่าพลางทางแสนโศกา

เจ้าจะไปเป็นเหยื่อแก่ฝูงปลา
ที่บ่อนข้าวสักคำก็ไม่ว่า
กัลยาณหนึ่งไม่สมประดี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

พระชนกและพระมเหสีสั่งสอนนางสีดาตอนอภิเษกกับพระราม

๑ เมื่อนั้น

เห็นสองลูกยิวฉวีฉาย
จงตรัสเรียกราชบุตร
เจ้าจะจากออกพระบิดร
เป็นข้าช่วงใช้บำเรอบาท
ตวงนกายฝากกายฝากชื่อว่า
อย่าทงนงว่าเป็นองค์ครราษ
ฝูงอนงค์ขงพระองค์ไซ้ขีด
อันพระชนนิตบุเรศ
ลูกรักจงรภกภก
อย่าก่อการให้เคืองเบองบาท
ถนอมจิตเป็นนิจนทร

ท้าวชนกจักรวรรดิวงษ์สรรค์
งามคิงสุริยขันจันทร์
มารศรีจงฟังพ่อสั่งสอน
ไปอยู่นครอยุธยา
พระภัสสตาธิราชนาถา
ภักดีไปกลัวจะม้วยมิต
เจียมกายอย่าประมาทราชกิจ
อย่าคิดฉันทาราคี
ก็เหมือนบงเกิดเกิด
จึงมีสวัสดิศดาวร
เขาวราชจงสมัครสโมสร
ดวงสมรจงจำว่าที่ ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๒ เมื่อนั้น

ฟังพระบิดรศทรวงจรณ
โอ้ว่าพระองค์ผู้ทรงเดช
เสยงลูกแต่เขาวจันใหญ่มา

นวดนางสีตามารศรี
นอมเศียรขูดิกบบาทา
พระคุณเคยปกเกศเกศา
ผ่านพามีให้อนาทร

ถนอมต่งดวงเนตรดวงใจ
จนาพรตคืบเข้าพระนคร
จึ่งต่งพริยาศิลป์ชย
ทสมวงศ์สมพงศ์สมพักตร์
ควรหรือไม่ได้สนองบาท
ร่ำพลางนางทรงโศก

ผิดชอบสิ่งใดพระสั่งสอน
ด้วยอาวรณ์จะปลุกถูกรัก
เลือกคู่จะให้เสมอศักดิ์
ให้เป็นหลักจรรโลงชาติ
พระบิดุรงค์ธิดาเรืองศรี
ต่งหนึ่งชิวจะมรณา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

๑ เมื่อนั้น

ท่องคัมเ็จพระมารดา
สององค์คอดองค์เยาวลักษณ์
โอ้ว่าเจ้าดวงชีวัน
จำเป็นแล้วจำจะวิโยค
นัยจะพบบิดุเรศขนิ
ควรเจ้าจะสนองรองบาท
จึ่งจะเป็นศรีสวัสดิ์ธิดาวร

ท้าวชนกจักรวรรดิราชา
เห็นลูกโสการำพัน
ชดนาคลอพักตร์แฉ้วรับขวัญ
จะกันแสงรำพันไปโยม
จงดับโศกเสียเถิดนะโณมศรี
ไซ้จะสนชิวจากจร
พระสามธิดาขทรงศรี
ดวงสมรถนอมใจให้จงดี้ ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

พระรามพระลักษมณ์ร่ำพันถึงพระคุณพระชนกชนนีตอนจะจากเมืองไปเดินดง

๑ ถึงหน้าปราสาทพระบิดุรงค์
ชลเนตรคลอเนตรถอนใจ
โอ้ว่าพระจอมมงกุฎเกศ
สิ่งใดมิให้อนาท
หวังจะให้สืบสรีรยวงศ์

สามกษัตริย์นั่งลงบังคมไหว
ร่ำไรโศกาอาวรณ์
ทรงเดชเดชงลูกมาแต่ก่อน
เข้าคำพร่ำสอนไม่เว้นวัน
โนหงศ์จักรพรรดิรังสรรค์

เวรหลังติดตามมาทัน

๖๕๒ |
ทนตงแต่จะแลดับ

ลูกขอลาบาทพระทรงชัย

๖ |
ทงองค์พระชนนีเจ้า

๖๖ |
พระคุณลาพาธাত্র

ยังมีได้สนองเท้ายองยี

๖๗ |
แม่นลูกไม่ม้วยมรณา

๖๘ |
ว่าพาลางพุ่มฟ้ายชลเนตร

๖๙ |
แข็งใจเยี่ยงอย่างตามกัน

บันดาลจำพรากจากไป

เหมือนเดือนดับสนแสงแปไข

๖๖๐ |
ภูวไ নয়ค้อยอยู่ส่วสศ

๖๖๑ |
อนบงเกิดเกล้าเกศ

๖๖๒ |
พนทจะนับคนณา

๖๖๓ |
จะไกลพระองค์ไปอยู่ป่า

๖๖๔ |
จะกลบมารองบาทพระทรงธรรม

๖๖๕ |
แสนทเวชพ่างเพียงจะอาสญ

๖๖๖ |
จรรวัดจากปราสาทสุรگانต์ ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๖๖๗ |
โอ้ โอ้ว่าสมเด็จพระบิดเรศ

๖๖๘ |
พระคุณลาพาธাত্র

๖๖๙ |
ตงแต่จะไกลเบองบาท

๖๗๐ |
กตัญญูจะสู้ไปเคินไพร

๖๗๑ |
เกิดมามีได้สนองคุณ

๖๗๒ |
ถึงกระไรแต่ได้ขังคมลา

๖๗๓ |
สุดคิดสุดปัญญาอ่อนผัน

๖๗๔ |
อกเอียงจะทำประการใด

๖๗๕ |
เสียแรงเกิดในสุริยวงศ

๖๗๖ |
ตุงทรลกษณอปรีย

๖๗๗ |
พระชนนีก่อเกศเกศ

๖๗๘ |
๖๗๙ |
ครงนจะจากพระองค์ไป

๖๘๐ |
ตงภานมาศเดยวลับเหลี่ยมไสล

๖๘๑ |
ไม่คิดอาลัยแก่ชีวา

๖๘๒ |
ขังการุญบำรุงรักษา

๖๘๓ |
กราบบาทบาทาจะคลาขยใจ

๖๘๔ |
จะศวันอยู่ขากก็ไม่ได้

๖๘๕ |
จนใจเป็นพันพันทวี

๖๘๖ |
จักรพรรดิฤทธิรงค์เรื่องศรี

๖๘๗ |
พระจักรราพาลางทางโสกา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

พระชนนิตตามอ่อนวอนให้พระรามพระลักษมณ์กลับเข้าเมือง

๑ เมื่อนั้น

สวมกอดพระลักษมณ์รามา
พิศพิศแล้วลูบอินทรีย์
จรงจะบิโศกาจาบัลย์
พระปิตุรงค์ปลงชีพชีวา
ทั้งหกขดถึงเจ้าเป็นพนนิก
บดินพระพรตผู้นอง
กรวโกรธมารคาตงเพลิงกาล
จงพาแมนออกมาตาม
เข็ญเจ้าเข้าไประงธานี

สองพระชนนีเส่นหา
กับนางสีตาควงจันทร์
มีพระเสาวนีย์รับขวัญ
อย่ากั้นแสงนักษัตรนวลลูกรัก
แม่แสนโศกาเพียงอกหัก
เพียงจกสุดสิ้นพระชนมาน
ก็ไม่ครองพาราชาฐาน
จะประหารให้สิ้นชีพ
ไม่ฟังความนางไถยเกษี
ครอบครองบุรีภริมยา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

พึงรสพจนารถพระรามมา
จึงสวมสอตกอดสามพระลูกรัก
อนิจจาต้องมาเดินไพร
จะได้ยากลำบากสืบสืบ
แม่จะแสนโศกาจาบัลย์
ตรัสแล้วจงมีสุนทร
แม่จะไปตามองค์พระภัสตดา
จะแสนทุกข์แสนยากลำบากนัก
เจ้าเป็นยอดคองคีนางโน
แมนจะได้เห็นพิศตร
จะคลายทุกข์ข้อยสุขสรว

สามพระชนนีเส่นหา
ต่างแสนโศกาอาลัย
ขลนانونพิศตรสะอื้นให้
เพราะจะไปสังหารอาธรรม
ไม่มีส่งสุขเกษมสันต์
นับวันกว่าเจ้าจะกลับมา
ดูก่อนสีตาเส่นหา
ที่โนแนวป่าพนาลัย
ลูกรักจะเดินที่ไหนได้
อย่าไปจงอยู่ด้วยมารดร
ต่างพระหริรักษ์ทรงศร
กว่าพระสักรจะกลับมา ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

ความรักของนางตราดาต่อนางเบญกาย

๑ เมื่อนั้น

ครนเห็นพระราชบุตร
 ลุบไล้ไปทิวสารพางค์
 วนนแม่มพงเห็นพกตร
 ว่าพลางเขยชมพระธิดา
 แสนโศกโศการำพัน

นางตราดาตัก

เทวีสวมสอดด้วยความรัก
 แล้วอุ้มองค์นางขึ้นใส่ตัก
 คิดว่าจักไม่พบกัน
 กัลยาจุบจวมถนอมขวัญ
 พางเพียงช้วนจะบรรลย์ ฯ

๑ ๖ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

กอดบาทชนนเข้าไว้
 บคนพระองค์ทรงนคเรศ
 ให้ลูกนิมิตกายา
 ไปลวงพระรามพระลักษมณ์
 ทำตายลอยอยู่ในชลธาร
 ครนจะชนชดักจใจ
 จะทำโทษามาตี

เบญกายเวยยอตพิสมัย

สะอนให้แล้วแจจจจา
 มงกฎเกศอสรียกษา
 เหมือนองคส์ตาเวยมาลัย
 ผู้วงศ์จักรพรรดิมหาศาล
 แทบทำสรงสนานภูมิ
 กัลวภัยพระยายกษา
 เทวเเล่พลางพลางโศกา ฯ

๑ ๘ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังพระราชธิดา
 โอ้อนิจงานะลูกเอ๋ย
 พ่อเจ้ากักจากอกไป
 ตัวแมนตงแต่ทนทุกข
 ยังแต่เจ้าดวงช้วน

นางตราดาตัก

กัลยาพางเพียงจะขาดใจ
 กรรมสิ่งไรเลยมาขัติให้
 เป็นตายฉันใดไม่พบกัน
 ไม่มีสิ่งสุขเกษมสันต์
 นอกนนมได้เห็นใคร

ขับพอเสียแล้วมิหน้า
ร่ำพลางแสนโศกาลัย

มาช้ามาถูกก็เป็นที่
อรโหดเพียงสนสมประดี ฯ

ฯ ๘ คำ ๑ โอง

ความรักของนางสุพรรณมัจฉาต่อมัจฉานู

๓๑ เหมือน
อุ้มลูกรักแนบอินทรี
โอ้อ่าเจ้าเกิดมาในครรร
จำเป็นแล้วจำจะจากไป
เสียแรงพ่อเกิดมาเป็นชาย
เจ้าจงจำคำมารดา
อันบิดเรศบังเกิดเกล้า
เป็นยอดทหารพระราม
มีมาลย์คุณทูลชนแก้ว
หาว่าเป็นความเคอนชั้ววล
แมนพบจงเข้าอภิวาหน
ส่งพลางโศกาอาวรณ์

นางสุพรรณมัจฉาโฉมศรี
เทวีพิศพิศตร์แล้วถอนใจ
แม่จะเลี้ยงสักวันก็ไม่ได้
ด้วยกลัวราชภัยอัยกา
เสียตายไม่ได้อยู่เห็นหน้า
สืบไปแก้วตาอย่าลืมความ
ของเจ้านนเขยวชาอุสนาม
นามกรชื่อศรีหนุมาน
เขยวเพชรพรายแพรวฉายฉาน
เหาะทะยานไปได้ในอัมพร
กราบบาทด้วยใจสโมสร
บังอรเพียงสนสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ๑ โอง

๓๒ ครนเสริจซึ่งส่งเฮอร์ส
คือยระงับดับความโศก
ขอจผู้จรรูกบเทเวศร์
องค์มัจฉานุกุมารา
ส่งพลางโลมลูบจูบพิศตร์
ลงจากฟากฝั่งสมุทรไท

ขอกรประณตเห็นอเกศ
เทวีประกาศด้วยวาจา
อันเรื่องเตชมาช่วยรักษา
ลูกข้าอย่าให้มิภัย
เขยวลักษณ์ถอนทอดใจใหญ่
วายไปในห้องวารี ฯ

ฯ ๖ คำ ๑ เป็ด

ความรักของนางพิรากวนต่อไวยวิก

๑ เมื่อนั้น
ต้องจำลำบากพันทวี
อยู่ในเรือนตรึงกันดาร
ไมยราพอสุราพระยายักษ์
ใส่กะทะจะต้มลูกชาย
ก็กระเดียดกระอ่อมเดินมา

ฝ่ายนางพิรากวนยักษ์
กับด้วยอสูรคู่รัก
แสนทุกข์ทรมานเพียงอกหัก
ใช้ให้ไปตัดกิ่งคา
ให้ตายด้วยพระรามนาถา
ออกจากทวารธานี ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ เพลง

๒ ครนถึงทศระบุง
๑ คัดถึงลูกรักร่วมชีวิต
โอ้ว่าไวยวิกของแม่เอ๋ย
เสียแรงบำรุงเลี้ยงมา
ควรหรือไมยราพขุนมาร
โทษกรรม ไม่เมตตาของโย
อนิจจาสงสารตัวเจ้า
กับองค์พระรามด้วยกัน
สุดทแม่แลวณะแก้วตา
แม่นเจ้าสนชพชว
ก้มหน้าไปตามทรมสวาท
ถึงอยู่ไปจะทรมานกาย
พรุ่งนี้ก็จะจากอกไป
ว่าพลางแสนโศกโศกา

นั่งลงริมทวารศรี
ตีทรวงเข้าระโศกา
ทรมแซยผู้ยอดแสนหา
จนชั้นซาจำเรื้อนวัย
คิดการพาลผิดก็เห็นได้
ใส่ไคล้จะล้างชีวิต
รุ่งเช้าก็จะม้วยอาสาญ
ใครจะช่วยไต่หนัก ไม่มี
บึงจะพนอนาญายักษ์
แม่น ไม่อยู่จะสู้ตาย
ให้ประจักษ์โลกธาตุทั้งหลาย
จะพุ่มพ่ายชลเนตรทุกเวลา
ที่ไหนแม่จะได้เห็นหน้า
ตั้งว่าจะสนชวัน ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ โอด

ความรักของนางมณโฑต่ออินทรีชิต

๑ เมื่อนั้น
 ไต่พังไอรสทุลมา
 สวมสอดกอดองค์พระลูกรัก
 แลวมเสาวนย์ตรัสไป
 ชึ่งพ่อจะยกไปส่งคราม
 เรื่องเตชดงองค์ทนกร
 ทูษณขรตรเสียรชาญสนาม
 พร่อมหมูปหลโยธ
 แต่พระรามองค์เคียวเคียวฆ่า
 บदनมผลวานร
 แต่ละตนล้วนทรงศึกดาฤทธิ
 ชึ่งเจ้ารบราชโองการ
 ด้วยพระนารายณ์สุริย์วงศ์
 แม่นมใครจะให้ไป

นางมณโฑเขาวยอตเส่นหา
 กลยาตคอนตันใจ
 นงลักษณ์ทอถอนใจใหญ่
 เจ้าดวงฤทัยของมารดร
 กับด้วยพระรามทรงศร
 ขจรฟากฟ้าอาตริ
 อาเจ้าทงสามยกษ
 ออกไปต่อตราญรอน
 อสรตายสนด้วยแสงศร
 ทงสองพระนครชัยชาญ
 ทศทิศไม่รอดต่อต้าน
 จะยกทวยหาญไปชิงชัย
 เร่งรักษากองคให้จงได้
 จนใจด้วยกลัวพระบิดา ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
 เห็นไอรสผู้ร่วมชีวา
 ตระหนกตกใจด้วยความรัก
 สวมสอดกอดองค์พระลูกชาย
 ตัวเจ้าสัทำพิธการ
 แม่นเห็นเป็นประหลาดใจ

นางมณโฑเขาวยอตเส่นหา
 โลहितติดมาทงกาย
 นงลักษณ์ตัวส่นขวัญหาย
 โฉมฉายจึ่งตรัสถามไป
 ยังเนนจักรวาลเขาใหญ่
 เหตุไต่บาทเจ็บทงอินทรีชิต ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

ไต่^๒ฟัง^๒สมเด็จพระ^๒พระ^๒ชนนี
 ลูก^๒ไป^๒ตบ^๒ตะ^๒ขำ^๒ระ^๒กาย
 ไม่^๒ทัน^๒เส^๒รี^๒จ^๒ก^๒วิ^๒ทยา
 ไต่^๒รบ^๒กับ^๒องค์^๒พระ^๒ด^๒ก^๒ษ^๒ม^๒ณ^๒
 พล^๒ส^๒ส^๒บ^๒สม^๒ท^๒ร^๒บ^๒ร^๒ด^๒ย^๒ลา^๒ญ^๒
 ส^๒น^๒ส^๒ต^๒ร^๒ถ^๒ร^๒ท^๒น^๒อ^๒ส^๒ต^๒ร^๒
 ต^๒อง^๒ศ^๒ร^๒บ^๒า^๒ด^๒เจ^๒บ^๒ท^๒ง^๒อ^๒น^๒ท^๒ร^๒ย^๒
 ส^๒น^๒ถ^๒ท^๒ธ^๒ส^๒น^๒ค^๒ด^๒ส^๒น^๒อ^๒ว^๒ร^๒ฐ^๒
 ผู้^๒เด^๒ย^๒ว^๒ส^๒ต^๒ท^๒จะ^๒ข^๒ง^๒ข^๒ย^๒
 ห^๒วัง^๒จะ^๒ดา^๒บ^๒า^๒ท^๒พระ^๒แม่^๒เจ้า
 กับ^๒องค์^๒สม^๒เด^๒็จ^๒พระ^๒บ^๒ิ^๒ดา

อิน^๒ท^๒ร^๒ข^๒ิ^๒ต^๒สุ^๒ริ^๒ย^๒ว^๒ง^๒ศ^๒ย^๒ก^๒ษ^๒
 ข^๒ูล^๒ก^๒ร^๒ส^๒น^๒อง^๒พระ^๒ว^๒า^๒จ^๒
 ย^๒ัง^๒เน^๒ิน^๒ท^๒ร^๒าย^๒จ^๒ั^๒กร^๒ว^๒า^๒ล^๒ภ^๒ู^๒ศ^๒
 ข^๒าศ^๒ก^๒น^๒ต^๒า^๒ม^๒ไ^๒ป^๒ร^๒อ^๒น^๒ร^๒า^๒ญ^๒
 ส^๒ง^๒ค^๒ร^๒า^๒ม^๒น^๒น^๒ห^๒ก^๒ห^๒ก^๒หา^๒ญ^๒
 ค^๒ว^๒ย^๒ม^๒อ^๒พ^๒ว^๒ก^๒พ^๒า^๒ล^๒ไ^๒พ^๒ร^๒
 อ^๒ก^๒ท^๒ง^๒ก^๒ุ^๒ญ^๒ช^๒ร^๒ว^๒า^๒ข^๒ส^๒ี^๒
 บ^๒ม^๒ว^๒า^๒ช^๒ว^๒จะ^๒บ^๒ร^๒ด^๒ย^๒
 จะ^๒ต^๒อ^๒ก^๒ร^๒ม^๒น^๒ข^๒ย^๒น^๒น^๒ไ^๒ม^๒ไ^๒่^๒ไ^๒่^๒
 จ^๒ง^๒ห^๒น^๒ไ^๒พ^๒ร^๒เ^๒า^๒ม^๒า^๒
 อ^๒ัน^๒บ^๒ง^๒เก^๒ิ^๒ต^๒เก^๒ด^๒า^๒เก^๒ศ^๒า^๒
 แล^๒ว^๒จะ^๒ย^๒ก^๒ไ^๒ย^๒ธ^๒า^๒ไ^๒ป^๒ร^๒า^๒ว^๒ี^๒ ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๒ เมื่อนั้น

ไต่^๒ฟัง^๒เพ^๒ย^๒ง^๒ส^๒น^๒สม^๒ป^๒ระ^๒ดี^๒
 ช^๒ล^๒น^๒ย^๒น^๒อ^๒า^๒บ^๒พ^๒ก^๒ต^๒ร^๒อ^๒ค^๒เร^๒ศ^๒
 ส^๒อง^๒ก^๒ร^๒ค^๒อ^๒น^๒ท^๒ร^๒ว^๒ง^๒เ^๒า^๒ย^๒ก^๒ย^๒ก^๒

น^๒ว^๒ล^๒น^๒าง^๒ม^๒ณ^๒โ^๒ท^๒มา^๒ร^๒ศ^๒รี^๒
 โส^๒ก^๒ก^๒อ^๒ต^๒อง^๒ค^๒์^๒พระ^๒ล^๒ูก^๒ร^๒ัก^๒
 แ^๒ส^๒น^๒ท^๒เว^๒ช^๒พ^๒าง^๒เพ^๒ย^๒ง^๒อ^๒ก^๒ห^๒ัก^๒
 น^๒ง^๒ล^๒ัก^๒ษ^๒ณ^๒ค^๒ร^๒ว^๒ญ^๒ค^๒ร^๒า^๒ร^๒า^๒ไ^๒ร^๒ ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

๓ โอ้อำมาตย์

มิ^๒ใ^๒ห^๒ระ^๒ค^๒าย^๒เท^๒า^๒ย^๒อง^๒ย^๒
 เ^๒ด^๒ม^๒ท^๒แ^๒ม^๒น^๒ก^๒ ไ^๒ท^๒ห^๒าม^๒
 อ^๒อ^๒ก^๒ไ^๒ป^๒ต^๒อ^๒ก^๒ร^๒อ^๒น^๒ร^๒า^๒ญ^๒
 ห^๒ง^๒น^๒เพ^๒ร^๒า^๒ซ^๒อง^๒ค^๒์^๒พระ^๒บ^๒ิ^๒ต^๒เร^๒ศ^๒

แม่^๒บ^๒ำ^๒ร^๒ุง^๒เ^๒ย^๒ง^๒มา^๒จ^๒น^๒เ^๒า^๒ใหญ่^๒
 ห^๒วัง^๒จะ^๒ไ^๒่^๒ส^๒บ^๒ว^๒ง^๒ศ^๒์^๒พร^๒ห^๒มา^๒น^๒
 ไ^๒ม^๒ไ^๒่^๒พ^๒ัง^๒ค^๒ว^๒ม^๒ข^๒ึ^๒น^๒อ^๒ว^๒ค^๒ำ^๒ด^๒ัง^๒หา^๒ญ^๒
 ค^๒ว^๒ย^๒ไ^๒้^๒เ^๒น^๒พ^๒า^๒ด^๒อ^๒ห^๒ัง^๒ก^๒าร^๒
 พ^๒ัง^๒เ^๒ห^๒ต^๒เ^๒อ^๒ส^๒ำ^๒ก^๒ม^๒น^๒ก^๒บ^๒า

พระลักษมณ์พระรามจึงตามมา
อินทรชิตลูกรักของแม่เอ๋ย
แม่จะขึ้นไปทูลพระบิดร
ว่าพลางพิศพักตร์พระโอรส
แสนทุกข์แสนโศกาลัย

เคียวฆ่าสังหารราญรอน
ทรมานเขยจงดอยู่ก่อน
อ่อนวอนผ่อนปรนให้พินภัย
แสนระทอถอนใจใหญ่
อรไทเพียงสนสมประดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

๑ ครนถนอมเศียรบังคมบาท

ทูลว่าลูกรักจักขอดลา
ออกไปรณรงค์ด้วยพวกพาล
พระองค์ค้อยอยู่สถาวร
อินทวของลูกครนถน
แมนได้ประมาทสังใจ
ด้วยกายวาจามโนกรรม
พระแม่จึงได้เมตตา
ทูลพลาถสะทอนถอนใจ
ขณันัน โห่ดงอาบพักตร์

พระชนนิจราษยักษา
ยกหมู่โยธาพลาถ
ยังเนนจักรวาลสังขร
อย่าทุกข์ร้อนโศกาอาลัย
ทจะรอดชวณนหาไม่
ให้เคองใจโตเบองบาทา
ซึ่งจะนำให้ทุกข์ไปภายหน้า
อย่าให้มเวรแกล่ลูกรัก
อาลัยห่างเพียงอกหัก
ขุนยักษแสนโศกโศกี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

๑ เมอนน

เห็นลูกรักรวมชว
ให้เราร้อนฤทัยคงไฟพิช
สวมสอดกอดลูกเข้าไว้

นวลนางมณโฑมารศรี
พาทีโศกาอาลัย
บมจะสนชวตด้วยได้
สะอนให้ครวญครำรำพัน ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

ไอ้ นิจจาเอ๋ยเจ้าดวงนัยน์เนตร
 เเวราสิ่งใดมาตามหัน
 เสียแรงเป็นวงศ์พรหมินทร์
 ไม่ได้ยู่สืบสุริย์วงศ์ยักษ์
 ควรหรือสมเด็จเจ้าพระบิดา
 จำให้เจาสันชวต
 เสียตายพิภพสุรินทร์
 ว่าพลางกอดลูกเข้า โศก

จอมเกศของแม่เฉลิมขวัญ
 ให้พลัดพรากจากกันอนาถนัก
 เองขอลอสนทง ไตรจักร
 มาตายด้วยปรบักษ์บัจจามิตร
 แม่ว่าโดยดีเอาเป็นผิด
 สุกคิดแม่แล้วในครั้น
 จะเสอมสนวงศ์ยักษ์
 ดึงหนงษ์ขิวจะมรณา ฯ

ฯ ๘ ฯ คำ โอด

๕ ๒
 ๑ เมื่อนั้น
 เห็นองค์สมเด็จพระมารดา
 ให้เป็นห่วงบ่วงโยอาดัยนัก
 เร่าร้อนฤทัยคั่งไฟกลีบ
 ทูลว่าพระองค์อย่าทูลขอร้อง
 ลูกนี้จะกราบลาไป
 แม้นว่าบุญมีไม่มรณา
 ทูลแล้วอย่างเยี่ยงจรดี

อินทรชิตสุริย์วงศ์ยักษ์
 โศกาครวญคร่ำรำพัน
 เพียงจักสนับพอสัตย์
 กุมภันท์ทูลส่ำห้ำแข็งใจ
 อารวณณ์นักเดยหาควรไม่
 ชิงชัยด้วยราชไฟวี
 จะกลับมารองเบองบพศร์
 จากที่ปราสาทพระมารดา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ เสมอ

อินทรชิตครวญ

ไอ้บ ๒
 ๑ ครนออกนอกทวารพระนิเวศน์ เหลือบแฉนแปรเนตรข้ายขาว
 เห็นปราสาทแก้วแววฟ้า
 ขงพระบิดามารดา
 งามเพียงไฟชยนต์พิมานมาศ
 โอภาสจรัสประภัสสร
 คิดถึงสองกษัตริย์แล้วอารวณณ์
 จิงยอกรเห็นอกเกล้าเมมาดี

โอ้ว^๕ว่าตั้งแต่จะแล^๕ลับ
 พระองค์^๕จงอยู่^๕สวัสดิ^๕
 ออก^๕เอย^๕มั่น^๕หา^๕ลูก^๕ไม้
 จะ^๕ต้อง^๕รอน^๕ถึง^๕องค์^๕พระ^๕บิดา
 โอ้ว^๕ว่า^๕สง^๕สาร^๕พระ^๕แม่^๕เจ้า
 จะ^๕ทุก^๕ข^๕ตร^๕อม^๕ผ^๕อม^๕เพ^๕ิง^๕สน^๕ช^๕วน
 ท^๕ง^๕สุ^๕ว^๕ร^๕ณ^๕ก^๕ัน^๕ย^๕มา^๕เท^๕ว
 รั^๕า^๕พ^๕ด^๕าง^๕ร^๕ิ^๕บ^๕ร^๕เ^๕ง^๕พ^๕ล^๕ย^๕ก^๕ษ

มี^๕ไ^๕ก^๕ล^๕บ^๕มา^๕ร^๕อง^๕บ^๕ท^๕ศ^๕ร^๕
 ข^๕ำ^๕บ^๕า^๕ท^๕น^๕ข^๕อ^๕บ^๕ัง^๕ค^๕ม^๕ลา
 จะ^๕ใ^๕้^๕ไ^๕คร^๕ร^๕ใ^๕ห^๕อ^๕อก^๕ไป^๕เข^๕น^๕ฆ^๕า
 ย^๕ก^๕พ^๕ว^๕ก^๕โ^๕ย^๕จ^๕า^๕อ^๕อก^๕โร^๕ม^๕ร^๕ัน
 จ^๕ะ^๕อ^๕า^๕ว^๕ร^๕ณ^๕ร^๕อ^๕น^๕ร^๕เ^๕า^๕ไ^๕ศ^๕ก^๕ศ^๕ล^๕ย์
 ต^๕ว^๕ย^๕พ^๕ระ^๕ท^๕ย^๕ก^๕ร^๕ุ^๕ณ^๕า^๕ล^๕ก^๕ร^๕ัก
 จ^๕ะ^๕ไ^๕ศ^๕ก^๕พ^๕าง^๕เพ^๕ิง^๕อ^๕ก^๕ห^๕ัก
 ฉ^๕น^๕พ^๕ัก^๕ต^๕ร^๕ไ^๕ป^๕ต^๕า^๕ม^๕ม^๕ร^๕ค^๕า ๕

๕ ๑๒ คำ ๕ เขต

รามเกียรติ์ เล่ม ๒

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

นางมณโฑครวญตอนอินทรชิตสิ้นชีวิต

ไอ้ โอ้วอินทรชิตลูกรัก
อุ้มท้องบำรุงเลี้ยงไว้
จนจำเรณูวัยใหญ่มา
เลื่องชื่อนลฤทธิชบหายจร
หวังจะให้เป็นที่บันนกระศ
ควรหรืออมามวยขิว
เสียกรรไกรกับกาย
เสียดาบวงศ์จตุรพักตร์
นิจจาเอ๋ยตั้งแต่จะแลลับ
จะคะนึ่งถึงเจ้าทุกเวลา
ยามสรงจะสรงแต่ชลเนตร
รำพรางแสนโศกาลัย

ดวงจักษุแม่พิสมัย
สิ่งใดมิให้อาหาร
รอบรู้วิชาศิลป์สร
มารตรมความยินดี
มงกุฎเกศสุรยักษี
แมนดูน่าอนาถนัก
ตั้งหน้าขาคายอัปลักษณ์
จะเสียมศักดิ์สูญสิ้นทงลงกา
เหมือนเดือนดับเดือนเสยวเหลยมผา
กินแต่น้ำตาเป็นนิจไป
อาศูรพุนเทวชโยให้
อรไท้ไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

ว้าย เมื่อนั้น
ค้อยพันคั่นกายใจดำรง
โอ้วอินทรชิตของแม่เอ๋ย
อภัยศตงเทพเทวัญ
ทงนเพราะพระบิดุเรศ
ไหลหลงด้วยองค์นางสีดา

โฉมนางมณโฑนวลหง
แลวรอทรงโศการำพัน
ไม่ควรเลยจะม้วยอาลัย
นักรัทธิสุบรรณนาคา
เบาเหตุพึ่งส้ามักขา
ไปพามาไว้ในธานี

จึงเกิดนครคิงชัย
แม่ได้ทูลทิดแต่เดิมที
พระองค์หลงรักนางโนมงาม
จนเสียลูกแก้วเววตา
เมื่อเจ้าจากออกไปทรงรัก
สะอื้นพลางทอตองคัลงรำไร

ไต่ความร้อนใจคงไฟ
ภูมิไม่เชื่อวาจา
กลับความว่าแมนหงสา
พระยามารไม่คิดอาลัย
แม้จกมีชวักหาไม่
อวโไทยไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

พระชนนทั้งสามทักทานมิให้พระพรตพระสัตบุรุษเข้ากองไฟ

๑ โอ้เจ้าดวงเนตรของแม่เอ๋ย
อันความสัจซึ่งปฏิญาณกัน
พระพี่เจ้าไปเดินหิมเวศ
ถ้าครบค้ำรบสืบสืบ
นัสวานรมาแจ้งความ
ถึงทวีปนครลงกา
อันการณรงค์โรมรัน
ถ้าเจ้าทั้งสองบรรลัย
ฝ่ายพระรามพระลักษมณ์กลับมา
จงจดฟังสักสามราตรี

โฉนเลยจะมีวัยอาสัญ
วันนั้นต่อหน้าชนนี้
ทรงเพศจรวยาเป็นฤๅษี
จะกลับมาบูรตังสัญญา
ว่าไปสงครามยักษ์
แก้วตากล้งประจักษ์ใจ
จะกำหนดคนวันนั้นไม่ได้
ที่ไหนแม่จะคงชวี
จะสนขวาทองสองศรี
ตรายจะมีข่าวมา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
ฟังสามสมเด็จพระมารดา
ซึ่งตรัสมาทรงนถวรงค์
สู้อยายไม่เสียคายนชิวาลัย

พระพรตพระสัตบุรุษนาถา
ชลนาคลอเนตรแล้วทูลไป
แต่สัตบุรุษรักจะงัดได้
มิให้เสียสัตย์

ถ้าเชษฐา^๕มาถึงพระนคร
จงแจ้งให้ทราบบาทธุลี^๕
ทั้งสามสมเด็จพระแม่เจ้า^๕
ซึ่งได้สดพิงแต่หลังมา
ขอฝากสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์^๕
เมตตาช่วยเหลือยังบำรุงไว้

พระมารดรได้โปรดเกศ^๕
ว่าลูกนั้นวายบังคมลา
จึงโปรดเกล้าประทานโทษา
อย่ามีเวรสาปไป
ผู้สนมกำนัลน้อยใหญ่
ให้มีความสุขสวัสดิ์ ๗

๗ ๑๐ คำ ๗

๕ ๕
๑ เมื่อนั้น
ได้ฟังลูกรักพาที
ต่างองค์ต่างข้อนทรวงรำ
ต่างกอดคลุกรักทั้งสองรา

องค์พระมารดาทั้งสามศรี
ตั้งหญิงชวจะมรณา
ครวญคร่ำเศร้าโหม่นส่ำ
โศกาสลบลงพร้อมกัน ๗

๗ ๔ คำ ๗

๕ ๕
๑ เมื่อนั้น
เห็นสามพระมารดาวิลาวัณย์
ตกใจสันสมประฤติ
ต่างองค์ขบพิกักรลงรำไร

พระพรตพระสัตบุรุษสรศรี
ทรงกันแสงโศกนึ่งไป
จะตำรงอินทรีย์ก็ไม่ได้
สลบไปกับบาทพระมารดา ๗

๗ ๔ คำ ๗

ความรักของนางมณีโฑต่อทศพิน

๕ ๕
๑ เมื่อนั้น
อยู่ในปราสาทดงกर्म
เห็นพระโอรสเสด็จมา
เยวมาลย์ตระหนกตกใจ

นวลนางมณีโฑดวงสมร
บังอรเหลือบแลแปรไป
กายาโลหิตหั่งไหล
วิ่งไปร้องศัพท์พระลูกรัก ๗

๗ ๔ คำ ๗

๑ จูกรมายังบัลลังก์อาสน์

พินิจพิศดูดวงพักตร์
เป็นไฉนจะนงนพ้อเอ๋ย
๕ ๔ ๕ ๕ ๖ ๕
จงเจิบซาคลาเขี้ยวหงาย

อัศรราชลุบไล้มิให้หนัก
นงลักษณ์จึงกล่าววาจา
ทราวมเขยแม่ยอดเสน่หา
โลहितติดมาทางองค์ ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

ชลเนตรคลอเนตรไหลลง
วนนพระพรตใช้ทหาร
เข้ามาร้องว่าพาที
อายวานรนนอหังการ
ครนลกว่าบังก็ขบใจ
ขนมมาจะดาบาทบงสุ
ไปแก้แค้นแทนกรอายุสาธารณ์

ทศพินพงศ์ท้าวครรไทรหงส์
กราบบาททูลองค์พระชนนี
ขอมพพานกระบี่ศรี
ให้หาลูกนออกไป
ถ้อยคำเจรจาหยาบใหญ่
มันทำให้ไต้อัประมาณ
ยกพวกจตุรงค์ทวยหาญ
ผลาญเสียให้ม้วยชีวัน ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

ได้ฟังดังใครมาฟาดฟัน
โอ้วาทศพินเจ้าแม่เอ๋ย
เพราะวรรณศรีอรสรา
๕ ๖ ๕ ๕ ๖ ๕
ครึ่งเมอพอเจ้ากเขือคำ
ไปปลุกองคส์ดาเทวี
จนสนพระญาติวงศ์พงศา
อันตัวของเจ้าจะออกไป
ดั่งแมงเม่าเข้ากองเพลิงพิช
ว่าพลางโศกาอาวรณ์

นวดนางมณฑโอสาวสวรรค์
ตัวสนสวมกอตพระธัญญา
ทราวมเขยไม่ฟังแม่ว่า
๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
จึงมาเป็นเหตุดงน
นางสามนิกขายกษ
แมนทูลทักขบใจ
ลงกาเกิดเข็ดุดงเพลิงไหม้
ชิงชัยด้วยนอองพระสีก
๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
แมนรอนจิตดงพิชศร
บัจอไรไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
เห็นองค์สมเด็จพระชนนี
ยิ่งคิดสลดระทกใจ
กอดบาทสมเด็จพระมารดา

ฯ ๔ คำ ฯ

๑ แล้วคิดมานะหังการ
สามโลกก็แจ้อยู่ด้วยกัน
มาตรแมนต์วายจะไวยศ
คิดแล้วอุตสาห์ตำรงใจ
ความอายความแค้นของลูกน
พระองค์คือย้อยจะขอลา

ฯ ๖ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
ไต่หงยังแสนอาวรณ์
เจ้าจงฟังคำแม่ว่า
พ้ออย่ามานะหังการ
อันหมู่สุราเสนายักษ์
ก็จะกลบเบนพวกไพร่
จงถอดพิเภกออกเสียก่อน
ให้พาไปเฝ้าอนุชา

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ โอ เมื่อนั้น
เจ็บขาลำบากแสนทวี
แลเห็นปราสาทพระมารดา

ทศพินสุริยวงศ์ยักษ์
โศกร่ำไรไปมา
ชดยั้นอาบพักตร์ยักษา
ก็ทวงโศกโศกจากาบัลย์ ฯ

ภูเป็นวงศ์พรหมานรังสรรค์
จะรักชีวิตไปว่าไร
ให้ปรากฏเกียรติจึงได้
บังคมให้กราบทูลพระมารดา
แมนมวยขิวเสียดกว่า
ยกพลโยธาไปราญรอน ฯ

นวดนางมณีโฑดวงสมร
บงอรจุมพจมาน
แก้วตาผู้ยอดสงสาร
ยกพวกพลหาญไปราว
เคยกลวสทศกติกกระบศรี
นาทเจ้าจะม้วยมรณา
แม่จะอ่อนวอนตีกว่า
เห็นว่าจะรอดชีวิต ฯ

ฝ่ายทศพินยักษ์
กระบ้ำพาท่ยวตระเวนไป
ขอรอนบ่นวประนมไหว้

ชลเนตรคดเนตรถอนใจ
 โอว่าสมเด็จพระแม่เจ้า
 บำรุงเลี้ยงลูกแต่เยาว์มา
 พระคุณเล่าฟ้าสู้อาการ
 ยังมีไต่แทนคุณพระมารดร
 อยู่หลังจะตงแต่ โหยไห้
 จะแสนทุกข์แสนทวยด้วยความรัก
 บุญน้อยมิได้ฉลองบาท
 ดั่งเตอนดับบสนแสงจันทร์
 นิจจาเอ๋ยพลได้กราบบทศรี
 ถึงตายก็ตามแต่เวร

อาลัยรำพันโศกา
 ผู้บังเกิดเกล้าเกศา
 จนใหญ่กล้ามิให้อาทร
 ยิ่งสเมจกรวาลสังขร
 มาจากจรจากบาทอนาถนั้
 อาลัยถึงลูกเพียงอกหัก
 ชลนัยน์นองพักตร์ไม่วายวัน
 มาสู่ตสนชีวาตมอาสัญ
 นับวันจะเปลี่ยวเปล่าตา
 พระชนนีหน้อยหนักไม่ว่า
 ราวพลางโศกาแล้วเดินไป ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ พญาโศก

๑ เมื่อนน

แจ้งว่าโอรสบรรลย์ลาญ

นางมณีโทผู้ยอดสงสาร
 เขาวมาลัยครวญคร่ำรำพัน ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ โอว่าทศพินเจ้าแม่เอ๋ย

เสี้ยแวงอุ้มท้องประคองครรภ์
 พระบิดาสวรรคตแล้ว
 ค่อยสบายคลายทุกข์ทุกเวลา
 ทงแม่ไว้แต่ผู้เดียว
 จะวิโยคโศกแสนอาลัย
 เหตุนี้เต็มทักไต่ห้าม

ทรามเขยยอดรักเฉลิมขวัญ
 ถนอมเลี้ยงทุกวันจนใหญ่มา
 ได้เห็นหน้าลูกแก้วเสน่หา
 อนิจจาควรหรือมาจำไกล
 เปล่าเปลี่ยวคนโดยโหยไห้
 ตรอมใจถึงเจ้าไม่เว้นวัน
 ไม่ฟังความขบคิดด้วยโหมหนั้

เชอ^๕อาย^๖พล^๗เฝย^๘ง^๙อา^{๑๐}ธ^{๑๑}ร^{๑๒}ร^{๑๓}ม^{๑๔}
 เสย^{๑๕}แรง^{๑๖}เป็^{๑๗}น^{๑๘}ว^{๑๙}ง^{๒๐}ศ^{๒๑}พ^{๒๒}ร^{๒๓}ห^{๒๔}เม^{๒๕}ศ^{๒๖}
 เมอ^{๒๗}อ^{๒๘}น^{๒๙}ท^{๓๐}ร^{๓๑}ข^{๓๒}ิ^{๓๓}พ^{๓๔}เจ^{๓๕}า^{๓๖}ไป^{๓๗}ก^{๓๘}อ^{๓๙}ก^{๔๐}
 ม^{๔๑}ช^{๔๒}ู^{๔๓}ไป^{๔๔}ร^{๔๕}บ^{๔๖}เศ^{๔๗}ย^{๔๘}ร^{๔๙}ไ^{๕๐}ว^{๕๑}
 น^{๕๒}มา^{๕๓}ต^{๕๔}อง^{๕๕}ป^{๕๖}ระ^{๕๗}จ^{๕๘}าน^{๕๙}เว^{๖๐}ท^{๖๑}นา^{๖๒}
 ต^{๖๓}ง^{๖๔}ใจ^{๖๕}จะ^{๖๖}ฝ^{๖๗}า^{๖๘}ก^{๖๙}เ^{๗๐}เจ้า^{๗๑}
 ร^{๗๒}่า^{๗๓}พ^{๗๔}ล^{๗๕}าง^{๗๖}ข^{๗๗}็^{๗๘}น^{๗๙}ท^{๘๐}ร^{๘๑}ว^{๘๒}ง^{๘๓}เ^{๘๔}ย^{๘๕}าว^{๘๖}มา^{๘๗}ล^{๘๘}ย^{๘๙}

จ^๑ง^๒ต^๓อง^๔พ^๕น^๖เศ^๗ย^๘ร^๙เส^{๑๐}ย^{๑๑}บ^{๑๒}ไ^{๑๓}ว^{๑๔}ค^{๑๕}ง^{๑๖}น^{๑๗}
 ท^{๑๘}เ^{๑๙}ว^{๒๐}า^{๒๑}ก^{๒๒}ร^{๒๓}ง^{๒๔}ค^{๒๕}เ^{๒๖}ท^{๒๗}ุ^{๒๘}ก^{๒๙}ร^{๓๐}า^{๓๑}ศ^{๓๒}
 ก^{๓๓}ส^{๓๔}น^{๓๕}ช^{๓๖}ว^{๓๗}ใ^{๓๘}น^{๓๙}เม^{๔๐}ม^{๔๑}า^{๔๒}
 มี^{๔๓}ใ^{๔๔}ห^{๔๕}ี^{๔๖}ค^{๔๗}ก^{๔๘}จ^{๔๙}าก^{๕๐}เว^{๕๑}ท^{๕๒}า^{๕๓}
 ต^{๕๔}ง^{๕๕}ว^{๕๖}า^{๕๗}ข^{๕๘}า^{๕๙}ติ^{๖๐}เช^{๖๑}อ^{๖๒}จ^{๖๓}น^{๖๔}ท^{๖๕}า^{๖๖}ล^{๖๗}
 ข^{๖๘}ว^{๖๙}ญ^{๗๐}ข^{๗๑}ำ^{๗๒}ม^{๗๓}เ^{๗๔}ย^{๗๕}อ^{๗๖}ด^{๗๗}ส^{๗๘}ง^{๗๙}ส^{๘๐}า^{๘๑}ร^{๘๒}
 โ^{๘๓}ศ^{๘๔}ก^{๘๕}า^{๘๖}ป^{๘๗}า^{๘๘}น^{๘๙}ส^{๙๐}น^{๙๑}ช^{๙๒}ว^{๙๓}น^{๙๔} ฯ

๗ ๑๔ คำ โอด

นางวชิษฐ์ห้ามนनुพักตร์อรุณเพราะความรักและห่วงใยลูก

๑ เมื่อนน
 เห็นโอรสราชมาร

นางวชิษฐ์ยอกสงสาร
 นงคราญโศการำพัน ฯ

๗ ๒ คำ ๗

๑ โอ้นนุพักตร์เจ้าแม่เอย
 บ^๑ต^๒น^๓ม^๔ม^๕น^๖ุ^๗ช^๘ย^๙ข^{๑๐}า^{๑๑}ญ^{๑๒}จ^{๑๓}ร^{๑๔}ร^{๑๕}จ^{๑๖}
 พ^{๑๗}เจ^{๑๘}า^{๑๙}ท^{๒๐}ง^{๒๑}ส^{๒๒}อง^{๒๓}อ^{๒๔}อก^{๒๕}ต^{๒๖}อ^{๒๗}ย^{๒๘}ุ^{๒๙}ท^{๓๐}
 ว^{๓๑}า^{๓๒}น^{๓๓}ส^{๓๔}ม^{๓๕}เ^{๓๖}จ^{๓๗}เ^{๓๘}จ^{๓๙}พ^{๔๐}ระ^{๔๑}บ^{๔๒}ิ^{๔๓}ดา^{๔๔}
 ร^{๔๕}ณ^{๔๖}ร^{๔๗}ง^{๔๘}ค^{๔๙}้^{๕๐}ห^{๕๑}ัก^{๕๒}โ^{๕๓}ห^{๕๔}เ^{๕๕}ม^{๕๖}เ^{๕๗}จ^{๕๘}เ^{๕๙}ม^{๖๐}เ^{๖๑}ตี^{๖๒}
 เ^{๖๓}อ^{๖๔}่า^{๖๕}พ^{๖๖}ล^{๖๗}าง^{๖๘}ส^{๖๙}ว^{๗๐}ม^{๗๑}ก^{๗๒}อ^{๗๓}ด^{๗๔}โ^{๗๕}อร^{๗๖}ส^{๗๗}ไ^{๗๘}ว^{๗๙}

ท^๑ร^๒า^๓ม^๔เ^๕ช^๖ย^๗ผู้^๘ย^๙อ^{๑๐}ด^{๑๑}เจ^{๑๒}ด^{๑๓}ิม^{๑๔}ข^{๑๕}ว^{๑๖}ญ^{๑๗}
 ย^{๑๘}ก^{๑๙}มา^{๒๐}โร^{๒๑}ม^{๒๒}ร^{๒๓}ัน^{๒๔}บ^{๒๕}ี^{๒๖}ท^{๒๗}า^{๒๘}
 ก^{๒๙}ส^{๓๐}น^{๓๑}ส^{๓๒}ุ^{๓๓}ค^{๓๔}ช^{๓๕}ว^{๓๖}ง^{๓๗}ส^{๓๘}ง^{๓๙}ข^{๔๐}า^{๔๑}ร^{๔๒}
 ก^{๔๓}ร^{๔๔}พ^{๔๕}ล^{๔๖}เ^{๔๗}ย^{๔๘}จ^{๔๙}า^{๕๐}อ^{๕๑}อก^{๕๒}ไป^{๕๓}
 จ^{๕๔}ะ^{๕๕}มี^{๕๖}ช^{๕๗}ย^{๕๘}ไ^{๕๙}พร^{๖๐}ก^{๖๑}ห^{๖๒}ำ^{๖๓}ไ^{๖๔}ม่^{๖๕}
 ร^{๖๖}่า^{๖๗}ใ^{๖๘}ห^{๖๙}เ^{๗๐}ย^{๗๑}เ^{๗๒}ย^{๗๓}ง^{๗๔}ส^{๗๕}น^{๗๖}ช^{๗๗}น^{๗๘}มา^{๗๙}น^{๘๐} ฯ

๗ ๖ คำ ๗ โอด

๑ ำ^๑บ^๒เ^๓เม^๔ื่อ^๕น^๖
 แจ^๗ง^๘ว^๙า^{๑๐}เช^{๑๑}ษ^{๑๒}ฐ^{๑๓}า^{๑๔}บ^{๑๕}ร^{๑๖}ร^{๑๗}ด^{๑๘}ย^{๑๙}ฉ^{๒๐}า^{๒๑}ญ^{๒๒}

น^๑น^๒ุ^๓พ^๔ัก^๕ต^๖ร^๗ผู้^๘ป^๙ริ^{๑๐}ชา^{๑๑}ห^{๑๒}า^{๑๓}ญ^{๑๔}
 ต^{๑๕}ว^{๑๖}ย^{๑๗}ม^{๑๘}อ^{๑๙}พ^{๒๐}ว^{๒๑}ก^{๒๒}พ^{๒๓}า^{๒๔}ไ^{๒๕}พร^{๒๖}

ความรักของนางสีดาต่อโอรสในครรภ์

โอร่าบ ^๑ เติ่นพลางพลางโศกแสนทเวช	ชดน้อยนงเนตรกันแสงศัลย์
อุราเราร้อนแค้น	จาบัลย์ครวญคร่ำรำไร
โอร่าบจจันชอกเอ๋ย	เวรสิ่งใดเลยมาขัดให้
ไม่ควรทเป็นนักเป็นไป	จะตกไว้ร้อยยากลำบากองค์
คร่งก่อนกจากราชฐาน	ทรมานอยู่ในไพรระหง
คร่งนผู้เตยวมาเดินลง	โหนจะคงคืนชีพชีวิ
โอร่าบอ้งรักเจ้ากลับไป	เมื่อไม่ได้ดวงชีวิตพิ
ถวยองค์สมเด็จพระจักรี	นำทจะม้วยชีวัน
คิดคิดจะใคร่กลั่นใจตาย	ไปเกิดกายชาติใหม่ในสวรรค์
หากเอนดูบุตรทีในครรภ์	ขวัญข้าวจะพลอยมรณา
โอร่าบเดชะกุศล	ผลบุญหนุนหลังของลูกข้า
ขอจงผู้เทพเทวา	รักษาย่าให้มภัย
ร่าพลางอาตุรพุนทเวช	ชดเนตรแถวถ้งหลังไหล
วังเวงวิเวกพระฤทัย	ไปในพนมพนาลี ๗

๗ ๑๔ คำ ๗ เพลง

ความรักของนางสีดาต่อพระมงกุฎและพระลบ

๑ เมื่อนั้น	นวลนางสีดามารศรี
ฟังโอรสาพาที	เทวีสะท้อถอนใจ
ชลดนาคลอลองนงเนตร	จะออกปากแจ้งเหตุมิใคร่ได้
สวมสอดกอดตองค์โอรสไว้	อรไทตรัสเล่าแต่เดิมมา
อันพระบิตูรงค์ของลูกรัก	คือนารายณ์ทรงจักรนาคา
อวตารจากเกษียรคงคา	มาเกิดในวงศ์จักรพรรดิ

ทรงนามพระรามรามเมศ
เป็นปณอชยาบุรรัตน
มีพระอนุชาสามองค์
หน่อท้าวทศรถภูมินทร์
พระบิดาไปยกทัพศร
รักษาตยอชกาสิบสี่
จึงอายทศเสียวขุนยักษ์

ไวยังลงกากรุงไกร
คุมพลวานรข้ามสมุทร
ข้ามันสูตสันชีวา
ภายหลังข้าเกิดรณรงค์
ยกไปสังหารราญรอน
มาชนในโตเบื้องบาท
อันกรุงศรีอยุธยา
มารทาทรงครรถเจ้า
วันหนึ่งจึงองค์พระกวนไย
มานางขี้พาจมารยา
ใส่ไคร้ร้อนว่าพาทิ
พระบิดุรงค์เจ้าทรงพระไกรธนกั
จึงได้มาพางพระนักษัตรรม

เรื่องเตชเลิศลากรุงกษัตริย์
นิตดาอชบาลธิบดินทร์
ฤทธิรงค์ประเสริฐด้วยกันสน
แม้อยูมถิลาทาน
ได้มารตรมาเป็นมเหสี
แวนตามเสด็จไปอยู่ไพร
มาลักรมารคาไปได้
กวนไยกับพระดักขมน์อนุชา
ตามไปสี่ประยุทธิด้วยยักษ์
คนโตแม่มาพรธนคร
อาเจ้าสององค์ผู้ทรงศร
ได้นครลงกามลิวัน
องค์พระบิดุราชวังสรรค
สนุกตงขอชนสุธาด้วย
ขวัญขาวผู้ยอศพิสมัย
เสด็จไปประพาสพนาลี
แปลงมาเหมือนหนึ่งทาสี
ให้แมนเขยนรูปหศกณฐ์
ให้พระดักขมน์ฆ่าแม่ไม่อาสัณ
ว่าพันแจงสนแล่วโศกา ฯ

๑ ๒๖ คำ ๫

๐ เมื่อนั้น
ไต่พงคางจะสนสมประคิ
ไต่ว่าดูกรักของแม่เอ๋ย

นวลนางสีตมารศรี
เทวีฮ่อนทรวงเข้าว่าไร
กรรมสังโศกเดยมาซัดให้

จิงบันตาลดลจิตไปเล่นไพร
 เป็นเหตุทงนเพราะล่องศร
 ชะรอยพระภูษพงศ์ทรงนาม
 จิงให้พระพรตพระสตริต
 เทยวปราบจะให้ราบทงอาตริ
 ต้มเจียงเขาว์เบาความ
 ว่าทรงฤทธิไกรชัยชาญ
 โยพ่อเพื่อนยากของแม่เอ๋ย
 แม่ประคองอุ้มท้องสัญจรมา
 ครนเจ้าคลอคมาเป็นชาย
 เข้ายืนชมเขยสบายใจ
 หรือชาติก่อนแม่เคยพรากสัตว์
 ราบลางสนเสยงสนกำลง

แม่ห้ามเท่าไรไม่ฟังความ
 ขจรทวแผ่นดินภพทงสาม
 คิดว่าสงครามจะเกิดมี
 กับวายุบุตรวาระบพิตร
 มีไหมศตวรรษหมู่พาล
 ทำตามน้ำใจพระนงหาญ
 ออกกรอนราวูจิงแพ้ศึกดา
 ทรามเขยยอดสุดเส่นหา
 พระอัยกาปราบเอยังไว้
 ค่อยคลายทุกข์ทนหม่นไหม้
 ถนอมเอยงจันใหญ่ระไวระวัง
 เจ้ามาพลัดจากอกไม่ทันสั่ง
 นงไปตงจะมวยขิว

๙ ๑๖ คำ ๙ โอด

๑ เมื่อนน
 ครนพนคนสมประคตมา
 ขอองศพระอัยกาเจ้า
 แมนลูกขาสันขิว
 ตวขานจะวังเขากองไฟ
 พระองค้ผู้ทรงตบะขมาน

นวลนางสีดาเส่นหา
 กราบกับบาทาพระมุนี
 จงได้โปรดเกล้าแก่ศึ
 ที่ไหนจะได้รองบทมาลย์
 ให้บรรลย์ชวังสงขาร
 จงช่วยหลานให้รอดคั้นมา ฯ

๙ ๖ คำ ๙

๑ เมื่อนน
 ได้ฟังพระมหานักขรรคม
 โยเจ้าตวงเนตรของมารดร

นวลนางสีดาสาวสวรรค์
 ก็ล้าครวญคร่ำรำไร
 จะทุกขร้อนลำปากเป็นไฉน

พระอัยกว่าไม่บรรลีย์
อันความทนทเวชเพทนา
ถึงกระไรพอไฉนพักตร์
แม้ว่าเขาฆ่าเจ้าบรรลีย์
ว่าพลางโศกจากาบลีย์

ฯ ๘ คำ ๑ เจริจา

๕๕
๑ เมื่อนน

เห็นมารดาทรงโศกแสนทวิ
ซงพระองค์ระทรงแต่กันแสง
ตัวลูกชาติขายอาชาไนย
ขอเอาชวตสนองคุณ
พบแล้วจะพากันมา

ฯ ๖ คำ ๑

๕๕
๑ เมื่อนน

พึงโอรสาพาที
ขลนยน์ไหลนองคลองเนตร
รับขวัญลูบลหลังลูบทักตร์
ซงเจ้าจะไปตามพี่
แต่เจ้ายิงเขาวุธพา
แม้ไฉนไฉนแต่หน้าเจ้า
หรือจะมาฆ่าจากอกไป
แม้เขาฆ่าจับไปไฉนด้วย
ว่าพลางข้อนทรวงเขาวมาลัย

ฯ ๑๐ คำ ๑ โอด

แม้หนักใจเป็นพนนก
ตั้งกายาจะขาดด้วยคมจักร
ลูกรักผู้รวมขวัน
แม้จะตายตามไปสู่สวรรค์
ก็อย่าไม่เป็นสมประดี ๑

พระลบสรีรวังศ์เรืองศรี
ยกกรซุดแล้วทูลไป
จะแจ้งเหตุร้ายดักหาไม่
จะดำไปตามองค์พระพี่ยา
ซงการุญไฉนเพียงรักษา
พระมารดาอยู่ยั้งดี ๑

นวลนางสีคามารศรี
เทวสวมกอดด้วยควมรัก
แสนทเวชพ่างเพียงอกหัก
นงลักษณ์ จงมีวาจา
วานักขอบหนักหนา
จะลลิตผู้เคยแปลวิใจ
ค่อยบรรเทาทักขันทนหม่นไหม้
ใครจะเป็นเพื่อนไว้ในกันดาร
ชีวิตแม่จะม้วยสังขาร
กันแสงปานสนชีวา ๑

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังก่อบาทพระมารดา
 ชึ่งพระองค์เมตตาปรานี
 อันเกิดมาทั้งสามภพไตร
 แหม่นไม่ถึงพรหมลิขิต
 แสนศัตรูหมู่พาดจะฆ่าฟัน
 ตวลูกกษัตริย์เชอชชาย
 แหม่นมพบก ไม่กลับมา

พระฉบสุริยวงศ์กนิษฐา
 โศกาทูลวอนรำพันไป
 ทรงพระคุณพันที่จะเปรียบได้
 ก็ยอมบรรลัยไปเหมือนกัน
 ชีวิตไม่มีวัยอาศัย
 ท้จะทำไค่นนอย่างสงกา
 ผู้ตายจะไปตามพระเชษฐา
 จะเสาะหากว่าจะสนชวี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

ฟังดูกรกร้าพาท
 ชึ่งเจ้าจะไปตามพี่ชาย
 ว่าแล้วลอคแหวนอำไพ
 อันพระธำรงค์วง
 ถึงจะต้องจงจำตรงตรา
 อยู่ในตรูขังวังล้อม
 มีอาจสามารถจะบ่องกัน
 แหม่นพบจงส่งให้พ
 ว่าแล้วเสดาทวามวัย
 ต่างองค์คือวชย์ให้พระฉบ
 บรรดาศัตรูหมู่พาดา

นวลนางสีดามารศรี
 เทวรับขวัญแล้วตรัสไป
 ระวังอันตรายงใจได้
 ส่งให้พดวงแจงกจาก
 ฤทธิปราบได้ทุกทศ
 เครื่องพันธนาสักรอยชน
 กำแพงเหล็กจะห้อมกวงกัน
 สารพันจะลุ่มหลุดไป
 ก็จจะรอดขวิมาได้
 อักทงทานไท้อยกา
 เจ้าไปจงพบเชษฐา
 ให้พ่ายแพ้เคษาทงจาตรี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

ได้ฟังพระราชมารดา
หงย่นตทงทุกขนงกน
โศกากราบทูลด้วยอาลัย
แม่ลูกแสนยากอนาถนั้
เดยงกนทุกวันทุกราตรี
ลูกยังมีได้สนองคุณ
ทงองค์สมเด็จพระอัยกา

ฯ ๘ คำ ๗

๑ เมื่อนน

ได้ฟังสะท้อนถอนใจ
ไ้อ้วาเจ้าดวงชีวิต
สุดบ่ญญาที่จะขัดพระโองการ
พ้ออย่าแสนโศกโศกา
ไข่ตายจากกันเมื่อไรมี
ตัวเจ้าเป็นหน่อพระจักรภุข
จะได้สืบสร้อยวงศ์พระสักร

ฯ ๘ คำ ๗

๑ เมื่อนน

สุดที่จะขัดพระวาจา
ไ้อ้วาพระมารดาเจ้า
จะทนทุกขทุกทิวาราตรี

ทงสองพระโอรสา
ให้หวาดหวั่นวิญญาณ์ตะลิ่งไป
จะกลนนาเนตรไว้ไม่ได้
ลูกไม่เคยไกลพระชนนี
ได้ฟังพักอาศัยพระฤษี
สุดที่จะจากพระบาท
ขงการุญชบเกล้าเกล้า
ก็แสนเวทนาอาลัย ๗

นางस्ताผู้ยอดพิสมัย
อรทยจรงมพจมาน
สุดคิดแม่แล้วยอดสงสาร
องค์พระอวตารจับดี
ถึงมารดาเลขนะโฉมศรี
จงภักดีต่อองค์พระบิดร
ฤทธิรุทชำนานญในการศร
ในพระนครอยุธยา ๗

ทงสองพระโอรสา
โศกาไร้ไร้พันทวี
จะโศกเศร้าถึงลูกทงสองศรี
จะมีแต่ชูปผอมตรอมใจ

ถึงลูกไปได้ผ่านเมืองฟ้า
 จะกินแต่น้ำตาเป็นนิจไป
 โอว่าเจ้าลบน้องแก้ว
 สตรีสุดคิดอาวรณ์
 นิจจาเอ๋ยจะทำไฉนดี
 ราชผางทงสองเขาวลัษณ์

จะมีความปรีดากี่หาไม่
 ด้วยไกลเบื้องบาทพระมารดร
 กรรมของเราแล้วแต่ปางก่อน
 จะผันผวนกับขัตติชนนั้
 ทักษ์เราครั้นเพียงออกหัก
 ชบพักตร์ลงทรงโศกา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑๑ เมื่อนน

ได้ฟังสมเด็จพระอวตาร
 จึงมีพระราชเสาวนีย์
 พ่อจะไปด้วยองค์พระบิดา
 หมั้นเฝ้าเข้าเฝ้าให้เป็นนิจ
 สามพระอัยก่คือฉัตรชัย
 เจ้าจจุตสูห์สำหรับนิจ
 สิ่งใดอย่าให้ราศี
 ผากตัวแก่อาเจ้าทงสาม
 อันหม่มนตรีเสนา
 อย่าหยาบข่าวการุญจรรอบคอบ
 สงครามอย่ากลัวบรรลัษณ์
 ทำตามสุริย์วงศ์ทรงศรี
 พ่อจงจำคำขานนี้
 จะได้เป็นฉัตรแก้วเย็นภพ
 ให้ศักรูหม่มเขี้ยวอวดววย

นางสีดาเขาวยอคสงสาร
 ผ่านฟ้าปดอบองค์พระดุกยา
 สองศรีแม่สุดเส่นหา
 แก้วตาอย่าได้ประมาทใจ
 ราชกิจตรึงตรองเอาใจใส่
 เป็นเฉลิมอยู่ในธานี
 ประดิพัทธ์ต่อเบื้องบทศรี
 พงเพียงภักดีทุกเวลา
 ให้พระองค์มีความเส่นหา
 โยจาทหารนอกใน
 ใครชอบช่วยทูลบำเหน็จให้
 จงไว้เกียรติยศในชาติตรี
 ให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์
 จะมีแต่ประเสริฐผู้เพริศพราย
 เลิศลกษัตริย์ทั้งหลาย
 สายสวาทจงไปสดาวาร ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
เห็นลูกกรกร่วมชีวิต
ค่อยคลายร้อนรอนทนทเวช
สวมสอดกอดจูบพระลูกยา
แล้วมวจากอันสุนทร
แต่พอหงสองจากอกไป
บั้นแต่ได้เห็นหน้าเจ้า
ตั้งหนงว่าตายจากกัน

นวลนางสีดามารศรี
กับฝูงนาร้อออกมา
อัศจรรย์แสนโสมนัสสา
ด้วยความเสน่หาอาลัย
ดวงสมรมแม่มยอดพิสมัย
แมนโหยให้ไม่เว้นวัน
ค่อยบรรเทาวิโยคโศกศัลย์
กลับได้ชวนคนมา ฯ

ฯ ๙ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
ฟังฝูงอนงค์ก้านัด
ขดนาคลอคลองนองเนตร
แล้วมเสาวนย์ตรัสไป
จึงวิบัติพลัดพรากจากสุข
จงคิดถึงความอนิจจา
ทุกข์สุขย่อมเหมือนกัน
ขอฝากลูกเราทั้งสองน
ช่วยระวังส่งสอนให้รอบคอบ
ถ้าเอนตุสองเยาวลักษณ์

นวลนางสีดาสาวสวรรค์
รำพันโศกาอาลัย
อัศจรรย์ทอดถอนใจใหญ่
เป็นกรรมเราได้ทำมา
แสนทุกข์ทรมานอยู่ในป่า
ธรรมดาเกิดมาในโลกีย์
อย่าโศกศัลย์ไปเลยนางสาวศรี
ด้วยปรีชาเจ้ายางเยาว์นักษ
ราชกิจฉิตชอบเบาหนัก
กตกว่ารักเราผู้มารดร ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

ความรักของพระชนนีทั้งสามต่อพระรามและพระลักษมณ์

<p>๑) เมื่อนั้น ไต่พงคังจะสนสมประดี โื้อ้พระจักรแก้วของแม่เอ๋ย ครงก่อนกตองเดินไพร จนสั้ตาดกไปเมืองมาร สองเจ้าบม้วยขัว ด้งเพียงนนแด้ยงมีหน้า แม่รำโศกศัลย์พันทวี หากว่าไต่ขมแต่หลานน้อย ครงนสองเจ้าดวงขัว ไหนเลยแม่จะมีความสุข ตรัสพลางโศกาอาลัย</p>	<p>องค์พระมารดาทั้งสามศรี เทวีสวมกอดเข้ารำไร เวรสิ่งใดเลยมาขัติให้ ไต่ยากเป็นพันคณนา พ้อตติตามสังหารยักษ์ จงได้คนมาธานี อนิจจาข้าพลตมเหสี ไม้มีความสุขทุกนรินทร์ จงค่อยบรรเทาโศกศัลย์ จะพากันซาจากไปเดินไพร จะแสนทุกข์แสนทเวชละห้อยให้ อรไทเพียงสนขัว ฯ</p>
--	--

บทละครเรื่องรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความรักของนางมกลีต่ออินทรชิต

ไอ้ โอ้วอินทรชิตสิทมิฬกิด
 กล่อมเกลียงเคียงไว้จนใหญ่มา
 หมายจะสืบสร้อยวงศ์พงศ์เผ่า
 แม่จะกินน้ำตาไม่ร้าววัน
 หงนสตาเป็นตนเหตุ
 จนผู้เสียลูกเต่าเผ่าพงศ์
 โอ้เสียตายลงกาอาณาจักร
 นางกอดโอรสว่าพริ้วไศกี

เสียแรงแม่พทกษรรักษา
 ทุกเวลาเข้าเย็นไต่เห็นกัน
 ควรหรือเจ้าจะมาอาสา
 จะมวดม้วยด้วยกันเป็นมั่นคง
 ก็ให้บุตรศรีภริยาใคร่ไหลหลง
 จะคิดสงสารใครก็ไม่
 จะเสื่อมศักดิ์บุญสันตงกรุงศรี
 ดั่งเทวีจะวินาศชาติใจ

๗ ๘ คำ ๗ โยต์

ร้าย แลวกลนกลนขณาวาอุกรัก
 แม่จะพาขึ้นไปเผ่าท้าวไท
 ว่าพลางข้างเอียงยุธาตวร
 พร้อมเหล่าสาวสวรรค์ถยา

อย่าเพื่อต่วนหวนหักตักชัย
 ทูลให้ผ่อนผันด้วยบุญญา
 กับองค์โอรสวานแสนหา
 สองโคมนำหน้าคลาไคล

๗ ๘ คำ ๗ เพลง

ความรักของนางสีดาต่อพระมงกุฎและพระลบ

ไอ้ โอ้วาลูกรักของแม่เอ๋ย
 คิดความ้วยด้วยแม่แต่ในครรภ์
 เจ้าเกิดในป่าดงพงไพร

ทราวมเขยพ้ออย่างกันแสงสลับ
 จะไม่เห็นเดือนตะวันแล้วลุดูยา
 ได้ลำบากยากไร้อนาถา

ลูกเอ๋ยเป็นกำพร้าพระบิดา
แม้นเกิดในเวียงชัยไอศูรย์
น้มาตายากจนเป็นพินนั๊ก
ข้ามรงค์ควงเตียวติคมอมา
ถอดแหวนผูกกรกุมารไว้

สุริยวงศ์พงศาไม่เห็นพักตร์
จะสมบุญพร้อมหมดด้วยศศกัต
ลูกรักอย่าละห้อยน้อยใจ
จะทำขวัญลูกยาอย่ารู้ไข
ทราวม้วยพิโรธโรโศกา

ฯ ๘ คำ ๒ โยค

๑๑ เมื่อนั้น

ก้มเกล้าเคารพพระสีหธา
แล้วชวนองค์ไอรสทงสอง
ค่อยวางลูกจอมขวัญให้บรรทม
ลูกรักของแม่ไม่หลับนอน
นั่งเถิดแก้วตาอย่ารำไร

นวลนางสีดาเส่นหา
ยินดีปรีดาในอารมณ์
อุ้มประคองเข้ามายังอาศรม
นางเขยชมกุมารสำราญใจ
จะชะอ้อนวอนเที่ยวไปข้างไหน
แม่จะกล่อมเจ้าให้ไสยา

ฯ ๖ คำ ๒

พัตษา เจ้านอนเสียเถิดทงพนอง

พ้ออย่างันแสงโศกา
อย่าเฝ้าเราขบมารดา
ขวัญขาวเจ้าแม่ผูกเพื่อนไร่
แม่จะเก็บผลไม้ให้เสวย
โพยภัยไขเจ็บอย่ารู้ม

จะรำร้องไปโยหนักหนา
จงนั่งน้ทรานะสายใจ
ต้นนอนพ้ออย่ารู้ร้องไห้
ต้องนอนในป่าคองพงพี
ทราวมเขยของแม่ทงสองศรี
เหวโลมลูบพระลูกยา

ฯ ๖ คำ ๒ กล่อม

รำบ ครนพนองสององค์หลับไหล

โบทบ้ตพัทวิไปมา
ครนกุมารตนขนค้อยประคอง

ทราวมวยนงพทกษรึกษา
ด้วยเมตตาลูกน้อยกลอยใจ
มิให้ลูกทงสองร้องไห้

อุ้มมาโสรจสรงคงคาลัย
แล้วอุ้มขึ้นจากอ่างวางบนตัก
จึงหยิบผลามาป้อนปัน

ดูไปได้ขบงเนตรเกศกรรณ
เขยชมลุกรักแล้วรับขวัญ
บำรุงเลี้ยงเพียงธรรมเนียมทุกวันมา

ฯ ๖ คำ ๗ เจริจา

ไอ้ โอ้วาลูกรักผู้เพื่อนยาก
เล่นอยู่ดัดกมภย
สงสารด้วยเจ้ายิ่งเข่าวอยู่
ปานนี้จะอดอากตรากตรา
เห็นจะให้หาหนพินมา
นิจจาเอ๋ยลูกน้อยกลอยใจ
ได้เห็นกันสองราประสาหยาก
ควรหรือมาเป็นเช่นนี้
เต็มห้ามมิให้เจ้าไปป่า
เห็นทรายนพระธรรม
จึงแกดั่งคิดอ่านพาลผิด
นางครวญครว้าวารักลูกชาย

เป็นวิบากมาวิบัติขัดให้
มาจากไปเปล่าเปล่าเจ็วเจ้ากรรม
ใครจะช่วยค่าชูปถัมภ์
เขาจะทำโทษทัณฑ์ฉนใด
ไหนจะรอดชีวามาได้
ไม่เคยไกลมารดาสักราตรี
ถ้าแม่ไม่ตายจากจะฝากผี
ชีวแม่จะวายตายตาม
พร่ำว่าหลายครั้งไม่ฟังห้าม
จะแจ้งความว่าแม่ยังไม่ตาย
เพราะจิตพยาบาทมาดหมาย
ทอดกายเกลือกกลิ้งนึ่งไป

ฯ ๑๒ คำ ๗ โอด

๕ ๕
๑ เมื่อนั้น
ไต่ฟังลูกยาจะคลาไคล
สวมสอดกอดตุกรมารไวับนตัก
จะไปตามเชษฐาถึงธานี
จะเข้าไปในบ้านเมืองเขา
เจ้าอย่าตูดูกนระลุกรัก

นางสีดาเศร้าหมองไม่ส่องใส
ทราวม้วยหวาดทวนพันทวี
ขอบใจเจ้านกทรกพิ
แม่นนกกประหวนพรรณิก
แต่ล้วนพวกเหล่าปรบักซ์
ศัตรูจุมเป็นนการ

แม่นเบาซาจับไปไคด้วย
จงหยุดยงฟังคำทศทาน
ลูกใหญ่กักจตพลตพราก
ว่าพลาทางขบพักตรา

แม่จะม้วยชิวังสังขาร
อยู่เพื่อนอาจารย์กับมารดา
จะซาจากลูกน้อยเสนาหา
โศกกาออกดูกร้าไร

ฯ ๑๐ คำ ๗ โฉก

๑ เมื่อนน

คือยระงับคับความโศกา
ทงนสุดแต่ผู้เป็นเจ้าของ
ขามไคแข็งขดทศทาน
แล้วโอบอุ้มเอรสกำสรตสัง
ลูกน้อยของแม่ผู้ร่วมใจ
เร่งระมัดระวังกายา
สอนพลาทางนางถอดอำมรงค์
แหวนนมฤทศพิศกค
ถึงตองโทษหนักที่ ไม่นอนตราย
ขวัญข้าวของแม่กิดแก่ไข
ก็จะไม่ม้วยมอตรอดชีวา
ถึงมาตราบัจจามีตรจะคิดแค้น
แคล้วคลาดปราศจากภยันต์

นางสีดาไคฟังไม่ก้งขา
จงสนองวาทจาพระอาจารย์
โปรดเกล้าไคมค้วยช่วยคิคอ่าน
ขอแต่หลานสองคนให้พันภัย
ดูบล้างดูบนานาตาไคไหล
เจ้าไปอย่าประมาทอาจอง
ฟังคำแม่ว่าอย่าดมหลง
ย่นไคให้องค์พระลบลูกชาย
อุตสำหรับซาไปอย่าให้หาย
คงจะคลายเคลอนพันพันณา
เอาแหวนนไปให้แก่เชษฐา
ถลบลคงคนมาเห็นหน้ากัน
ตามมาหม่นแสนกไม่พริ่น
นางว่าพันอวยชัยให้พร

ฯ ๑๔ คำ ๗

๑ เมื่อนน

ประคองกอดลูกน้อยกลอยใจ
เจ้าพลัดพรากจากไปหลายวัน
เป็นบุญไม่มอดม้วยชีวา

นางสีดาอินคิจจะมีไหน
ดูบไครับขวัญจันรวรจา
แม่สำคัญว่าจะไม่เห็นหน้า
เจ้าถลบลมาแม่นตใจ

เมื่อกองทัพจับเจ้าไปได้
 แม่นวตก็เป็นพันธมิตร
 น้อยหรือเนอตวมวมอม
 ว่าพลางโถมยงนงคราญ

เขาทำโทษโรตทัณฑ์เป็นไหน
 ด้วยเจ้าไม่เคยทุกข์ทรมาณ
 ขুবผอมผิตทรงน่าสงสาร
 สวมกอดกุมารเข้าโศกา

ฯ ๘ คำ ๗ โอง

อิเหนา

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ท้าวหมั้นหย่าและนางประไพหมีสู่หรีตสงสอนนางจินตะหรา

๑ เมื่อนั้น

หึงประไพหมีสู่หรีตรามวัย
 สองกษัตริย์จึงตวีสให้โอวาท
 เจ้าคังดวงใจนัยนา
 อันอิเหนากุเรบนสุริยวงศ์
 ทุกประเทศเกรงเดชภูวไนย
 ตวีกเป็นบนพระสนมนาฏ
 จงตั้งใจจงรักภักดี
 เจ้าอย่าหุนหันจนบนอบ
 ถึงรักเจ้าเจ้าอย่ากำเรบใจ
 จงต่างอุทัยนัยเนตร
 ชงสงขวออย่ากลัวด้วยพวกพาล
 เจ้าอย่าเคียดคูมิโทษา
 จงฟังคำชนกชนนี

ท้าวหมั้นหย่าผู้มอชฌาตย์
 ให้อาลัยในองค์พระธิดา
 แก่พระราชบุตรีเสนาหา
 แก้วตาจงจำคำไว้
 เรื่องเคียดคังองค์พระสุริย์ใส
 แลวิกได้ว่าขานการธานี
 อย่าประมาทให้เคืองเบองบพศรี
 ถึงจะมีสิ่งเคืองประการใด
 ให้ประกอบด้วยอชฌาตย์
 เร่งเจียมตัวกลัวภัยภูบาล
 การในพระนิเวศน์วังสถาน
 สงวนองค์นงคราญให้จงดี
 องค์พระภัสศดาเรืองศรี
 ถึงจะมีความสุขสฤถาวร

๗ ๑๔ คำ ๗

๑ เมื่อนั้น

ฟังพระบิดุเรศมารตร
 ชงไปรดตรัสสอนสงครงน
 แต่จะตติวชนนฉนไต

ระเด่นจินตะหราวดวงสมร
 ชลกรแล้วทูลสนองไป
 พระคุณนันทาสุดไม่
 จนใจเป็นพันคนนา

ความเจ็บใจในอกลูกน้
พระองค์จทรงพระเมตตา

แมนมวยขิวเสียดีกว่า
ไม่ขอคูนน้ำพาท

๑ ๖ คำ ๑

๑ เมื่อนน

ได้ฟังพระราชบุตร
ซึ่งเจ้าจะตั้งตนอยู่ณน
เห็นจะเคืองเบองบาทพระราชา
ฝ่ายอเหนากเช่นเจ้าแผ่นดิน
เจ้าอย่าตัดให้ขตเคืองฤทัย
อันว่าบิตุเรศมารดา
นับวันแต่จะถมอธณ

พระบิตุเรศมารดาทงสองศรี
จึงมพจนารถประภาสมา
แมนทราบบถงองค์ศรีบศทรา
ก็จะพากันผิดคตมากไป
อย่าคูนหมั้นจงประหยค้อชฉมาสัย
ทรามวยฝากตวกลวไว้ดี
คังพฤกษาไกลผงนทศรี
หวังฝากฝูลกรกคังตวงตา

๑ ๘ คำ ๑

ความร้กของพระชนกชนนตอนางมาหยารศมี และนางสะการวาท

อันชนกชนนนรกเจ้า
ไช้จะแสวงสละขตเสียไกล

เทียมเท่าขวากว่าไค้
เพราะเป็นความจำใจของบิตา

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความรักของนางจันทน์แก้วต่อพระสังข์ และความกตัญญูของพระสังข์ต่อพระมารดา

๑ เมื่อนั้น

พระแม่ไปป่าเป็นอาจฉน
จะใคร่ออกช่วยพระแม่เจ้า
เห็นอภัยกล่าปากกายา
ไม่ว่าลูกน้อยเป็นหอยปู
พระคุณลาลภไพโร
ไก่อ่าพาฝูงมกนิช้าว
คืบเขยเรยรายทงคินคาน
เยยมลอสอดคุดุทงชายขวา
ออกจากสังข์พลันทันใด

พระสังข์ซ่อนอยู่กรูสน

ในจิตคิดถวิลทุกเวลา
ส่งสารผ่านเกล้าเป็นหนักหนา
กลับมาจนค่าแล้วร่ำไร
อุมชูชมชิตพิสมัย
จะออกก็ให้เห็นตัวกัลการ
ของพระแม่เจ้าอยู่ฉนวนฉาน
พระมารดามาดูเห็นจะร่ำไร
จะเห็นใครไปมากี่หาไม่
ฉวยจับไม่ได้ไล่ต

๑ ๑๐ คำ ๑ เพลงฉิ่ง

๑ กอบเก็บข้าวหกทตกคิน

เหลียวดูผู้คนชนนี้
หุงข้าวหาปลาไว้ทำแม่
ช่วยขับไก่อ่าประสาจน

ฉนฉนลอยดบขยบหนี

จะหนีเข้าสังข์กำบังตน
ดูแลจัดแจงทุกแห่งหน
สาละวณเล่นพลางไม่ห่างดู

๑ ๕ คำ ๑ เพลงฉิ่ง เจริงจา

๑ เมื่อนั้น

คิดถึงลูกน้อยหอยปู

พระมารดานั่งในพระหทัยอยู่

เดินไปสักครู่แล้วจุ่มา

เก็บใต้พนักผอกม้าน
ใส่หีบหีบดินตำเนินมา

สารพันกินใต้ที่ในป่า
ไม้ช้าครู่หนังกถิ่งเรื้อน

ฯ ๔ คำ ๑ เพลง

๑ จึ่งเห็นลูกแก้วแววไว

มานั่งเล่นอยู่ประตู่เรือน
พระสังข์แลเห็นชนนี
ประหวั่นพรันใจมิใช่บ่อย
มารตรวางหอบตามติด
รับวันคืนตุ้กมารา
หรือว่าผเรือนเป็นเพื่อนรอน
จึ่งสาปสูญกายหายไป
ข้าวปลาสุกสรรพเก็บบด
โนมตรุมาคูข้าวพลาจ
ไม่กินข้าวปลาสอาหาร
คอยคู้ให้รู้แบายคาย
พินิจพิศดูแล้วทูนเกศ
จวบรุ่งพุ่งแสงพระสุริยา
ลงจากกระท่อมแล้วค้อมมอง
แอบช่องมองคูดุ่ยช้านาน

ดูก็ใครคนนั้นไม่มีเหมือน
พกตรตั้งดวงเดือนเลื่อนลอย
แล่นหนึ่ตักใจเข้าในหอย
เสราสรอยคอยฟังพระมารดา
เห็นผิดเบ็ดห้องมอหงา
กัลยาไม่เห็นประหอดาใจ
แก่งลดอกหลอนเล่นเป็นโนน
คิดวนเวียนในพระทัยนาง
เห็นผิดเว้งคิดอางนาง
แล้วนางมาถามตายาย
เขาวมาสัยรำพึงกะนึ่งหมาย
อุมเอาลูกชายไม่สงกา
น่าเนตรหงังไหลทงชายขวา
ทำเป็นไปหาสาแหรกคาน
ค้อยย่องแอบไม้ไม้ไกลบ้าน
นงคราญกลนไวไม่พุดจา

ฯ ๑๖ คำ ๑

๑ เมื่อนน

ไม่แจ้งว่าองค์พระมารดา
สงัดใจยบผู้คนไม่พุดจา

พระกุมารเยี่ยมหอยแลหา
แฝงฝาคอยอยู่ไม่รู้กาย
เด็ดลอดออกมาแล้วผันผาย

นั่งทนออกขานสำราญกาย
 มารดาช้อนเร็นเห็นพร้อมมมูล
 ช้อนอยู่ในสังข์กำบังตัว
 อย่างเข้าในห้องทักจับได้ไม
 พระสังข์ตักใจตั้งไพลน

เก็บกรวดทรายเล่นไม่รู้ตัว
 อุแม่เอ๋ยพ่อคุณทูนหัว
 พ่อทูนหัวของแม่ประหลาดคน
 กัดตอยสังข์ให้เหล็กแตกป่น
 จะหนีเข้าหอยตนก็จันใจ

ฯ ๘ คำ ฯ เชิดฉิ่ง ไอ้

๑ สวมกอดบาทาพระมารดา
 แม่ตอยสังข์แตกเหล็กไป
 เหมือนแม่ฆ่าลูกให้ม้วยมรณ
 พระแม่ตอยสังข์บดขี้วัต

ชบเกศาพลงทางร้องไห้
 ไร้ไรเสียตายไม่วายคิด
 มารดราไม่รักแต่สัณนิค
 จะชมขិតลูกนสัณนิค

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ ฟังเอ๋ยฟังลูกว่า
 กอดจูบลูบเนตรเกศกรรณ
 สันเศรราชสันกรรมทำมา
 ตกทุกข์ได้ยากลำบากใจ
 มันมาหุ้มห่อเอาพ่อไว้
 บิดรงค์หลังกลอคนพาด
 ยากเขินเห็นหน้ากันแม่ลูก
 รักใคร่มันไยไม่จริง
 ว่าพลงนางเรียกยายตา
 ตงแต่เบองคนจนปลายไป

พระมารดาเสียหัวใจไหวหวัน
 รั่มวันขวัญตาพ่อว่าโย
 ลูกยาอย่าว่าแม่เสียไว้
 เพราะอ้ายหอยสังข์มันจ้งทาล
 ทำไมให้โหรามันว่าขาน
 ไม่ช้าไม่นานจะคืนวัง
 อย่าพันผูกโศกสร้อยตงหอยสังข์
 หอยสังข์เขินนมถมิไป
 เล่ากัจจาแจ้งแดงไป
 ทงสองสงสัยไม่เชื่อนาง

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

หาสูลูกเ้าทุกเพรางาย
จับสูงลูกแกวแววไว
เสอแวแมวคราวจะเอาตัว
บันวควายเลนแต่เ็นร่วม
ลูกเอยมกรมกัจำไป
ว่าพดางทางจับสาแหรกคาน
พองสองเท้ามไมมีค

มหศมกรมวระสำระสาย
เมื่อวนอนตรายมาถึงตัว
อยู่คากักัพอทนหิ้ว
นอกรวกลมนอยำออกไป
ถูกตองแคตดมจะดมไ้
เินพองเบยใพกไมมี
จากบำนข้ำสู่ใพรศรี
มหศเกยกกายขงตายไป

๙ ๘ คำ ๙ เพลง

๑ ฝ่ายพระกุมารชาอุษัย

นำตาหลงไหลมไสบย
ขนมทำนำใหยังมไกิน
จะใด้แงบีนำใหมารคร

รับของมาวไมไสวย
นำเอยขำคิดดังมารคร
กลบไปบำนถินของขำก่อน
อนวอนสเนนำใหำไป

๙ ๘ คำ ๙

๑ ถึงเรือนเวียกถูกด้วยผูกพัน

เจ้าไปไนไมขานพระมารคา
ทงหาบวาบิจเำในพิบ
คังใครมาแวะแกะเอา
ทนหิ้วของแม่หายไปไน
บันวควายเลนอยู่เ็นวง
ขวายขวนขลนยันเจำฟมฟอง
เ้าครังต่งทรวงของมารคา

ยังมีหันปดงหาบดงจากบำ
สมสูงลูกหวำพอมาเอา
งามสรรพเป็ดหองมองเปลำ
ลัวงดวงใจเจ้าไปจากองค์
หดากใจใหคิดพิศวง
หรือพอดงเรือนไปหงไรนา
แลหลยวที่เยมองรองหา
กินนมแม่รำพอยำใจ

ลูกแก้วไม่แคล้วจะปลดปลง
แม่ไม่ขอยู่จะสู้ม้วย
ครวญคร่ำทางราพรรณนา

มณคงทนจอจนา
จะตายตามไปด้วยพระลูกข้า
โศกกาแน่นิ่งไม่ตึงกาย

ฯ ๖ คำ ๑ โอค

๑ เมื่อนน

คิดพลางทางผลนุ่นวาย
คามตคกคณกตามที
วังหนตตายเข้าในวัง

นางจันทกัลยาโฉมฉาย
ตตายห้ามไวก็ไม่ฟัง
ตายเบนเห็นศพหอยสังข์
คลุ้มคลั่งพระทัยร้องไห้มา

ฯ ๔ คำ ๑ เข็ด

๑ สิบห้าวันกัณการฝูงคน
คินหนึ่งมาถึงพระพารา

เทพย่นหนทางที่กลางป่า
แฝงฟังกิจจาพระลูกชาย

ฯ ๒ คำ ๑ ตระ

๑ -----

ลุงไปรดปด้อยข้าไปหาแม่
ใครจะช่วยเหลือหม้อก่อไฟ

บ้านนตงแต่จะร้องไห้
เฝ้าทับขับไล่ไก่กา

ฯ ๑๒ คำ ๑

๑ เมื่อนน

ได้ข่าวลูกแก้วแว่วไว
สองกรบอันทรวงเข้าผางผาง
ศตลูกหันหนุหนุมา

นางจันทชนนศรีไว้
ตั้งจะซาตใจตายด้วยลูกยา
ถึงนางจะม้วยสังขาร์
ตรงไปยังท่าชลาสัย

บาทาแตกคูปอง
ล้มลุกคลุกคลานทะยานไป

หนามต้องตามติดหาปัดไม่
กลัวจะไม่เห็นองค์พระลูกยา

ฯ ๖ คำ ฯ เชิด

๑ มาถึงเห็นองค์พระลูกแก้ว
เสือกสนบนฝั่งชลธาร

ทอดองค์ดวงแก้วก็โหยหา
ไม่รู้ว่าจะทำประการใด

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ ฝ่ายองค์พระสังขุมารน้อย
แลเห็นมารตามมาแต่ไกล
แม่คุณจงช่วยลูกด้วยที
แล้วมหันามครครครมา
เขาจะโยนลูกลงในคงคา
แม่วานเขาส่งลงมาที่
ดูอยากขนมมนแม่
เสนานาตาลงไหลพรู

ตั้งแต่ดะห้อยโหยให้
ดีใจร้องเรียกพระมารดา
เขาผูกมตรตติแล้วทูลว่า
มารดานิ่งได้ไม่ปราณี
ไม่ช้าจะม้วยไปเป็นผี
ชนนึ่งได้ไม่เอ็นดู
น้ำแก่ปด้อยให้ไปสักครู่
ที่พาลข่มขู่ด้วยกลัวภัย

ฯ ๘ คำ ฯ

๑ ฟังดูว่า
มิได้คิดขิวตจะขาดใจ
คนดูทูลจกองค์
นางเสือกเกลือกกอดกับคันทาน

มารดาอันทรวงเขาร้องไห้
จะโจนนำลงไปมิได้นาน
ยุตห้ามโถมยงด้วยสงสาร
เขาวมาลัยข้อนทรวงเข้าไต่ก็

ฯ ๔ คำ ฯ โอด

๑ แลเห็นองค์ผัวขวัญ
ลุกข้ากระจริตตติไม่มี

ขอรอภิวนท์เห็นแก่สี
ขอประทานชีวีพระลูกชาย

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น
ชะเง้อแลดูพระลูกยา

โถมศรีมีจิตคิดโหยหา
นางข้อนอร่าเข้าร่ำไร

ฯ ๒ คำ ฯ โอ้อร้าย

๑ พ่อคุณทุลกระหม่อมของแม่เอ๋ย
เข้าเฝ้าแม่จะเห็นหน้าใคร
ลูกเอ๋ยเคยรับพระมารดา
พุดพลอดกอดแม่ไม่วายวัน
ตัวกรรมมันตามมาดังผลาญ
ยังมีหน้าชาวพราภจากลูกยา
ร่ำพันพลางนางลาคนทั้งปวง
เปล่าจิตผิดทางซังกายไป

ทราวมเขยทงแม่ให้โหยให้
ตั้งกาเหยวเฉยวไปก็เหมือนกัน
เมื่อมาแต่ป่าพนาสน์ที่
กินนมชมกันทุกเวลา
พลัดบ้านเมืองแล้วยังมีสา
อนิจจามีกรรมต้องจำไกล
เจ้าเหงาง่วงเดินมานานาคาไหล
คนต้นพงไพรร้องไห้มา

ฯ ๘ คำ ฯ เพลง

๑ เมื่อนั้น
จมลงตรงปล่องนาคา
แม่เจ้าประคุณทุลกระหม่อมแก้ว
เพราะแม่ต้อยหอยสังข์ไม่ยงทน
ทนจะได้ผู้ใดเด่า
อยู่ที่ขยับได้ไถ่กา
ว่าพลางทางซบเกศเกล้า
สลบซบชอนอ่อนใจ

พระสังข์โอดโอยโหยหา
พุ่มพ่ายน้ำตาจบบัลย์
จะกลดงเกิดออกอยู่แล้วเป็นแม่มน
จึงพลัดพราภจากกันกับลูกยา
อยู่ด้วยช่วยผ่านเกล้าเฝ้าเคหา
แม่มาเย็นเย็นจะเห็นใคร
คิดถึงแม่เจ้าแล้วร้องไห้
อยู่ในใจนี้ไม่ทำลาย

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ความรักของนางพันธุรัตต่อพระสังข์

ไอ้ ไอ้อนิจจามารดาเลยง
 ๑ แสนสนิทพิศวาสตั้งดวงใจ
 พระคุณลาลบจบดินแดน
 วันนจะพลัดพรากจากจร
 แม้นลูกไปไม่ม้วยมรณา
 ว่าจะพลางทางทรงโศก

เคยถนอมกลม่อมเกลี้ยงรักใคร่
 มิให้ลูกยาอนาทร
 ยังมีได้ทดแทนพระคุณก่อน
 มารดรคือขอยู่จงดี
 จะกลับมากกราบบาทบทศรี
 อยู่ที่ปราสาทเพียงชาติใจ

ฯ ๖ คำ ๑ โอด

๑ นั่งอยู่โยนนิ้วพ้อขวัญข้าว
 มาเถิดทูนหัวอย่ากลัวตี
 นางร้องไห้แล้วเข้าเรียก
 ด้วยตะขะอำนาจสัตยา
 พลัดตกหกกลมนอนตะแคง
 โศกตอกเพียงจะพัง
 ลูกน่อยกลอยสวาทของมารดา
 มิให้ระคายเคืองสิ่งใด
 แม่อุตส่าห์มาตามด้วยความรัก
 ออกแม่จะแตกตายวายชีวิต

ขี้ตเคื่องอะไรเล่าเจ้าจึงหนี
 คุณเอาเถิดขี้ยังมีมา
 ปีนตะกายตะเกียบขนไปหา
 เผอิญให้เผื่อยฉาสก่าลัง
 ขาแข้งสับข้างขัดขินคดหลัง
 ทรุค่นึงกระแทกกันจนใจ
 แม่บ้ารู้งเดียงมาจนใหญ่
 เจ้าหนีแม่มาได้ช่างไม่คิด
 เจ้าไม่พูดไม่ทักแต่สักหนัก
 สุกคิตอยู่แล้ววันจะดูญา

ฯ ๑๐ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น
 ให้คิดสงสารมารดา

พระสังข์บพิงคำท้าวว่า
 นบนวันทาแล้วตอบไป

ฯ ๒ คำ ๑

๑ แม่เอ๋ยแม่เจ้า
 พระคุณดาลบภไฟไตร
 ใช้ลูกจะเก็องแค้นแสนเข็ญ
 เหตุด้วยมารดาของขาน
 จะยากเย็นเป็นตายก็ ไม่แจ้ง
 ครนจะบอกออกอรรถตามสัจจา
 ลูกจึงลกรูปเงาะเหาะหนี
 อย่าพิโรธโกรธขงขัติใจ

เลี้ยงข้ามมาแต่เยาว์จนใหญ่
 จะเปรียบด้วยสิ่งใดนั้นไม่มี
 ด้วยความจำเป็นตอกจึงหนี
 ทกขรอนโรทพงพา
 จะไปสืบเสาะแสวงทุกแห่งหา
 กัดกลืนเกลือกกว่ามิให้ไป
 โทษผิดทงนเป็นข้อใหญ่
 ถึงไปไม่ช้าจะมาพลัน

๑ ๘ คำ ๑

ไอ้ เมื่อนน
 ๑
 พุ่มฟายนาตาจาบัลย์
 คัดอ่านอบายจะหน่ายหนี
 ถึงไปก็ ไม่ขต่อธยา
 พ่อแม่ ไต่ขมโฉมเจ้า
 แต่รารองให้หาเลือดตายอัย
 อย่างนี้แหนงแคลงเดยว่า เป็นยักษ์
 ถึงจะอยู่จะไปก็ ให้งาม
 อนุรูปเงาะไม่เท่าเกอกลงแก้ว
 ยงมนตรืบทหนึ่งของมารดา
 ถึงจะเรยยกเต่าปลามัจฉาชาติ
 ครุหาเหวญชนบน
 เจ้าเรียนไวสาหรับเมออบจน
 แมกคงจะตายวายขวัน

พันธูรตพงวาเพียงอาสญ
 เจ้าไปแล้วไหนนจะกลับมา
 เอาเหตุชนนินนามว่า
 เขิญลงมาหาแม่แต่สัณอัย
 ให้สบายบรรเทาที่เสราสร้อย
 อดสาหสูตคตอทยหอยตาม
 มาเถิดลกรักอย่าเกรงขาม
 เจ้าผู้ทราวมกร่วมชีวา
 แม่ประสิทธิให้แล้วคิงปรารธนา
 ขอว่ามหาจันตามนตรี
 ผ่งสัตรีจตุบาทในโพรสณท์
 อานมนตรชนแลวกมาพลัน
 จะไต่แกกนตนทศบน
 จงลงมาให้ทนทวงที

๑ ๑๘ คำ ๑ โอด

ย้าย ๕
๑) เมื่อนั้น

ยังพะวงสงสารแสนทวี
จะลงไปก็ให้เกรงกริ่ง
คิดพลาดทางกล่าวมธุรส
ลูกนเห็น้อยยากลำบากกาย
ตะวันเที่ยงอยู่ยกกำลังร้อน
ขงมนตรีของชนนี้ว่าคืนัก
เมตตาลูกแล้วจงเขียนไว้

๕ ๘ คำ ๕

ไอ้ ๕
๑) เมื่อนั้น

แหงนดูลูกพลาทางโศกา
ไอ้ลูกน้อยหยอสังข์ของแม่เอ๋ย
จะร้องเรียกเจ้าสักเท่าไร
สนวสนาแมนแนแล้ว
จะขอลาอาสญ์เสียवनน
อันพระเวทพิเศษของแม่ไซริ
จงเรียนรำจำไว้เถิดขวัญตา
เขียนพลาทางเรียกลูกน้อย
แต่พอให้ไต่ขมเสียสักครัง
แม่อ่อนวอนว่านภานาแล้ว
ทุ่มทอดตัวลงทรงโศกา
หงรทงแคนแน้นจิต
กลังกลบสับสายเพื่อพัก

พระสังขพงศ์ค้ายกษ
แต่ร้อท้ออุทัยรัตนทศ
เกลือกว่าไม่จริงจะแกลงปด
อย่ากำสรตเศกาอวรณ์
จะนั่งเล่นให้สบายบนนก่อน
พอให้แดดอ่อนอ่อนจะลงไป
ลูกรักก็อยากจะได้ใครได้
ทีในแผ่นพนพสุธา

พันธุรัตขสนเป็นนภานา
ตงหงวว่าชวนจะบรรลย
กรรมสังโศเลยมาขัติให้
ก็ช่างเฉยเสียได้ไม่คุด
เผอญให้ลูกแก้วเอาตัวหนี
เจ้าช่วยเผาผमारตา
ก็จะเขียนลงให้ทแผ่นผา
รู้แล้วอย่าว่าให้ใครฟัง
มาหาแม่สักหน่อยพอหอบสังข์
ขอสังข์สักคำจะอำลา
น้อยหรือลูกแก้วไม่มาหา
สองตาแดงเคียดตังเดือดนกา
ยังคิดเคื่องุ่นมุ่นหมก
นางรำร้องจนอกแตกตาย

๕ ๑๔ คำ ๕ โอด

๘ ๕
๑ เมื่อนน
เห็นมารดาถมตบสนับ
เข้าไปนังไกลดงใจจง
ชลเนตรคลอคลองนัยนา

ฯ ๔ คำ ๑ โอด

๑ ๒
๑ โอ้วามารดาของลูกเอ๋ย
รักลูกผูกพันแสนทวี
จะหาไหนได้เหมือนพระแม่เจ้า
ผู้ติดตามมาด้วยอาลัย
โทษลูกนผิดเป็นนักหนา
ทงนเพราะกรรมมาตามทัน
พระคุณลาลบจบดินแดน
ร่ำพลางโศกพรพไร

ฯ ๘ คำ ๑ โอด

๘ ๕
พระสังขทรงสวสศกรม
ตกใจฉลนตะลิตะลานมา
กราบลงแทบเท้าทงชายขวา
โศการ่ำรกรกนนี้

๘ ๕
พระคุณเคยปกเกล้าเกศ
เพียงมาไม่มีให้เคืองใจ
ดั่งมารดาเกิดเกล้ากว่าได้
จนจำตายอยู่ในพนาวัน
ดั่งแก่งผลาญมารดาให้อาสัญ
จงสุดสนขวันบรรลย
ยังไม่ทันทดแทนสนองได้
ชบพกตรสะอนให้ไปมา

นางจันทเทวีและพระสังขได้เจอกัน

๘ ๕
๑ เมื่อนน
เห็นมารดาพบกับสาวใช้
ลตองคั่งจากบัลลังก์อาสน์
มีทันจะพุดจาพาทิ

ฯ ๔ คำ ๑ โอด

๘ ๕
องค์พระสังขท่องใส่
จำได้ว่าพระชนนี
วังเข้ากอดบาทนางโฉมศรี
โศกเสือกชบสดไป

๘ ๕
๑ เมื่อนน
เห็นพระโอรสยศไกร
นางสวมสอดคอกองค์พระลูกรัก
ชลนัยน์ไหลหลงพร่งพราย

ฯ ๔ คำ ๑ โอด

๘ ๕
นางจันทเทวีศรีใส
มาร้องไห้แน่นิ่งไม่ตงกาย
นงลักษณ์อกสนขวันวิหยา
โฉมฉายนังไปไม่สมประดี

นางมณฑาสั่งสอนนางรจนานา

ไอ้ ^๑ว่าสุภกรักของแม่เอ๋ย
 เมื่อไรจะได้มาเห็นหน้ากัน
 เจ้าสายใจโกดตาของแม่แล้ว
 หงพระชนกชนนี
 แม้นผู้พิโรธอย่าโกรธตอบ
 ปกป้องครองตัวของลูกยา
 ว่าพลางโถมลูบจูบพักตร์
 ต่างองค์ โสกาอาลัย

ทราชมเขยเจ้าจะไปด้วยผู้ขวัญ
 นับวันจะดับไปนับปี
 จงฝากตัวผู้แค้นอันโถมศรี
 อย่าให้เสียชื่อเสียงชู้ชญา
 จงเคารพนบนอบดีกว่า
 โกดตาแม่แล้วแก้วกลดอยใจ
 สวมกอดดูรักแล้วร้องไห้
 ครวญคร่ำว่าไรไปมา

ฯ ๘ คำ ๑ โอด

นางรจนารำพันถึงคุณของนางมณฑา

ไอ้ ^๑ไอ้เจ้าประคุณทูตกระหม่อม
 ครั่งนจะพรากจากไป
 เมื่อครั้งลูกออกไปอยู่ปลายนา
 ไต่กลับมาอยู่วังครั่งน
 ลูกมีกรรมทำทุกขให้พระแม่
 จงยกโทษไปรคเกล้าลูกยา
 ไร่พลางนางกราบลงกับบาท
 ชลเนตรฟุ้งฟองนองนัยน์

เคยถนอมเลี้ยงลูกมาจนใหญ่
 ยังมีได้แทนคุณชนนี
 พระมารดาที่คองหมองศรี
 ไม่ถึงปีจะต้องไปไกลพารา
 ถึงสองครั่งนตั้งแต่ โหยหา
 อย่าให้เป็นเวรบางหน้าไป
 มีอาชที่ จะกลนนาคาได้
 สะอึกสะอื้นให้ ไปมา

ฯ ๘ คำ ๑ โอด

บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นางประทุมครวญถึงสังข์ศิลป์ชัย ตอนถูกหกกุมารผลัดตกเหว

ไอ้ ^๑ไอ้ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย
หรือมาพลัดพรากจากไป
อันความคิดของมันแม่รู้เท่า
ช่างไว้นอเชื่อใจไอ้แสนกล
เห็นว่ารับเอามาได้แล้ว
จะได้หน้าได้ตาแต่พวกมัน
อนิจจาลูกน้อยมาสูญหาย
สองกรรข้อนทรวงเข้าอักษัก

แม่เคยเขยชิดพิสมัย
เพราะเชื่อไอ้กระยาจกหงกคน
ได้ห้ามปรามเจ้าเป็นหลายหน
มันคนวิชยาอาธรรม
จงคิดฆ่าลูกแก้วให้เอาสัญ
ควรหรือจอมขบวิญไปหลงรัก
จะเป็นตายฉันใดไม่ประจักษ์
ชบพักตร์กันแสงไสกั

ฯ ๘ คำ ๗ โอด

ร้าย ^๒
^๑ครนค้อยคล้ายวิโยคโศกศัลย์
อันปราสาทราชฐานของเรา
แม้ว่าขวัญขามเจ้ามขมมรณ
ต่อจะยังไม่ทิวคงคต

จึงปรักษากันทั้งสองศรี
บังเกิดมีเพราะบุญพระโอโรส
เห็นบ้านเมืองสงขสิริจะสูญหมด
ก็ค้อยคล้ายกำสรวตโศกา

ฯ ๘ คำ ๗ เจรจา

นางประทุมขอมค้นคืนกับท้าวเสนากุฎเพราะความรักลูก

๑ ^๓เมื่อนน
จะทำกระไรดีพิสงหรา
จำจะไปวิงวอนผ่อนผัน
สิดชอบสองคนเราทนเอา

พระสังข์ขอยกค้อยพุดกับเชษฐา
พระมารดาเคืองขัตติตรอนเรา
ถึงตรันก็จะทำอย่างไรเล่า
แล้วจุมมอกันเข้าไปเมียงมอง

เห็นไม่เรียวเสียวจลิตพิพจน์
 แข็งใจเต็มทรวงพ้อง
 นงรมแทนสุวรรณบรรจถรณ์
 จงจับพ้อย่างนให้มารดา
 พระแม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว
 ลูกเป็นกำพร้าหน้าอายใจ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

จงว่าน้อยหรือข้างตอดัง
 ขึ้นจะเผื่ออของวิงวอน
 ยงห้ามยงว่าน่าชิงขัง

ฯ ๔ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

แล้วแกลงปรึกษากันทันใด
 ตัวเราเตยวน ไม่มพอ
 ตายเสียเห็นจะสนนินทา
 ว่าพลางทางขักพระบรรคแก้ว
 สิ้งหราคว่าเชือกทผูกมอ

ฯ ๖ คำ ฯ

๑ เมื่อนน

ตรงเข้าสวมสอดคอกตลกชาย
 ว่าพลางนางยุตพระบรรคไว้
 นางกลัวลูกตายวายชีวิ

ฯ ๔ คำ ฯ

เกยคกนมใครเข้าในหอง
 ค้อย่างย่องกักรานคลานมา
 เห็นมารตรเมินอยู่ไม่ดูหน้า
 แล้วอนว่าพาทพรพไร
 ไม่คด้วยพ่อแล้วหรือเอน
 นานไปเขาจะต้อออกออง

นางประทุมพิโรธโกรธขง
 ถุกตทหนงแล้วมฟง
 นเอนแทเตอนคอนนใส่สนหลัง
 จะให้ตอกรมะมิงสังขศิลป์ขัย

พระกุมารพองร้องไห้
 พระชนนมได้เมตตา
 ก็เป็นขอบอขายชายหน้า
 อยู่ไปไพร่ฟ้าจะเลองลือ
 จะเชือดคอเสียแล้วให้ลบขอ
 จะปันขนบนขอผูกคคตาย

สองนางตวสนขวญหาย
 น้อยหรือใจร้ายไปพอตี
 สังขศิลป์ขัยทำว่าอย่าจูจ
 จงว่าแม่จะตด้วยบิดา

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม ๑

กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

นางศรีประจันสอนนางพิมพิลาไลย (วันทอง) เรื่องคู่ครอง
ตอนจะส่งตัวให้พลายแก้ว (ขุนแผน)

๑ คราน^๕นท่านยายศรีประจัน

ประโลมกอดลูกน้อยกลอยใจ

โอ้เจ้าพม^๕นี้มนวลของแม่เอ๋ย

ร้อยขง^๕จงฟังคำมารดา

ร้อยคนพันคนไม่ต^๕สใจ

แม่^๕เลี้ยงไว้มิให้อน^๕ไคแพว

คร^๕นเด็บใหญ่จะไปเสียจากอก

ฉวยชุกคำทำผิดแม่ค^๕ตกลัว

เน^๕อเย็นจะเป็นขงแม่เร^๕อน

เข้า^๕นออกออกโนให้ระ^๕วัง

อย่า^๕หึงหวงจ^๕วงจาบประจ^๕านเงิน

แม่^๕เลี้ยงมาหวังว่าจะให้^๕ดี

คร^๕นถวันสามวันหา^๕ข้าไม่

ด้วยไม่^๕รู้ก^๕ดมารยา

เจ้า^๕ไม่เคยให้ชายเส^๕นหา

นี้^๕คู่เคยของเจ้ามาแต่ก่อนแล้ว

จำ^๕เพาะเจาะใต้เจ้าพลายแก้ว

แต่^๕แนวไม่เป^๕รียะหนึ่งไม่ต^๕องตัว

แม่^๕วิตกอยู่ด้วยเจ้าจะ^๕เลี้ยงตัว

อย่า^๕ทำข^๕วขันแข็งให้ชายข^๕ง

ทำให้^๕เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง

ลูก^๕นั่งนอนบ^๕บแก่^๕สามี

อย่า^๕ก่อก^๕เกินก่อน^๕ตัวไม่พอที่

จง^๕เป็นศรีสวัสดิ^๕สุขทุกเวลา

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม ๒
กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

นางเกสรส่งสอนนางสร้อยทองเรื่องคู่ครอง

๑ จัดพลางนางทรงกันแสงโศก
จึงตรัสเรียกโณมยงองค์ดา
กอดลูกทรงวงษ์ทอนสอนสั่ง
จะพากันไปอยู่ในหมู่ไทย
อันชนบทรรมเนียมของเมืองใต้
อภิบรรตานารทพพิศตร์
ที่ใครควรเคารพกันบนอบ
อย่าให้ใครให้เขาพากันชิงขัง
คนเช่นนนมนมกเทียวแทรกแซง
พอเราหลงปลงอารมณ์สมคะเน
อันคนช่วยอมระคนปนกับดี
ถึงเมืองลาวเมืองไทยไม่ผิดกัน
อนึ่งหญิงรูปทรงหงส์ศรี
จะผิดกันแน่แท้แต่ที่ใจ
นางกษัตริย์เขาคงเวลาเลิศ
ถอมนสศยธรรมจรยา
เพราะว่าเข็มนวิสัยในพงศ์พันธุ์
ซึ่งจะฝ่าเหล่าไปมีใครมี
กษัตริย์ถึงต่างทิศตภาษา
ถ้าประเพณีวงศ์เจ้าทรงไว้
แต่ทว่าอย่าลมนะปลมใจ

หวนวิโยคลูกน้อยละห้อยหา
กับพลเอยงกลยาเข้าห้องใน
เจ้าจะพรากจากวงษ์ไปเวียงใต้
อย่าได้ประมาทนะลูกรัก
ต้องเพียรเอาใจใส่ให้รู้จัก
เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่ในวัง
ที่ควรขคิดขอบออย่าผินหลัง
แต่อย่าพลงผลลอบคนเสเพล
ประจบประแจงด้วยอุบายหลายเดห์
กidayเทเอาทรพิษเสียนบพิน
ถ้าดมขวมอมอยู่ทน
เพราะเข็มนนขวัญขาวเจ้าจำไว้
ยอมมทงผู้ดมทงไพร
กับที่ได้อบรมนิยมมา
ประเสริฐด้วยสร้อยวงษ์พงศา
ทงวามารยาทสะอาดดี
ฝึกสอนสืบกันมาตามที
เหตุนี้จึงนิยมชมทวไป
อันจะต่างจรรยาหน้าไม่
ถึงกษัตริย์กรุงไทยคงเมตตา
ว่าถวายเจ้าไปให้เป็นข้า

ถึงพระองค์ทรงพระกรุณา
 คำบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน
 ว่าวิสัยภรรยาประพฤติดัว
 อย่างหนึ่งทจริตคิดร้ายตัว
 อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทงน
 อนหญิงคทเบ็นภรรยา
 หนึ่งเคียงคู่สาคดวยปวาน
 หนึ่งนเคารพนบนอบตัว
 จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคนวัน
 แต่บริจามหากษัตริย์น
 ต้องจงรักภักดีแฉวเกรงกลัว
 ตั้งใจสนองรองบาทา
 ถึงขคชองหมองใจในบางที
 เพราะถ้าจอมกษัตริย์ชดพระทัย
 ถ้าหากว่าพระองค์ทรงไปดศปวาน
 จึงจะได้ความสุขทุกเวลา
 เป็นสุขหงบารดาเหล่าข้าไท

อย่ากำเร็บเต็บใหญ่ให้เมามัว
 สำหรับสอนสตรีทมผิว
 ศชวเจตอย่างต่างต่างกัน
 อีกอย่างมัวโลภโมโหสัน
 ทนว่าเมยอุบาทว์ชาติกาล
 กำหนดไว้ในตัวว่าเป็นส
 หนึ่งรวมทุกข์สุขมีเสมอกัน
 หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เคยคณันท์
 ดวยฉนวนวางใจทีในตัว
 ผิดกับหญิงสามญทมผิว
 เหมือนอย่างตัวเป็นข้าผารัฐ
 ให้ทรงพระกรุณาเป็นราช
 ไมควรวทให้เคองเบองบพมาลย์
 มักเกิดภยอนตรายหลายสถาน
 กษบเลียงสำราญตระการใจ
 ญาตวงศัพท์พงศาคอาศัย
 ทรามวยจจจำตั้งรำพัน

นางทองประศรีให้โอวาทและรับเป็นธุระเลี้ยงดูบุตรภรรยาไว้ในระหว่างที่ขุนแผนไปทัพ

๑ ครวณนทองประศรีผู้มารดา

ดูบหลังลับหน้าแล้วว่าไป
 เมยเจ้านนไซร้ไว้ธุระแม่
 หงเรอนเหยวขาววของบรรดาม

ฟังลูกหลานลานานาตาไหล
 อย่าเป็นห่วงบ่วงใยเลยทางน
 จะดูแลสารพัดให้กวนถ
 ไตพงพระหมนศรีกตแล้ว

แม่ขั้วขวางอย่างไรจะไปหา
 ทักษ์ โสภโรคภัยให้คลาดแคล้ว
 ให้เจ้าชนะมารผลาญศัตรู
 อองามเจ้าอย่าห่างข้างบิดา
 อย่าประมาทอาจหาญการรบสู้
 แกม ได้หมื่นศึกทำชกอก
 อนึ่งพวกพลไพร่ที่ไปด้วย
 อุตส่าห์เอาอกใจให้จงงาม
 ถ้าใจเดียวเกลียวกลมกนหนั่งแน
 ทานว่าบำเพ็ญเสอเรือหงพาย
 อนึ่งความกตัญญูรู้คุณเจ้า
 ให้รุ่งเรืองฤทธเดชทงเวทมนตร์

เจ้าตั้งหน้าไปเถิดนะลูกแก้ว
 จงส่องแผ้วพูนสุขทุกเวลา
 ใครอย่ารอดต่อสู้ ได้สักหน้า
 ยงเด็กนกเด็กหนาย่าห้วงน้ก
 ขุนไกรขุนแต่หนุ่มคุมพินหัก
 เบาหนักครองคูให้รู้ความ
 ใครเตือนครวณผ่อนช่วยอย่าหยาบหยาบ
 ไปรบพุ่งเหมือนตามกันเป็นตาย
 ถึงนอัยก ไม่แพ้มากหลาย
 เวาเป็นนายกตองพงซังไพรพล
 ทุกค่าเขานักไว้จะให้ผล
 เจ้าจงสนใจจำคำอย่าไว้ ๆ

นางอัปสรสอนนางสร้อยฟ้าเรื่องคู่ครอง

๑ ครานนางอัปสรชนนี

สงสารลูกโถมเล่าเอาใจ
 เกิดมาเป็นมนุษย์ปู่ขุน
 สุดแต่แต่กรรมททามา
 ถาถครวพนเขญทเป็นทุกขุ
 เป็นธรรมตามาจนแต่ไรไร
 พระพ่อได้เจ้าถววยถ่ายโทษ
 ดั่งกณหาขาสสองกมาร
 เบนกฤษผลบุญอนนึ่งใหญ่
 ไม่ควรว่ยอ้อครครอะครระอา
 ซิงภูบาลจะประทานใหม่ผิว

เรียกสร้อยฟานารเข้าเรือนใหญ่
 อัยาร้องให้ไปกันละลูกอา
 ความทุกข์มิได้พจนสักหน้า
 ถึงเวลาสนสุขกทุกข์ไป
 กกลบมความสุขสืบไปใหม่
 จะหวาดทวนพรวนใจไม่ต้องการ
 เหมือนเจ้าไปรดเพื่อให้ใครคนสถาน
 เพิ่มประโยชน์โพธิญาณพระบิดา
 จะค้าขูตัวไปในภายหน้า
 จงกั่มหน้าสนองพระคุณไป
 เจ้าอย่ากลัวชั่วร้ายห้ามไม่

เป็นสตรีมณีทวไป
 ถึงเนอคูอยู่ห่างต่างภาษา
 สำคัญแต่ให้ใครคนดี
 เหมือนเช่นพระอรุณาทนทางอุสา
 หลบอยู่เทวดาพาวอัมไป
 ถึงตัวแม่เมือสาวคราวพวยพุ่ง
 พระบูเต่าเจ้าเขียงใหม่ ไปขอมา
 ถึงพ่อเจ้าเล็ก ไม่ไต่เห็นแม่
 ยังอยู่ด้วยกันมาเป็นช้านาน
 คววิสัยในการประเวณี
 พอถึงกนกประหวัดกำหนดใน
 ยงหนุ่มสาวคราวแรกภริมย์รัก
 มกหลงไหลคลั่งเคล้าเผ่าพันพัว
 เมื่อแรกแรกว่อมเรียงเคียงแขนย
 ตอนนานวันว่างวายคล้ายเคล้าคลั่ง
 วิสัยชายคล้ายกับคชสาร
 แต่ทว่าบางยกตกนามน
 ธรรมตาสตรทมธว
 เพราะถ้าผวตวนนยงค้อมเกรง
 ถ้าผวทงคนเคียวเปลี่ยวอนาถ
 หญงทผวทงข้างห่างเหไป
 ถึงจะหลุกผวแกตัวใหม่
 ควยสนพรหมจรรพเจ้าเพาะ
 ควยเหตุนมผวอย่ามัวประมาท
 ต้องเอาใจใส่สามทุกววัน

เพราะว่าเป็นวิสัยแห่งโลกีย์
 จนหน้าตาไมรูจักมกจ
 ก็จะมีความสุขไม่ทุกขใจ
 ก็อยู่ห่างต่างพาราเป็นไไหน ไไหน
 ยังรักใคร่ปรองดองทงสองรา
 ก็อยู่เวียงเขียงตุงไกลหนักหนา
 พงเห็นหน้าพอเจ้าตอวันงาน
 ไต่ยบแต่ว่ารูปทรงส่งสัณฐาน
 มิไต่มีราวรานประการใด
 ย่อมอยู่ทงจติพิสมัย
 แต่พอไต่รูรสกหมตกลว
 พอประจักษ์ไต่เสียเป็นเมยผว
 ราวกับควขนสวรศขนิไตรตรงส์
 อยากลวเลยจะพิโรธโกรธขง
 นันแฉจจะไต่รู้คิใจกัน
 ถ้าหมอควาญรู้ทคยนิ
 ตองรูจักผอนผนจเป็นเพลง
 ตองเกรงยำจกถลวผวมเหง
 ถึงคนอนครนเกรงมเป็นไร
 เหมือนสนษชาติสนเชอทเนอไป
 จะเข้าไไหนเขากระหยมมกยเมเย
 กียากนกกจกไต่ทมนเหมาะ
 เหมือนไต่กถงตวงเจาะรงเกยจกัน
 ถ้าผถงพลาคเพียงขวจะอัสัญ
 ให้ผวนนเมตควอย่าจตจาง

จงเคารพบนอบต่อสามี
 จะยวชวนหรือว่าทมิระคาง
 สังกะต้อยอย่างไรขอปใจผิว
 ทำให้ ได้อย่าให้ต้องบงคับ
 อันเป็นเมียจะให้ขอปใจผิว
 ทำให้ผิวถูกใจไม่เมตง
 ถารู้จักประกอบให้ขอปลน
 คงต้องข้ออกกินทุกวันไป
 เป็นต้นตมตมหนูให้ขูรส
 ตับเหล็กสนั่นในแลไขตัน
 พยายามเดียงคู้ให้ขูใจ
 เสนให้ปลายจวกไม่รู้จักทำ
 พ่อเจ้ามห้ามสักสามร้อย
 ปะสาวสาวเจ้ากชมลงมงาย
 ทำไมกับสาวสาวอีดาวเคอะ
 ยังชมว่าท่านยายแยบคายดี
 อันเป็นหญิงสุดแต่สังปรณนบิตี
 แม่นเจ้าทำเหมือนค้ำของมารดา

กริยาพาท้ออย่างนาง
 ไว้ให้ว่างคนผู้อยู่ทล็บ
 ทงอยู่กันสนทวทุกสิ่งสรรพ
 เป็นแม่เรือนเขาจึงนับว่าดีจริง
 ส่งสำคัญนนักตวของผู้หญิง
 ยงอกสังกอาหารตระการใจ
 ถึงแกสนเพราะพรังไม่ทงได้
 จงใส่ใจจัดหาสารพัน
 ไขโก่สคปลาดคัมย้าทำขยัน
 หนักให้ชนเด็กเล็กเหมือนเจ้าทำ
 ถึงจะมีเมียใหม่ให้คมขำ
 หลงไหลเมกนากจากคาลัย
 เป็นไรไม่หลดลลยไปง่ายง่าย
 แต่พอหน่ายก็แพแม่ทุกที
 ถึงจะสวขมนักเซอะดังซากผี
 มิได้มีเหมือนแม่จนแก่ชวรา
 ไครสนทตตวกรักเป็นหนักหนา
 ตกว่ายาแฝดผิงทงตาบ ๕

นางศรีมาลาวิพันถึงพระคุณของพ่อแม่

๑ ครานนนารศรีมาดา
 ฉวยลำบากยากเย็นจะเห็นใคร
 ถึงผิวจะรักสักเท่าไร
 ถ้าเธอไม่เป็นธรรมจะผันแปร

กอดตั้นบิดาเขารองให้
 พ่อแม่อยู่ใกล้ได้ดูแล
 ก็ยังไม่เหมือนคุณพ่อกับคุณแม่
 ตั้งแต่จะระงำทุกคาคคน ๕

นางบุษบาสอนนางศรีมาลาเรื่องคู่ครอง

แม่สอนเจ้ามาแต่บ่ยกกว่าวร้อยพัน
 อย่าทำชั่วเพราะว่าตัวของตัวจน
 ใครจะตำเจะจกขังเงา
 อันคนดีนาคอกจกออกตัว
 จงอุตสาห์เสงี่ยมค้อยเจียมตน
 จงข้อตรงต่อผัวรักถวิลเกรง
 ปราณบิต้อย่าให้ขบคนาใจเขา
 ข้าวของสารพันหม่นเก็บไว้
 สอนลูกแล้วบอกอ้อมยวบ
 ทงอมอรกช่วยตักเตือน
 แล้วเรียกขานผู้ชายที่ไกลซัด
 เอ๊ยพลัดบ้านเมืองมาอย่าไว้ใจ
 ว่าพลงสวมสอดกอดลูกแก้ว
 แล้วลุดลงเรือนมาหงตายาย
 พระกาณจนบุรีศรีมาลามาส่งพ่อ
 นางชะแง้แลตามจนสุดตา

สุดสำคัญแต่เพียงอดนมนเป็นตน
 เขาเปรียบเทียบจงสูทนต์องเกรงกลัว
 จงอดเอาอย่าส้าออยค้อยพ้องผัว
 ถ้าคนชั่วเขาคงเห็นเป็นไปเอง
 อย่าให้คนทั้งปวงลวงข่มเหง
 อย่าครนเครงตำว่ากับข้าไท
 การเรือนการเหี่ยวเอาใจใส่
 ระวังระไวคุดแต่อย่าแซ่เขื่อน
 ส่งกำขบอจจอยู่เพื่อน
 เองเป็นคนตนเรือนมาแต่ไร
 ขออายทศกับอายเต้าเอาไว้ให้
 ฉวยเกิดเหตุเภทภัยอย่าทิ้งนาย
 แม่จะดาเจ้าแล้วตะวันสาย
 พระนาก็ตามส่งลงนาวา
 นาคาคลอไหลซาบดงอาบหน้า
 ลับแหลมแล้วกม้ายงทองนอน

ความรักของนางวันทองต่อพระไวย ฯ หรือพลายงาม

๑ ครานนัจจโฉมเจารนทอง
 สวมกอดลูกยาด้วยฮาลัย
 วันนแม่จะดาพ่อพลายแล้ว
 พ่อบ้ายก็จะตายลงถมดิน

เศร้าหมองสะอึกสะอื้นไห้
 นาคาหลงไหลลงวันริน
 จะจำจากลูกแก้วไปสูญสิ้น
 ดินหน้ามาแม่จะขอขม

เกิดมาไม่เหมือนกับเขาคอน
 แต่เหนื่อยน้อยลยลยลไปตามลม
 ให้แต่เฝ้าทุกขถึงคนงิงหา
 เจ้าก็ ไม่สูญหายวายชีวิ
 มีเสียแรงพักพุ่มอ้อมทอง
 อยู่ในท้องก็เหมือนเพื่อนมารดา
 ผ่าแดดเผาตณนถนลำบาก
 หนามไผ่ไขว่ไขว่เกี่ยวเที่ยวเดียวรด
 พ้อพาขมาไม่ขับควบ
 พ้อแดดเผาเข้าร่มพนมวัน
 ค่อยกดินแต่พ้อขนไม่กดินหนัก
 เมื่อเขาส่งลงมาต้องจงจำ
 ด้วยเป็นห่วงบ่วงโยในลูกรัก
 จะนั่งนงเจ้าจกอนาทร
 เจ้าคลอตรอดแล้วจึงคลายใจ
 เจ็บแม่ประคองไม่หมองมัว
 เขาดีตอยปล่อยหลงในคงขี้
 พ้อเห็นแล้วกตองพราวจากมารดา
 กุศลหนหลังยังคาจุน
 เทียวติดตามแม่พ้อพ้อพร้อมครบ
 เหมือนนอตสาหคนคนพนบาชฎ
 สำคัญคิดว่าจะสุขทุกเวลา
 พ้อจะเห็นมารดาสักครั้งวัน
 จะได้แต่คิดถึงคนึงนาน
 เมื่อเวลาเขาฆ่าแม่คือขาด

มิได้ชื่นเชยชิตสนิทสนม
 ต้องตรอมตรมพราวแม่แต่เจ็บ
 นึกว่าแม่จะไม่ได้เห็นผี
 กลับมาได้เสาศีของมารดา
 ข้ามหนองแนวเขาลำเนาป่า
 ทนทุกข์เวทนาในป่าขี้
 ปลิงทากว่านรนมันกินกัด
 แม่คอยบ่กระวังให้แต่ในควกรัก
 ขยับยวบกลัวเจ้าจะหวาดหวั่น
 เห็นจะอ่อนอ่อนอ่อนลงกินน้ำ
 กลัวลูกจะสำลักทุกเข้าคำ
 แสนระกำก็ระวังจะนั่งนอน
 จะเดินหนักเกรงท้องขยักขยอน
 ครนนอนนงกลัวจะเห็นยอนาถตัว
 เฝ้าถนอมกอดมไกวพ้อทูลหัว
 ขุนข้างชั่วสกลูกไปปลืษตา
 กุศลชิตให้เจ้าคนมาเห็นหน้า
 แตนนมาชานานจึงพาดพบ
 ให้ลูกแก้วมีบุญประจวบจบ
 กลับมาต้องทำศของมารดา
 พ้อเห็นแสงจันทร์จรัสพระเวหา
 พ้อสายฟ้าฟาดลุ่มจมนดินดาน
 พนนสูญเปล่าเป็นเถ่าถ่าน
 กลับไปบ้านเกิดลูกอัยารอเย็น
 จะอนาถไม่น่าจะแลเห็น

เจ้าคุณหาเสียแต่แม่ยังเป็น
รำพรางนางกอดพระหมั้นไวย
วังหงุบฟูปลงกับพสุธา

นั่งถึงจะไต่เห็นหน้ามารดา
น้ำตาไหลชบเขาไม่เงยหน้า
กอดคลุกยาแน่นิ่งไม่ตึงกาย ฯ

พระไวย ฯ รำพันถึงแม่

๑ พระไวยร้องให้อยู่เคียงแม่

เข้านวดแม่แก้ไขอยู่อุ่นวาย
โอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
ผูกเปลให้ข้าให้ลูกนอน
ประโลมลูบจูบจอมกระหม่อมแก้ว
ขมันทาพาเขาที่นอนขม
ครวญดูเสาะแสะแม่โศกเศร้า
กางมุ้งยุ้งรันทงเรือดโร
ครนลูกเติบโตใหญ่ได้เจ็ดขวบ
ขุนข้างลวงไปในป่าคอน
ปัดเจ็บเห็นข้าไปทงกาย
จะเป็นเหยื่อเสือสัตว์มันกัดกิน
ช่วยฉุดชักผลักขอนขุนข้างให้
ต้องพลัดพรากจากแม่แต่นั้นมา
คนเดียวบุกไปในไพรสัณฑ์
บุญพลอดรอดสัตว์ในกลางไพร
แสนยากก็ใครจะยากเท่าลูกน้อย
ถึงใครจนก็ไม่เหมือนที่ลูกจน
ไต่เห็นแม่ก็แต่ยังเด็กเด็ก

เห็นมารดาที่นั่งแนกใจหาย
นางค่อยคลายเจ้าก็รำพึงไรวอน
แม่เคียดเลยลูกแล้วส่งสอน
บ่อนข้าวอาบน้ำให้กินนม
อาบน้ำให้แล้วก็มุ่นผม
แม่ปรารมภ์ระวางซึ่งโพลภัย
หยูกยาปลาข้าวเอาใจใส่
แม่มีให้ลูกน้อยอนาทร
เคราะห์ี่ประจวบตัวลูกถูกหลอกหลอน
เอาไม้ขอนทุ่มทับไว้กับดิน
ครงนนลูกก็หมายว่าสูญสิ้น
เทพไทไพรสัณฑ์ท่านเมตตา
ลูกจึงกลับมาได้ไม่สังขาร
เดินป่าหนามตำระก่าใจ
แต่สุพรรณถึงกาญจน์บุรีได้
ย่าเลี้ยงดูไว้จึงเป็นคน
ยากร้อยพันเท่าทุกแห่งหน
ทรพลพ่อแม่ไม่เห็นใคร
หน้าพ่อแม่แต่เล็กหาเห็นไม่

ถามย่ำย่ำเล่าจึงเข้าใจ
 ปากกว้างข้างเสือกเหลออหลาย
 อตคอยากข้าวปลาสารพัด
 ยามนอนกลางไฟโรใจอนาถ
 ลมจืดพัดต้องไปไม่ปลิว
 ครนถึงพ่อพอกจันต้องทนทุกข
 จึงพากเพียรเรียนวิชามารุ่ง
 ขำไทเงินทองกักกองเกลือ
 ได้เห็นหน้าบิดาทูกราตรี
 คิดถึงจึงไปรับแม่กลับมา
 มีรู้ว่าพามาแม่บรรลีย์
 จึงหันมาว่าเหวยเพชฌฆาต
 ขอตายแทนตัวของมารดา
 เป็นเพราะกรับแม่กลับมา
 ว่าพลางกลองเกลือกเสือกไป

๑๐ ครนคือยพนคนขอขมาโทษ

เมื่อเด็กอยู่ยังไม่รู้ซังกจจา
 หยิกกตบตีแล้วเถียงตา
 อย่าให้เป็นเวรกรรมของลูกไป
 โอ้ตะวันกระไรช่างรับบ้าย
 เจ็บไข้หรือจะได้อาหยุกยา
 ส่งของขบเขยจนจะขอขาย
 จะจำหน่ายให้หมอพอสินบน

หนี้ยามาในพนมขัญ(๓)
 ยุงรบนินต่ายมันตอมกัด
 หนามไหนดไม้ลัดเป็นรอยริ้ว
 น้ำค่างสาตกระเซ็นมาเย็นฉิว
 เดินเดี่ยวเปลี่ยวลี้วมาถึงกรุง
 ติดคุกขัตสนจนผ้านุ่ง
 ไปรบพุ่งมีชัยจนได้ตี
 บ้านเรือนยศศักดิ์เกษมศรี
 ยังขาดแต่แม่ฉัน ไปอยู่ไกล
 หมายถึงจะยกย่องให้ผ่องใส
 ดั่งลูกฆ่าแม่ให้มรณา
 มาพันฟาดเรานจะตีกว่า
 อย่าให้แม่บ้านบรรลีย์
 ท่านจึงลงอาญาเป็นข้อใหญ่
 สะอื้นให้อยู่กับตนของมารดา ฯ
 แม่จึงได้โปรดขังเกล้า
 ได้เออมสูงตำว่าให้เคืองใจ
 มารดาจงคอดโทษให้
 ไหวแล้วไหวเล่าเผ้าโศกา
 จะเร่งให้แม่ตายไม่เห็นหน้า
 รักษาแม่มิให้ไต่รอนรน
 หงษ์ขำไหวควายทกลอนกล่น
 แต่ขจนตัวลิกกระทงเมียบ

(๑) ตอนก้านนิคหลายงามว่านางทองประศรีพาหลายงามไปหาขุนแผน ตอนนั้นว่าหลายงามหนีนางทองประศรีไป เป็นเพราะเมื่อแต่ง ผู้แต่งต่างตอนไม่รู้กัน

ไม่มีไตรักษาพยาบาล
พระไวยอกใจตั้งไฟเลย

เนอกรรมตามผลาญประหารเสีย
ละห้อยละเหี่ยเพียงจะม้วยไปด้วยกัน ฯ

พระไวย ฯ ทูลขอพระราชทานโทษนางวันทอง

เพื่อทดแทนพระคุณของแม่

๑ คราวนี้พระไวยวรรณถ

ฟังพระราชบัญชาหน้าตาหลัง

เห็นพระเวชขลังจริงไม่ขิงขัง

ถวายบังคมกราบแล้วทูลไป

ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงภพ

เลิศลบล่าโลกทั้งน้อยใหญ่

จะควรมีควรประการใด

ชีวิตอยู่ได้พระบาท

ทรงชุบเกล้าชุบกระหม่อมเป็นหัวหมั่น

ทุกวินาทีพระคุณปกเกล้า

ผาสุกทุกวันนี้รัตนมา

ยังมีได้ขายผ้าบาทบงส์

มารดาข้าพระพุทธานุเจ้า

มิดแสนช่วยด้วยมัวหลง

กำเรืบราคมากใจไม่ตรงตรง

ควรทรงพระพิโรธไม่โปรดปราน

ถ้าเพียงแต่พยายายาย

จะทิ้งเสียให้ตายไม่ส่งสาร

นี้มารดาอุ้มท้องทรมาน

ได้เกิดมาเป็นนานเพราะมารดา

สารพัดพระคุณไม่นับได้

จะทิ้งไว้ไม่ควรเป็นหนักหนา

อนึ่งตั้งแต่กำเนิดเกิดมา

ยังมีได้พยาบาลประการใด

ครองนทสุดถึงชีวิต

ขอพระองค์จงประสิทธิ์ประสาทให้

ให้เลื่องลือชื่อเสียงปรากฏไป

ว่าหมั่นไวยได้แทนคุณมารดา

ชีวิตขอพระราชทานโทษ

โปรดแต่เขียนต้ออย่าเข่นฆ่า

ตรากรตว่าจำไว้ให้เวทนา

ให้สาสมกับที่ผิดประเวณี ฯ

นางศรีประจันครวญถึงนางวันทอง

โอ้อ่าเจ้าวันทองของแม่เอ๋ย

ไม่ควรเลยจะเข้าไปให้เขามา

ถ้าเจ็บไข้อยู่บ้านกับมารดา
 เมื่อพ่อตายหมายจะอยู่เป็นเพื่อนแม่
 เผอิญเนื้อเคราะห์กรรมนำบันดาล
 ถ้าวามนจะเป็นถึงเข็นน
 ถึงเงินทองกองให้ไม่เมามัว
 หงายแผนอายล้านกระบาไลโส
 แยกกันเหมือนหมาหมูกไม่เคย
 อายลูกชายพลายงามเมื่อยามเด็ก
 มีรู้ว่าเติบโตใหญ่จะใจพาด
 โ้ออกกุกแก่เฒ่ามาเปล่าเปลี่ยว
 จะอยู่โยให้ยากลำบากกาย

ก็จะได้รักษาพยาบาล
 จนเฒ่าแก่ไม่พรากไปจากบ้าน
 ไปได้ผิวจันทาลให้ผลาญตัว
 จะให้บวชเป็นช้ท่านบรว
 อันลูกผิวภูมิให้ผู้โตเขย
 ล้วนจัญไรได้มาเป็นลูกเขย
 เอาจนเลยฉิบหายถึงววยปราณ
 เห็นเล็กเด็กกเอนดูอยู่ว่าหลาน
 พลอยล้างผลาญมารดาช้วววย
 ตัวคนเตยวลุกผิวกสูญหาย
 แก่ฟุ่มฟายครวญคร่ำอยู่รำไร ฯ

พระไวย ฯ ราพันถึงนางวันทอง ว่าแม่จะสนชีวิตไปแล้วก็ยังมีความห่วงใยลูก

๑ พระไวยหวนหวาดตอนาถนัก
 สยดสยของพองหัวกลัวมารดา
 โ้อแม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว
 ลูกทำบุญสงให้ไปมากมาย
 เอาเพศเป็นเปรตอสุรกาย
 สั่งสอนวอนบอกให้ลูกจำ
 แม่ตายหายลับไปหลายปี
 ห้ามลูกมิให้ไปประจัญ

เห็นประจักษ์ว่าแม่แน่หนักหนา
 นาทาพรากพรากลงพรวงพราย
 สันชากศพลแล้วไม่สูญหาย
 ยังไม่ววยความช้ทตัวทำ
 กลบกลายตามมาเวลาค่า
 มีพระคุณเข้าค่าแต่เป็นคน
 เพิ่งมาเห็นวันนีในไพรสมถ์
 จะเสียตนตายด้วยผมอมอญ

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ภาคปลาย กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

มารดาสั่งสอนนางแว่นฟ้าตอนจะยกให้พระไวย ฯ

๑ ครานนจิงโถมเจ้าแว่นฟ้า
 ทงเมยผวกปากกันคดาโคด
 ท่านเศรษฐีดีใจแกให้พร
 อันพ่อผวเจ้าจงกตวเหมือนบิตา
 แม่สอนเจ้าเจ้าจงจำคำแม่ว่า
 จงอัชฌาเมื่อเวลาจะนั่งเดิน
 สองคานับรบพรแล้วจรมมา
 ครนเสวีจสรรพเจ้ากถขมาแต่งตัว
 ครนถึงหน้าท่าหาข้าไม่
 เจ้าแว่นฟ้ายาใจไคโคดคลา

ไคพงว่าขินดีจะมีไหน
 จิงเข้าไปแจ้งการกับมารดา
 แลวส่งสอนดูกรักเป็นนั๊กหนา
 ศรีมาดาเขาเป็นหลวงอย่าด่วงเกิน
 ไปเบื้องหน้าจะมีคนสรรเสริญ
 จะเจริญราศีไม่มีมัว
 เจ้าแว่นฟ้าจตแจจแต่งให้ผว
 พรอมผวพรอมเมยลงเรือมา
 พระไวยจิงชนบนเคหา
 ตามผวขนมมาบนเรือนพลัน ฯ

พลาบเพชรพลาบบัวรำพันถึงนางศรีมาลา และจะแก้แค้นแทนแม่

โธแม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว
 นฐูไครายทาจบงอาจมา
 หวอตงจตคตเอาช่งเงินทอง
 หวอว่าพยาบาทคาคเวรไว
 คุณผลทแม่ก็ใจหาย
 นมนหมายพันค่อให้มรณา
 บ้านเมืองท่านกตมขอแป

ตายจิงจิงแล้วหรือโรหนา
 ฟาคพันแม่ขานี่เพื่อไค
 ข้าวของก็หามีมากมายไม่
 จิงทำได้เช่นนนะอกกา
 รอยปลาบตาบยาวจนราวป่า
 ช่างมาทำได้ไม่กลัวเกรง
 เห็นว่าแม่ยากจนคนข่มเหง

อย่าโทษใครโทษกรรมเราทำเอง
 โธ่พ่อหมั้นไวของลูกแก้ว
 แม้วว่าอยู่ตัวกูไม่อายุคน
 พระผู้จอมจุลจักรหลักพิภพ
 เหย้าเรอนเคหาแดข้าไท
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 เคยวนตายจังหวายชงยศศักดิ์
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 รู้ว่าใครแล้วไม่ไวขงชั่ว

เขาจึงไม่อำเกรงเพราะยากจน
 พ่อตายแล้วหลายปีจึงบ่น
 คยว่าฉนเลิศทหารอนชาญชัย
 สบเสี้ยโปรดปรานประทานให้
 ใครใครก็กลัวท้าวบุรี
 มันจึงหกหาญทำระยำ
 จะต่อตีว่าจะม้วยลงด้วยกัน ฯ

พระอภัยมณี

ของ

สุนทรภู่

พระมารดาสั่งสอนนางเกษรา ตอนจะส่งตัวให้ศรีสุวรรณ

๑ ฝ่ายพระชนนีนางอยู่ปรางค์รัตน์ ครนสงค้มองย้ายามปฐุม
นิกปรานศรีสุวรรณจะบรรทม จึงเขยชมลูกน้อยค่อยประคอง
แล้วดูบหลังส่งสอนประสาหญิง แม่ถามขึงยอดศตวีไม่มีสอง
จะจำไถดไปอยู่ด้วยคู่ครอง อย่าให้ข้องเคืองอัชฌาพระสามี
อย่าถ้อองคั้นงดกษณว่าอครเศ แม่ดวงเนตรนกว่าเหมือนทาสี
ต้องขอตรงจงรักด้วยภักดี ถึงวาศรีกราบบาทอย่าขาดวัน
ถ้าเธอกรวแม่อย่าโกรธพิโรธตอบ ประณตเนอบโอินอ่อนค้อยผ่อนผัน
อนึ่งเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล อย่าบอกรับกันหึงหวงให้ดวงเกิน
เมื่อคราวทุกข์ปลุกให้พระทัยชื่น อย่าเริ่งรินเรีคร้างทำห่างเหิน
ราชการภารธุระอย่าละเมิน จึงเจริญราศีไม่มีมัว
อันหญิงดีเพราะผลปรนนิบัติ รักษาสัตย์สู่มวยอยู่ด้วยดี
ผวยงรักหนักหญิงกยงกฉวี อย่าถ้อตัวต่อชายจะหน่ายใจ
คำของแม่แต่ทานกตนิก บุรุษรักนนิไม่มีทสงสัย
สักอยู่แล้วแก้วตาจคงคลาไคล แม่จะไปส่งเจ้าดำเกาพาด ฯ

ความรักของนางมณฑาท่อนางสุวรรณมาลี

พระมารดรกรกอดพระลูกรัก
สะอื้นรำนานาพระเนตรลงพรงพราย
เออศิตแล้วแก้วตาของแม่เอ๋ย

เห็นชบพักตรนงไปก็ใจหาย
เป็นโรสายสวาทไม่ไหวกายา
นทรามเขยสนชวงกระมังหนา

๑ นางกราบกรานท่านสีธาวาสาธุ
 สืบตระกูลพูนสวัสดิ์คำจกัฏย
 โื้อ้เกิดมาอาภัพป้าภาคย์
 ออย่าเศร้าสร้อยน่อยใใจอาลัยเลย
 ไปชาติหน้ามาเกิดกับอ้อมแม่
 ในชาติหน้าวาบจะจากกัน
 สะออนพลงนางแลตุลกรัก
 จิงหีบของสองสงขงขอนไไว้
 ทำขวัญลูกศุกอ้ามรงค์ควัน
 กุณทลทองขององค์พระทรงยศ
 แลวเวียกบุตรสุดสาครของแม่
 ใให้กินนมขมุพระกุมาร
 พระสอดกรขอนอ้อมว่านมม
 ไปด้วยก้อยู่ด้วยกันทศาลา

โื้อเอ็นตุมนี้ฤษณอย
 เข่ากราบเท้าเจ้าศาด้วยอาลัย
 พระเจ้าปู่แดแม่ฉนด้วย
 ฉนไปปะพระบิตาไม่ข้าที
 ฉนขบคบองตองอยู่นานสงสารแม่
 เห็นแต่บอยู่ไกลน้าใจบุญ

๑ มุนนอยคอบนงจะส่งแม่
 จะออกคำอาลาใให้อาวรณ

ใให้อายุนงองสงไชย
 แลวอ้อมใให้กินนมขมุขมุข
 จะจำจากมารดานิจจาเอ้อย
 บุญแม่เคยครองเตียงเจ้าเพียงนง
 ออย่าห่างแหเส่นหาจนอาสัญ
 เพราะต่างพันธุ์ ผตเพศสังเวชใจ
 สงสารนกินกันานาตาไหล
 เป็นของพระอภัยใให้โรรส
 ไวกับหัตถ์ของขวาใให้ปรากฏ
 ใให้ดาบสเก็บไไว้ใให้กุมาร
 ใให้แลแลมารดาน่าสงสาร
 แลวใให้คลานขบนบนเพลาพระเจ้าตา
 ใให้ดูจมลมลูกพอเจียวหนอหวา
 แลวอ้อมพามากฎพระขไพโร

ใให้ละห้อยโหยหานาตาไหล
 หลานจะไปก้งวลด้วยขบนนี้
 จะเจ็บป่วยเป็นตายอย่าหน่ายหน
 ใถ้าอยู่คแล้วจะลามาหาคุณ
 ใผู้เคียวแหวสนสุดผู้คุดหนน
 ใจงการุญอย่าใให้มราศิพาน ฯ
 แต่แลแลแลวขบนสะออนอน
 สะทอนตอนฤทัยใใใคร่ลา

แล้วว่าฉันบรรพชามานาน
 วันหนึ่งปู่เฒ่าเล่าลูกยา
 พลอยสำเภาเขาไปจะได้สุข
 มรคาสารพัดจะขบคเคือง
 ลูกจะมาลาตามไปถามข่าว
 ถ้าเงินจุกทุกขบถงอบจน
 ชนนัดฉันฝากกับปู่แล้ว
 อย่าถือโทษโปรดให้ลูกไคลคลา

๑ นางเงือกนำกำสรตสลัดจิต

จะทานหัดขบไข่มิให้จร
 นางคุณหน้าอาลัยใจจะขาด
 สะออนอนตน์ใจอาลัยลาน
 ไอ้ทูนหัวตัวแมนไม่ห้าม
 แต่ปราณทไม่แจกรูแห่งทาง
 เคยกินนมขมชั้นระรินรส
 หงยอมเยาว์เบาความได้สามปี
 ต้องลมแดดแดดเผาะจะเสวี่สร้อย
 กั้นดาร์แดนแสนไกลพอไม่เคย
 แสนสงสารมารดาอุตสาห์ถนอม
 เหมือนดอกไม้ไกลต้นจะหล่นโรย
 แม่นลาเลอยเมื่อยเหน็บจะเจ็บป่วย
 หงผสงกลางชลาลวนน้ำกลว
 สารพัดมัจฉากักหาญ
 หงครุทาวายภูษณกหัสติน
 เห็นเดินหนคนเดียวจะเฉยวณาบ

ให้กุลชนนี้จหนักหนา
 ว่าบิดาตกยากมาจากเมือง
 หรือเป็นทูกขทนอยู่ไม่วูเรื่อง
 จะถึงเมืองเหมือนหมายหรือวายชนม์
 พอให้ท้าวเธอรูจักเสียสัคน
 จะสู้ทนยากแค้นแทนบิดา
 จงผ่องแผ้วพักอยู่ในคูหา
 ตามศรทหาที่ฉันคิดถึงบิตร ฯ

สุดจะคิดคับทรวงดวงสมร
 สดสาครของแม่จะแดดตาล
 ดั่งฟ้าฟาดทรวงแยกให้แตกฉาน
 แสนสงสารโศกกาแล้วว่าพลาง
 สุดแต่ตามใจปองอย่างหมองหมาง
 จะอ้างว้างวิญญาน์ในวาร
 พอจะอดนมหมองละอองศรี
 เล็กเทานจะไปกระไรเลย
 หงกลวยออบพอจะได้ไหนสวย
 จะหลงเลยลดเลยอยู่แต่ขวิโดย
 จะชูปผอมเผื่อตีผิวจะหิวโหย
 น้ำค้างโปรยปรายต้องจะหมองมัว
 ใครจะช่วยยอนกุลพ้อทูนหัว
 จะจับตวงกเนอเป็นเหยือกกิน
 ในกลางย่านยมนาขลาสินธุ์
 เทียวโบายบินบนอากาศไม่เข้าตวัน
 พิชมาตคาบเข่นน้ำให้อาธัญ

น้ำใจหายตายเป็นไม่เห็นกัน
ถึงสี่บุรุษราชน่านเฉลย
อย่าจู้จุกตุกนระลุรัก

๑ สุตสาครวอนว่าอย่าปรารถนา
ไม่ทำของบ่อกันของฉันทน์
อนึ่งเล่าเจ้าตัววิชาขลัง
อย่าหวาดหวั่นพรน้ใจที่ไพริน
ที่พออยู่ชู้ชวลแล้ว
จำสำคัญมั่นคงไม่วงเวียน
ถึงยังเติกเหล็กเพชรไม่ขัดขอน
จะลำบากยากแค้นเพราะแทนคุณ

๒ นางรู้ว่าอาจารย์บอกหลานน้อย
ฤๅช้ช่วยด้วยแล้วเห็นไม่เป็นไร
พ้อไปปะพระบิดาแล้วอย่ากลับ
แม่นลูกยาผาสุกสนุกสขาย
ถ้าเที่ยวไปไม่พบตลบหลัง
แม่อยู่มีเป็นไรดอกก็ไม่กลัว
พ้อไปถึงจึงทูลมุลเหตุ
ว่าชาตินี้ได้ปะกับพระองค์
แล้วเงื่อนำอานวยอวยสวัสดิ์
ให้พบปะพระบิดาทังอาลัย

๓ ฤๅช้สุตสาครรับพรแม่
จึงส่งข่าวว่าไม่ขานาน
แล้วดานางอย่างเฆืองขำเฆืองเหลียว

แม่พรนพรนเพราะว่าเจ้ายังเยาวนก
ไม่เหมือนเคยฝึกสอนด้วยอ่อนศึกัด
จงคิดหนักหน่วงใจตุให้ต ๫

ถึงพานพบผีสางกลางวิถี
หงมาขเขยวเพชรเกล็ดเป็นนล
ได้สอนสั่งเสร์จสมอารมณ์ถวิล
ถึงของกินกพอเสาะตามเกาะเกียน
ประเทศแฉวทางทิศสถิตเสถียร
จะพากเพียรพยายามไปตามบุญ
จะเจาะซอนแข็งดำนากุเบาขุน
ก็ไต่บุญเบองหน้าขอลาไป ๫

ที่เหราสรอยสร้างเส้อมเพราะเลื่อมใส
คือยวางใจจึงว่าแม่ก้แก่กาย
จงอยู่กับภูวนาถเหมือนมาคหมาย
ถึงแม่ตายเสียก็ไม่อาลัยตัว
มาเหมือนส่งอย่าให้สูญณะทูนหัว
จะฝากตัวตบสจนปลดปลง
ให้ทรงเดชทราบความตามประสงค้
ขอตำรงรองบาททุกชาติไป
อย่าเคืองขัดบุ่นบ้องให้ผ่องใส
อรินทร์ภยคลาดแคล้วอย่าแฉ้วพาน ๫

จะห่างแหหวนจิตคิดสงสาร
สำเร็จการก็จะมาหามารตร
ให้เปล่าเปลี่ยวเสี่ยวทรวงสะท้อนถอน

ขนทรงนั่งหลงพระยาม่ามงกร
 เห็นศาลาอาลัยเพียงใจขาด
 สะอื้นไห้ใจคอไห้ท้อแท้
 ชูลกรวอนว่าเทพารักษ์
 ช่วยคุ้มครองป้องปัดกำจัดภัย

แล้วยุคหย่อนชนยังเหลียวหลังแล
 จะนิราศแรมร้างไปห่างแห
 คิดถึงแม้งถึงต้ายอาลัย
 ชั่งสำนึกเนินผาชลาลัย
 เทพไททิโสดจงโปรดปราน

พระนางจันทวงศ์ทรงห้วงใยพระโอรสและพระธิดา

๑ ฝ่ายโณมจันทวดีนารีราช
 จะจากวังสามตามกันไป
 จัดสร้างค่านางสนมพลึงพร้อม
 เจ้าขรวิยาชญาสำหรับบังคับการ
 เร่งให้คนขนส่งลงกำปั่น
 พอรุ่งรางต่างคนมาลงเรือ

แสนสวาทล้นน้อยละห้อยไห้
 เป็นจันใจที่จะขัดจะหัดทาน
 หงคนกล่อมกล้าวเกลยงลวนเสียงหวาน
 ตรวจเครื่องอาณพร้อมเพรียงจันเสียงเครือ
 หงก้านล้นอัยใหญ่ดีใจเหลือ
 มีหมอนเสื่อสารพัดจัดประจง ฯ

๒ ฝ่ายพระหน่อปพิตรอดิศว
 สัสสุนทรป็นทองละอององค์
 แลवलลามาัยงห้องสองกษตริย
 นางโง้วจุกลูกน้อยน่อยคอยติดตาม

สุตสาครขวนพระน้องเข้าห้องสรง
 ต่างสอดตทรงเครื่องประดับดูบัววม
 ขดหัดพร้อมพรังกันหงสาม
 ลวนงามงามนารักลักษณา ฯ

๓ พระบิตูราชมาตุงคองคักษตริย
 กลัวเป็นกลางต่างสะอื้นกลสนนาตา
 จงไปดีมาดีศรีสวัสดิ
 ไต่พบปะพระบิดาทงอาลัย
 หงสามองค์ทรงสถับอภิวาท
 พระบิตูราชมาตุงคักหวงศ์วาน
 พร้อมสะพรังหงรอยลลยสลัง

สอนอดตกรกไวหนกหนา
 หงบตามารตรอวยพรชัย
 อัยาเคื่องขัตขุนของไห้ผ่องใส
 อวินทรภัยคลาดแคล้วอัยาแผ้วพาน
 ประยูรญาติใหญ่่น้อยพลอยสงสาร
 พากุมารมาส่งลงนาวา
 มีขุนนางลำละนายรายรักษา

เสียงทหารขานให้ก้องไกล
 ออกกำปนนเมืองกลองกระหึ่ม
 ออกจากท่าสาครเรศนวิเวศน์วัง
 ส่องกษัตริย์ทศานาวาคล้อย
 หงเส่นสาวท้าวนางท่านขรัวนาย
 ยิ่งแลลบัรบัจฉลิตวิติก
 กษัตราพาสนมกรมใน

ป็นสัญญาถึงณสนนดิ่ง
 ประโคมक्रमครนแซ่ทงแตรสังข์
 ฉ่าหนังลอยเลือนค้อยเคลอนคลาย
 หวนละห้อยโหยให้พระทัยหาย
 ต่างฟุ่มฟายชลนาด้วยอาลัย
 ระกำอกอตุสำหรับสนให้
 กลับไปไพชยนต์สุวรรณพรรณราย ฯ

สุภาษิตสอนสตรี

ของ
สุนทรภู่

พ่อแม่มีพระคุณต่อลูก

๑ เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล
ควยขนกขนนินนมคุณ
อุ้มอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร
ถ้าเราตมจตคคตอปลัถมก
จะปรากฏยศยงสงทงปวง
เทพไทในห้อยสับทกขัน
ว่าสตรีนเป็นขอยคยพาพาด

๒ ทบางนางนงกทำทจริต
เห็นพ่อแม่ยากไร้ไม่โยคี
เขาถามไถ่ว่ามีไข้เป็นพ่อแม่
ให้ตามหลังบังคับด้วยคำคม
คนสูนนครนตายววยชีวาคัม
ไม่เห็นเดือนเห็นตะวันพระจันทร์รา
ถ้าอยู่ไปในมนุษย์โลกเล่า
ให้ยากยบ้อปราอนาทร
แม้จะมีเงินทองของทงหลาย
จะเกิดโจรราว้อคคภัย
หญิงเช่นนี้ชายอย่าได้ไปร่วมรัก
แต่พ่อแม่เจียวยังใจไม่กรูญ

จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ได้การุญเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
หมายจะได้พึ่งพาจิตดวง
กุศลลาเลิศเท่าภษาหลวง
กว่าจะล่วงลุดลงขงพมามาน
จะชวนกันสรรเสริญเจริญสาร
ได้เลี้ยงท่านชนกชนนี ฯ

มิได้คิดคุณท่านเท่าเกศี
ดูเป็นทอายเพื่อนเบอนอารมณ์
ทำพดแก่เกลอนกลบจะทัถม
ไม่ขึ้นชมยกขูขบบุชา
คงไม่ฉลาดแคล้วนรกตกถลา
ทรมาทรมกใหม่ในไฟฟอน
เทพเจ้าท่านกัแข่งแสรังสังหรณ์
ยิ่งกว่าทำมารคตรีให้ร้อนใจ
คงนิบหายมันคงอย่าสงสัย
เพราะว่าใจหยาบข้าคิดทาวุณ
จะเส้อมศกตเสียเช่นเบนสลด
เนรคุณมิได้คิดอนิจจัง

กุมารคำฉันท์

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมณฑา และ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอุบล

ความรักของพระนางมีตรีต่อพระกัณฑ์ ชาลี

๑ ไฉ่สายสมรมแม่
เลมผลผลาใน	ชนนี้จะจำไกล
หิมเวศวนานาน
๑ สองโสดประจําจาง
อย่าเล่นละเลิงลาน	วรวัจนาคาร
ยุพเรศรัศิกาย
๑ พ่อเชอร์พพิงค์
ชาลีสนอมสหาย	สุรชาติเชษฐชาย
อุระแม่ขนิษฐนาง
๑ น้อยน้อยพระนุชเยา
ช่วยแนวระวีงพวาง	วยุพาพสรวรพงค์
บริรักษ์โดยควร
๑ แม่เนือสุวรรณวาท
กันหาอันานวล	วรรณภูวิเชียรชวน
พิงจะวักพิงความ
๑ อย่าเที่ยวประพาศพัน
เคียงกันนุเคราะห์ตาม	บวิเวณวนาราม
แลประสาทพุดพงค์
๑ เกรงเพศภัยพาด
คอยเจียมเสงี่ยมองค์	จตุการณแดนตง
วรราชกรษษตรีย์
๑ ตรัสพลางตระกองกาย
อ้อมแอบวเอนทวิย์	ยุพवासสองศรี
อุระท้าววิคคตัน
๑ โดมดูพระปฤษฎาองค์
ให้สองเสวยถัน	วรหัตถถนอมขวัญ
มธุรสโอชา
๑ เสร์จสองเสวยรมย์
พอจวนจะเพลา	กษิรในอุราพา
แลประเวศตงตาร

๑ จิตเสียมกระเญอเข้า
หัดหับประจันบาน

๑ อุ่มองค์นองคน้อง
บ้ายบาทผันผาย

๑ ถึงที่สุดยท้าว
น้อมเศียรชดศรี

๑ ข้าแต่พิตรพงศ์
โปรดเกศนุกการกุล

๑ ผู้เพื่อนพิบัติปาก
เนาตรงหงห้อง

๑ เห็นแต่เสด็จท้าว
ข้าบาทจะคมคิด

๑ สองศรีจะอยู่รอง
ยังเขาวแก่การ

๑ เทียวท่องคนองเดิน
แลดับพระเนตรไท

๑ เกรงสัตว์รักษาชาติ
โปรดข้ามทรม

๑ ออย่าให้ทุราแรม
ทรงช่วยพยายาม

๑ เหมือนท้าวธราวุธ
ว่าเพื่อนพิบากเปน

๑ นางท้าวธฤทท้าว
พลางทอดทฤษฎี

แลขอคอนแสรกคาน
ทวเรศมันหมาย

กรจุงพระเชษฐชาย
จรโดยวิถีม

วรราชฤกษ์
ก้าสรตกำสรวุฑ

อิสเรศวเรนทรสุร
วรโอรสาสอง

จรจากมเพียรทอง
กัทุเรศพงศ์พันธุ์

บิตุโรศรังสรรค์
จรหาตลาหาร

วรบาทภูบาด
จะเกษมประสาใจ

บมิรัฐระวังไทย
ฉิวเหตุจะหากมี

มฤควาขเสอสีห
พจนาทห้ามปวาม

วรเขตรอาราม
วรบุศรเพื่อนชัย

กะมัทธลาคเณ
วรทาสทาสี

มกุฎเศศประชาชี
วรพิศตรสองสงวน

๑ ทอดถอนญไทยวม
กอดสองกำสรคสรวญ

๑ อ้าพอนญเพื่อน
อยู่หลังระวงกัน

๑ ฟ้องร้องสองคน
ผิดชอบอย่าตอบดี

๑ ออย่าหลงละลมคำ
ไผ่ฝากพระองค์อร

๑ เสร็จส่งพระลูกเจือ
ก้มเกล้าชิลลา

๑ แขงขันญไทยท้าว
ออกจากกุฎพลัน

๑ ทรงเสียมกระเข้าเณอ
บ้ายเบองวลัญชร

๑ เดินพลงขำเลื่องเหลียว
ดูสองยุพินหงศ์

๑ คิดฉนประหวั่นหวาด
หยุดยืนสูชลไหล

๑ จำเปนประจากไกล
ดับตาลฤตักวาง

มนหนกัอรารวน
กัพ ไรยอำพรณ

ทุกขเนาพนาสน์ท
เสน่หนองนะชาลี

บมียลแลไครมี
แลอภยจิการกรณ

ชนนกำสรวญสอน
บิตุเรศราชา

วรราชกัลยา
บทเรศทรงธรรม

แลรงบักรรแสงศัลย์
กเสด็จดำเนินจร

แสรกสอดแลคานคอน
ชรทตรทวยองค์

มุขพิศวงวง
นุชฤจำจวนใจ

บมีใคร่คระไลไกล
กิสอนสอดทรวง

จิตรถานระลุดงห้วง
ชกักาวพระบาทคลา

พระชาลกถแหกรวญถึงพระนางมัทรี

๑ อ้าแม่เอนยามพระชน
บเห็นเวาสองสูญหาย

นี้จากไพรสณฑ์

๑ จักให้โยหยาหอนวาย
กำลังจะน้อยถอยชนม์	โศกทุ่มทอดกาย
๑ อุประไมยคัจแสงสุริยน
บิโตกแห่งเหตไหลด	ส่องนทีทน
๑ เหมือนทรวงมาวคาอาไโดย
อระเพียงสนชวน	ลูกสองโสดไกล
-----	
๑ ๓ ๑	
-----	
๑ อ้อกรกณหาน้องอา
ตั้งว่ากำพราทงสอง	เห็นแต่ชนกา
๑ แม่มชชนนึปกครอง
จะต้องกระหน่ำรำไบย	ไหนเราพี่น้อง
๑ กายลูกส่วนรวรอยโพย
ขงเฉยตั้งไข่น้องงค์	บ่มสุดแรงโรย
๑ โอแก้วกนิชสู้องค์
ซพิตเรามาเมืองสวรรค์	ละร้างให้ปลง
๑ อยู่ไซให้เถ่าอาขรรรม์
ตั้งว่าประตาศษุฑผล	ขู่เข็ญไบายวัน
๑ สงสารแก้วกณหนถมง
กำสรตสลตอถอวน	ฤไทยจิตจรจน
๑ สองเนตรควานาเนตรคววญ
ไปทรงการุญลูกเฉย	จอมเกศมเหศวร
๑ พลัดจากอกแม่หอนเคย
ตั้งพรากวิหคไฉนรัง	ทูลหัวลูกเอย

๑ ครองน ไ้ตทนทกขัง
มสาขาสายณหเยน

๑ อายเถตดาบูเขญ
เพิงทาสสินไ้ในเรือ

๑ เถานยกขณผเถอน
ลบัแล้วจะหักคอกัน

๑ ทูไทเทำไรหอนยัน
มาทอทพระเนตรเลยนา

๑ สุตทนลูกถววยบั้งคัมลา
อยู่สุขจำเวญพรหมจรรย

๑ กนเมอคงมวอยชวน
เปนฉัตริปตถวलयวงศ์

๑ อนงคอยขอฝากเอากองงค์
กตัญญูต่อบคลาย

๑ ยากแค้นทรวผชวนบววย
สีเสำแสงเลยงกัน

๑ ผิวศตคิกก่อนงคทนต์
บ้านอยรักสองเสมอสอง

๑ ขำแต่พระรวมโพธทอง
จะไ้ศนรองบาทบงสุ

๑ อ่ำแม่มทรอวนาง
เคยแนบถนอมชอรเรียง

ตกรไ้แรมวัง

เลอดตาจะกระเด็น

ทำไ้เเลอะเลอน

• เมินพักครไป้ผัน

บินปุกเกศา

แมคนเขตรคัน

นนทลขาตรง

ชีพิตเพิงววย

ปราศจากภยัน

ไ้หนเลยพ่นอง

กุมห่างอุกาเคียง

จวตรสักรมยขม

๑ เย็นย่ำทมขมพรกั่มว
 เหลือแรงจะรงฤทรทม

๑ โอ้กรรมหนอกกรรมกรแล้ว
 ไหนเลยจะตามพระวรวชา

๑ คอยแม่บเห็นจรววิแว
 นึกหวังจะส่งอมอมว

๑ หักตสองกตองพนอนัง
 เราโทประชุมศึรธวาย

๑ นานेत्रธโหลทลลหลง
 ถังมาตุเรศกุดมตาด

๑ ข้าแต่แม่เหศรมหิศ
 เดือนถาดดาวลอยเนา

๑ ทงเทพยเทวชขโน
 บรรดาธเรื่องนฤททวง

๑ ห้วยธารละหานสวตริง
 ภูมาคณามวิมาน

๑ บอกแม่มีที่ธจรประสบ
 สองบุตรจะกราบบทวลัญ

มณหวัรหอยนม

บปะแม่มีทรมา

ทนแก้วทกัณฑา
 ลียพิคะฉจร

ฤมาแคล้วพันตร

ชวเทพทงหลาย

บมยงจะตงกาย

ทศนัซสโมธาน

ธกสงทขาวสาร

ตดีให้อาไลยเรา

ที่สถิตยศิขรเขา

รุกขพฤชไพรรหง

อิศโรธเอือกองค

ทิทโสตจกัษุญาณ

วจนังทขาวสาร

ธปจอมกระหม่อจัน

พอพะพบธทันวัน

ชวลาครไลยไป

บทละครเรื่องมณีพิไชยคอนตัน

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ

นางเกษณีรำพันถึงพระคุณของนางบุษบง เมื่อตอนจะจากไปอยู่กับพระอินทร์

ไอ้ปี่ ๑ ไอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย พระคุณเคยปกเกล้าเกษี ๕ เดยงลูกมาจนใหญ่
ถึงเพียงนี้ ๕ เป็นสุขทุกคราตรีทิวา ๕ แม่จงจิตคิดหวังจะฝังปลูก ๕ ให้ลูกสืบพงศ์วงศ์
ลูกทำชั่วให้อายขายบาบาทา พระบิดาขับไล่ไม่อินัง ๕ กรรมของลูกยาขอตาแล้ว ๕ ทูลหม่อมแก้ว
จงตะบายอยู่ภายหลัง ๕ จะกำจัดพลัดพรากไปจากวัง ๕ เทียวเซซังซุกซอนสัตย์จรไป ๕ แม้นยัง
ไม่มีวามุคสุดขีด ๕ จะกลับมาแทนคุณให้จงได้ ๕ ร่ำพาดางนางทรงโสกาลย์ ๕ อรทัยแทบ
จะสนสมประที ๕ ๘ คำ ๕ โวศ

ลิลิตพระภญา

ของ
หลวงศรีมโหสถ

พระชนกชนนีทรงสั่งสอนพระภญาเรื่องคู่ครอง

ว่าบ ๑๐ นฤบตีบตีราษ
กรกอดพระลฤกรัก
ใ้ให้กระศัดยเสราสรอย
จงบญาสาสั่งสอน
หม่นตรวงไ้ไตรตรงครัก
เร่งระวังจงหนัก
ยังเอนอาอ่าอ่าอ
อย่ากใหม่องอ
หม่นคะนงอ่าคะนง
เล่หุ่บายต่างต่าง
คิดทบทวนสวนเส
ไปควรวหาญอย่าอีก
ชอบผิดกิดครักไ้คร
พบพนิดาสมหวัง
นายเกลดยงแฉะนายกลน
ช่วยเตอนตักตามคว
คิดจงใ้หม่นคง
ระวังตนอย่าพลาด
ควรวทหาญจงหนัก

๕
ทงวรรณามารตร
จุมพิตพิทศรรับขวัญ
แสนละห้อยวิญญา
พอจะจรจากไกล
นกงางหน้าข้างหลัง
เห็นประจักษ์จงทำ
จะพดงพดาคเสยที
ไปควรวทออย่าก
ตรงจนมากหลากหลาย
หลายอย่างหลายขบวน
กิดถ่ายเททุกประการ
ก็กไม่ววยอ่าวาวจิด
ระวังระไวไปมา
จงควรสสงพเลยง
หม่นระวังดูกรัก
อย่าหักทวนค่นไ้
อย่ากไหลหลงเล่ห้กล
อย่าประมาทหม่นการ
ควรวทตักจงลอบ

ควรท^๑ชอบ^๒จง^๓ชว^๔น
 ข^๑อ^๒คว^๓ร^๔บ^๕ค^๖ย^๗า^๘บ^๙ค
 ค^๑ู^๒ท^๓เ^๔บ^๕า^๖ท^๗ห^๘น^๙ก
 จ^๑ง^๒แ^๓ล^๔เ^๕ล^๖ย^๗ว^๘ร^๙อ^{๑๐}บ^{๑๑}ค^{๑๒}อ^{๑๓}บ
 อ^๑ย^๒า^๓ไ^๔ว^๕เ^๖จ^๗ว^๘า^๙จ^{๑๐}ิต
 ค^๑ึ^๒น^๓พ^๔า^๕ร^๖า^๗อ^๘ย^๙า^{๑๐}น^{๑๑}า^{๑๒}น
 ข^๑้า^๒พ^๓ุ^๔ท^๕เ^๖จ^๗้า^๘ส^๙อ^{๑๐}ง^{๑๑}ว^{๑๒}า
 ถ^๑ว^๒าย^๓ช^๔ี^๕ว^๖ิ^๗ต^๘ร^๙อ^{๑๐}ง^{๑๑}บ^{๑๒}า^{๑๓}ท
 ส^๑ั^๒ม^๓ถ^๔ุ^๕ท^๖ิ^๗ร^๘า^๙ข^{๑๐}ป^{๑๑}ร^{๑๒}า^{๑๓}ว^{๑๔}ร^{๑๕}ณ^{๑๖}า
 ไ^๑ด้^๒ส^๓อ^๔ง^๕ม^๖ิ^๗ง^๘จ^๙อ^{๑๐}ม^{๑๑}ส^{๑๒}ม^{๑๓}ร
 ท^๑้า^๒ว^๓ท^๔ร^๕ง^๖ฟ^๗ง^๘ข^๙น^{๑๐}ข^{๑๑}ม
 ใ^๑้^๒ค^๓ว^๔เ^๕ม^๖า^๗ห^๘ม^๙อ^{๑๐}ส^{๑๑}ม^{๑๒}ิ^{๑๓}ท^{๑๔}ิ
 อ^๑ัน^๒วิ^๓เศ^๔ษ^๕ไ^๖ป^๗่^๘ด^๙ั^{๑๐}ว^{๑๑}ย^{๑๒}ไ^{๑๓}ช^{๑๔}ร
 ระ^๑ว^๒ัง^๓ล^๔ก^๕เร^๖า^๗เ^๘ล^๙้

เ^๑ห^๒็น^๓ข^๔อ^๕คว^๖ร^๗จ^๘ง^๙ค^{๑๐}ค^{๑๑}ิต
 ท^๑คว^๒ร^๓ช^๔ิต^๕จ^๖ง^๗ช^๘ู
 อ^๑ย^๒า^๓ห^๔ล^๕ง^๖ร^๗ก^๘ฝ^๙าย^{๑๐}เ^{๑๑}ด^{๑๒}เ^{๑๓}ย^{๑๔}ว
 ห^๑า^๒ค^๓ว^๔า^๕ม^๖ข^๗อ^๘บ^๙จ^{๑๐}ง^{๑๑}ไ^{๑๒}ด้
 ค^๑ิ^๒ต^๓ใ^๔้^๕ส^๖ม^๗ป^๘ร^๙า^{๑๐}ร^{๑๑}ณ^{๑๒}า
 ร^๑ับ^๒โ^๓อ^๔ง^๕ก^๖า^๗ร^๘ไ^๙ส^{๑๐}เ^{๑๑}ก^{๑๒}ล^{๑๓}้า
 จ^๑ะ^๒อ^๓า^๔ส^๕า^๖จ^๗น^๘ต^๙า^{๑๐}ย
 ใ^๑้^๒ส^๓ม^๔มา^๕ด^๖เ^๗ห^๘ม^๙เ^{๑๐}น^{๑๑}ค^{๑๒}ิ^{๑๓}ต
 พ^๑ร^๒ะ^๓ย^๔ศ^๕ป^๖ร^๗า^๘ก^๙ฎ^{๑๐}ย^{๑๑}ิง
 พ^๑า^๒ก^๓ุ^๔ธ^๕ค^๖ิ^๗น^๘ว^๙ิง
 ค^๑ล^๒าย^๓อ^๔า^๕ร^๖ม^๗ณ^๘ร^๙อ^{๑๐}น^{๑๑}เร^{๑๒}้า
 ผู้^๑ศ^๒ัก^๓ต^๔ิ^๕ส^๖ท^๗ธ^๘ม^๙น^{๑๐}ด^{๑๑}เว^{๑๒}ท
 ฉ^๑ก^๒เ^๓ฉ^๔น^๕ไ^๖ด้^๗ช^๘ั^๙ว^{๑๐}ย^{๑๑}แ^{๑๒}ก^{๑๓}
 อ^๑ย^๒า^๓ใ^๔้^๕อ^๖ัน^๗ต^๘ร^๙า^{๑๐}ย.

วชิรญาณสุภาสิต
กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

๑ รักสิ่งใดไปแม่น
อกขนกมารดา
ราชกิจมนอสาห์
จงสู้กัศลรัฐ

อาตมา
ยังผู้
สตัยช่อ สองแฮ
จักบ่อสนองคุณ ฯ

นายสนองราชบรรหาร

(นามเดิม เล็ก ภายหลังเป็นจมีนจิตรเสนห์ แล้วเป็นพระรัตนโกษา แล้วเลื่อน
เป็นพระยา)

๑ เป็นคนควรคิดตั้ง
ต่อทานทเป็นผู้
อภวนทหมนเข็ชชู
ศุขทุกขบุกค้อยแก

กตัญญู
บุพพแท้
ชอบสัก การแฮ
ก่อให้คนหลัง ฯ

นายร้อยเอก นายป๋อ

(ภายหลังเป็นหลวงอำนาจณรงค์ราษฎร์)

ความกตัญญู ๔ ประการ

- ประการ ๑ กตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ประการ ๑ กตัญญูต่อพระบรมวงศานุวงศ์
ประการ ๑ กตัญญูต่อวงศ์ตระกูลของตน
ประการ ๑ กตัญญูต่อราษฎร
รวม ๔ อย่างเท่านั้น ถ้ารักษาไว้ เตเป็นความเจริญ

พระยาอภัยรณฤทธิ

(นามเดิม แยม ภายหลังเป็นพระยาสิทธิราชฤทธิไกร)

๑) ปุุช^๕น^๕ท^๕ม^๕ค^๕ว^๕ม^๕ก^๕ต^๕ญ^๕ญ^๕ ก^๕ข^๕อ^๕ว^๕า^๕ป^๕เ^๕น^๕ผู้^๕ป^๕ระ^๕เส^๕ริ^๕ร^๕ู^๕ย^๕ิง^๕ ร^๕ัก^๕ษ^๕า^๕ส^๕ัต^๕ย^๕ก^๕ต^๕เว^๕เ^๕ไม่^๕เท^๕ห^๕ง^๕
 เหม^๕อ^๕น^๕ก^๕ัน^๕ก^๕ิง^๕ม^๕ิ^๕ง^๕เ^๕ไม่^๕ไ^๕ด^๕เ^๕พ^๕ร^๕ก^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕ ม^๕ก^๕เ^๕ป^๕เ^๕น^๕ท^๕ส^๕ร^๕ร^๕เส^๕ริ^๕ญ^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕น^๕า^๕ม^๕ ย^๕่อ^๕ม^๕ป^๕ร^๕า^๕ก^๕ว^๕ง^๕ค^๕ง^๕า^๕ม^๕ด^๕ว^๕ย^๕
 ค^๕ว^๕า^๕ห^๕อ^๕ม^๕ น^๕อ^๕ก^๕จ^๕าก^๕ส^๕า^๕ม^๕น^๕มา^๕ว^๕ต^๕อ^๕ม^๕ มี^๕แ^๕ต^๕ม^๕อ^๕ม^๕ว^๕ั^๕ห^๕ม^๕อ^๕ง^๕เ^๕ไม่^๕เ^๕อ^๕ย^๕ ๕

นายจ่ายง

(นามเดิม สอน ภายหลังเป็นจมนงภักดิ์ต้องค้ แล้วต้องออกจากบ้านดาศักดิ์)

- ๑) ตง ให้^๕มี^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ข^๕้อ^๕ส^๕จ^๕ส^๕จ^๕ร^๕ิต^๕ก^๕ต^๕ญ^๕ญ^๕ต่อ^๕พ^๕ระ^๕เจ^๕า^๕อยู่^๕ห^๕ั^๕ว^๕
- ห^๕่า^๕ว^๕ ให้^๕มี^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ก^๕ต^๕ญ^๕ญ^๕ต่อ^๕บ^๕ิ^๕ค^๕า^๕มา^๕ร^๕า^๕ด^๕า
- ห^๕ี^๕ง^๕ ให้^๕มี^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ส^๕จ^๕ร^๕ิต^๕ย^๕ุ^๕ค^๕ิ^๕ร^๕ร^๕ม^๕ต่อ^๕ม^๕ิ^๕ต^๕ร^๕ ๕

พระบริบูรณ์โกษากร

(นามเดิม ลิปนฮวด ภายหลังเลื่อนเป็นพระยา แล้วเป็นพระยาโชดีกราชเศรษฐี)

๑) ค ^๕ ิ ^๕ ค ^๕ ค ^๕ ณ ^๕ ไ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ต ^๕ น ^๕ ท ^๕ ง ^๕	ส ^๕ า ^๕ ม ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ ก ^๕ าร ^๕
อ ^๕ ีก ^๕ บ ^๕ ิ ^๕ ต ^๕ ู ^๕ ร ^๕ มา ^๕ ร ^๕ า ^๕ ด ^๕ า	ค ^๕ ่า ^๕ เ ^๕ า ^๕
พ ^๕ ระ ^๕ ม ^๕ ห ^๕ า ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ต ^๕ ริ ^๕ ย ^๕ ป ^๕ า ^๕ น	เป ^๕ ร ^๕ ิ ^๕ ย ^๕ บ ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ค ^๕ ุ ^๕ ณ ^๕ น ^๕ า
ค ^๕ ุ ^๕ ณ ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ช ^๕ ่ว ^๕ ย ^๕ ช ^๕ ุ ^๕ บ ^๕ เ ^๕ ก ^๕ ล ^๕ ้า	โ ^๕ ป ^๕ ร ^๕ ด ^๕ เ ^๕ ล ^๕ ย ^๕ ง ^๕ ร ^๕ ัก ^๕ ษ ^๕ า ๕

๑) ผู้ ^๕ อ ^๕ ป ^๕ การ ^๕ ระ ^๕ เก ^๕ อ ^๕	ก ^๕ ิ ^๕ จ ^๕ ต ^๕ น
ท ^๕ ุ ^๕ ก ^๕ ข ^๕ เ ^๕ ก ^๕ ิ ^๕ ต ^๕ ก ^๕ อ ^๕ ก ^๕ ัง ^๕ ว ^๕ ล	ท ^๕ ่า ^๕ น ^๕ แ ^๕ ก ^๕
ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ จ ^๕ ิ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ ค ^๕ ิ ^๕ ต ^๕ ข ^๕ ว ^๕ าย ^๕ ข ^๕ ว ^๕ น	ค ^๕ ุ ^๕ ณ ^๕ ท ^๕ ่า ^๕ น ^๕ เ ^๕ ส ^๕ ม ^๕ อ ^๕ แ ^๕ เอ
ต ^๕ ร ^๕ า ^๕ บ ^๕ เท ^๕ ่า ^๕ จ ^๕ น ^๕ ต ^๕ น ^๕ แม่	มา ^๕ ท ^๕ ส ^๕ น ^๕ ส ^๕ ุ ^๕ ญ ^๕ ข ^๕ น ^๕ ม ^๕ ๕

ประไพศรีสอาด

ประชุมโคลงโลกนิติ

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

๒.

นิติ โลก ปุริสสุส

มาตาปิตา อาจารย์โย

ตสุมา หิ นิตี ปุริโส

धानी महा होति

सारो

मित्तो

विशुद्धा

पुस्तुसुतो

๑ โลกนิติในโลกล้วน

คือบิดามารดาอาจารย์

เขาเจ้าจอมใจบาณ

เบิกศิลป์ปรีชาแท้

แก่นสาร

เจียวดี

พิศรา เรียนแธ

เลิศแล้วเมธี

สำนวนเก่า

๑ นิติศาสตร์สอนสัตว์เล่า

ครุมีตรบิฑูรมารดา

ชายรู้ นิติปรา

เปรมปราชัญปรีชาแล้ว

โลกา

คัจแก้ว

กฏทั่ว พิศพ้อ

เลิศด้วยศัพท์บรม

สำนวนเก่า

๑๖๕.

ปิตา หตจุนตตคปาลภินัน

ภวตาเหตุทุกภินินพาหุภินัน

มาตาหตสุสรถจกฐสสารภินัน

ภวยาหตตุริภวอนุชการ

พ่อตายคือนตรก
 ครนแม่ตายรถจักร
 พตายพายแบนหัก
 เมยมงตายวาม้วย

๑ พ่อตายคือนตรก
 แม่ดับตุจรถจักร
 ลูกตายบวयरัก
 เมยมงตายวาม้วย

๒๑๑.

โย มตรี ปัตริ วา
 ปุหฺสนุโต น ภรติ

๑ แม่มทรพยยงหง
 พ่อแม่แก่ชรา
 เป็นสุขแต่อาตมา
 จกฉบหายวาม้วย

๑ คนไคละพ่อทง
 อันทพลชรา
 ขบไลไปมปฺรา
 คนตงนญาแคว

หายหัก
 จากด้วย
 สิบชาติ ไปนา
 มตกลุ้มแดนไตร

สำนวนเก่า

หายหัก
 จากด้วย
 แร่งรำ
 มตกลุ้มแดนไตร

สมเด็จพระราชา ฯ

จิณฺณกํ คตโยพฺพนํ
 ตํ ปฺรภาวโต มุขํ

สุดตนิบาต ขุททกนิกาย

ยศถา
 บเลียง
 บริโภค
 โทษท้าวลงทนต์

สำนวนเก่า

มารคา
 ภาพแล้ว
 นินเนตร
 คลาทพันไภยัน

สมเด็จพระราชา ฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๒๒๘

๑ คุณแม่หนานักเพยง	พสุธา
คุณบิทรุดจอก	ภาคกว้าง
คุณพี่วงศ์ขรา	เมรุมาศ
คุณพระอาจารย์อ่าง	อาจสู้อาคร

สมเด็จพระเดชาฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๒๒๙

๑ เมื่อรอนำท่านให้	เย็นใจ
เมื่อแยกเย็นไต่ไฟ	อุ่นเนื้อ
เมื่อทักท่านแก้ไข	ชูช่วย
เมื่อยากจนท่านเกอ	ก่อให้เกิดคุณทำ

สมเด็จพระเดชาฯ

๒๓๐.

สุขุ รุกขสุส ฉายาว	ตโต ชาติ มาตาปิตุ
ตโต อจริโย รณโณ	ตโต พุทธสุส เนกธา
	โลกนิตติ

๑ เห็นกายรอบร้อมไม้	ไบหนา
เย็นญาติมิตรมารดา	กว่าน
ร้อมครุ้อมพระยา	เย็นยัง ยิงพ้อ
ร้อมพระเจ้าจอมหัน	แห่งห้องนฤพาน

สำนวนเก่า

(ยังไม่พบคาถา)

๓๒๒

๑ อาหารเป็นทองคำ
 ปลูกพืชผักผักแพง
 แวนกลี้องสองสำแดง
 แม่ย่อมเป็นทลา

เกิดแรง
 ๕ ๕
 พงนา
 อาโลภ
 เลิศเลียงบุตรตน

สมเด็จพระเดชฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๔๒๓

๑ ใครรักย่อมว่าเพียง
 ใครชอบขบิขมฉนั้น
 ใครเลียงรักษากรรม
 ใครดับคำถุณีได้

พงศ์พันธุ์
 เพื่อนไร่
 คอแม่ คนนนา
 ขอนูเมยสม

สมเด็จพระเดชฯ

เงาะป่า
พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บิดามารดาสั่งสอนนางกำหับและยเนาตอนพิชิตแต่งงาน

(เงาะขอ) ทองช่อน ลูกรัก
 ถึงร้ายกาจอาจหาญปานใด

จงดูเยี่ยงพักษัคมไคร่งใหญ่
 ก็มีไต่ทำร้ายแก่ลูกเมีย

ฯ ๒ คำ ฯ

(ตองยิบ) ๑ บุญเหลือ
 รักตัวผู้ตูลูกเฝ้ากกลี

จงดูเยี่ยงแม่เสออย่าอ่อนแอ
 มีศรัสุเสียชวตแทน

ฯ ๒ คำ ฯ

มานะ } ๑ สองเจ้า
 ออยเงาะ }
 ผู้ยาคูเมยออย่าต้ออเคียดแค้น

จงจำคำผู้เต่าให้มันแมน
 รักกันมันแมนพิศมา

ฯ ๒ คำ ฯ

(ทงหมด) ๑ นำฟังเนาะนำฟังข้างส่งสอน
 บอแอดบอแอดไว้ให้หยา

ขออวยพรอยู่ด้วยกันให้หรรษา
 จงแกลวักล่าแควลวคล่องทั้งสองคน

ฯ ๒ คำ ฯ

(มานะ) แยกพร้าหมัน
 ๑ ลูกยา
 แสงเหยอเผอคูบินวุ่น

จงดูเยี่ยงบักขาในไพรสมัน
 พอได้ผลพวร้อนมาบ่อนนาง

ฯ ๒ คำ ฯ

(ฮอยเงาะ) ๑ ชื่นอก
 เมื่อยามทุกข์ปลุกใจให้ โศกจาง

จงดูอย่างนางนกออย่าขนาง
 ไช้บักหางคู่เค็ดเฝ้าเคลือบคลอ

ฯ ๒ คำ ฯ

เเงะยอ } ตองยิบ }	๑ โฟเราะะ ๑ โฟเราะะ	สองแม่เงะข้างสอนลูกอ่อนหนอ จะรักต่อกันไปนานปานทิวา
----------------------	------------------------	---

ฯ ๒ คำ ฯ

(หงหมด) ๑	๑ นำฟ่งเนาะนำฟ่งข้างส่งสอน บอแอ็ดบอแอ็ดไว้ให้หุฮฮา	ขอวยพรอยู่ด้วยกันให้หรรษา เหมือนสกุณวินโพรสานที่สำราญรัง
-----------	---	---

ฯ ๒ คำ ฯ

(ฮเนา)	๑ แยกต่อขม้อ เอียนะ ๑ มดตวน้อยสามคคมีกำลัง ๑ ทงญาต้วงศพงศเฝ้าเหล่าสหาย ๑ ขำรักนางฟางขิวตทงคตคุณ	๑ ลูกไม่ละลมคำที่ราส่ง ๑ วงกหวงพงพาคความการูญ ๑ ขอฝากกายแผ่เพื่อช่วยเกือหนูน ๑ ไม่หันหุนโหดร้ายอายสัตตวง
--------	--	---

ฯ ๔ คำ ฯ

๑ พ่อ ๒ ๑ แม่ ๒	๑ แยกจาก ๑ นำคำ ๑ อันชนกชนนีญาติวงศ์	๑ เพราะลาจบังจิตพิสง ๑ ล้วนจิตจงรักเจ้าเท่าข้า
--------------------	--	---

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ เมื่อชมพลา ลำหับ และฮเนา สันชวด (สามแม่) ๑ แยกลพบุรีสามชั้น (หงหมด) ๑ แยกลพบุรีสองชั้น (สามแม่) ๑ แยกลพบุรีสามชั้น (หงหมด) ๑ แยกลพบุรีสองชั้น	๑ มารดาทั้งสามครว้าครวนถึงลูก ๑ โอ้ลูกเราสามราแดงมายาก ๑ ยามจะพรากเหมือนฟ้าแลบแปลบเดี่ยวหาย ๑ นำสงสารสามแม่ล้วนแก่กาย ๑ เดียงลูกคล้ายผู้งนกที่กฟอง ๑ ถนอมมากมิให้พรากไปหนไหน ๑ มาเหมือนไข่กระทบแตกแยกเป็นสอง ๑ สงสารลานาตาอาบหน้านอง ๑ เหมือนรางวัลธรรามาแต่ธาร
---	---

(สามแม่) แขกลพบูรีสามชั้น
๐

(๕
ทั้งหมด) แขกลพบูรีสองชั้น
๐

(สามแม่) แขกลพบูรีสามชั้น
๐

(๕
ทั้งหมด) แขกลพบูรีสองชั้น
๐

(สามแม่) แขกลพบูรีสามชั้น
๐

(๕
ทั้งหมด) แขกลพบูรีสองชั้น
๐

แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะฝากร้าง
มาขาดกลางเหมือนต้นไม้ใครประหาร
สงสารนักความรักมาขาดราน
เหมือนเต็ดก้านบัวสดไม่หมดใโย
ไอ้แต่แม่จะมีแต่ร้อนร่ำ
เหมือนเพลิงเผาถวกลนต้นไม้ไหม้
สงสารจริงยังด้นบ่นพิโร
เหมือนเชื้อไฟสุ่มขอนจะร้อนนาน
แม่จะเป็นเช่นต้นไม้ตายเพราะลูก
เห็นก็ถูกควรถับดับสังขาร
สงสารแท้เห็นไม่รอดคงวอดปราณ
เหมือนไฟผลาญไพรพนัสเหลือตัดรอน

ศุภกิตขงจู้ พระอมรโมลี แปล

ความรักของมารดาต่อบุตร

“อนันตมารดา เมอบุตรเจ็บไขก็ให้เบ้นทุกขั่นกั ปราวณาแต่จะให้บุตรหาย
ถ้าบุตรผู้ใด เมอบิตามารดาเจ็บ ก็ให้เบ้นทุกขัเหมือนฉนนบาง จึงจะว่ามี
กตัญญู”

จู้ว ศิษย์ขงจู้ ถามความกตัญญู ขงจู้จ้งว่า อนันตขงบิตามารดา จะให้
แต่สิ่งของเหมือนเสียงสควมสุนัขเบ้นตนนน ก็ขงไม่ขอว่ามีกตัญญูก่อน ต่อเมอใด
ใจรักใคร่ให้มาก ตั้งใจปรนนิบัติโดยคำรพ จึงเรียกวามีกตัญญู”

นิบาตชาดก เล่ม ๑๑

เอกาทสนิบาต และ ทวาทสนิบาต

ธัมมเทวปรตชาดก

มารดาบิดาทงหลายกิต สมณพราหมณทงหลายกิต อนบุคคณผู้จะตองละทงสรริกาย
ไว้ไนโลกนั ไมเคารพนับถอบุชาแล้ว ไนเรอนอันเป็นของแห่งตน บุคคณทงหลายนน ครน
กายแตกทำลายแล้ว ย่อมเป็นผู้มศีระะไนเบองต่าไปสู่นรก คุจจธรรมเทพบุตร ผู้มศีระะไน
เบองต่าตกไปแล้วณน

มารดาแลบิดาทงหลายกิต สมณะแลพราหมณทงหลายกิต อนบุคคณผู้จะตองละทง
กายไว้ไนโลกนั ได้เคารพนับถอบุชาแล้วเป็นอันดี ไนเรอนอันเป็นของแห่งตน บุคคณ
ทงหลายนน ครนกายแตกทำลายแล้ว ย่อมไปสู่อสุคติภพ คุจจธรรมเทพบุตรอนนขนสู่อของตน
ไปสู่อเววโลกณน

ชนสันธชาดก

..... ๑ ๑

..... ๑ ๑

จณฐา ฌรฐา ทานทงหลายอย่าเป็นคนร้ายหยาบข่า จงปรนนิบัติมารดาบิดา จงเคารพขัง
ผู้ใหญ่ไนตระกูล พระบรมโพธิสัตว์แสดงธรรมสั่งสอนมหาชนทงหลายตงน ยงชนทงหลาย
ให้ตงอยู่ในสุจริต

อจริจมนุสตุการุ บุคคณผู้ใดไม่รับโอวาทคำสั่งสอนบิดา ผู้เป็นอาจารย์สั่งสอนก่อน
ท่านนำมาขังกามรสทงปวง มาเดยงตนไนกาลเมื่อตนเป็นทารก ท่านสั่งสอนจะให้ตนเป็น
คนดี ไม่รับเอาขังโอวาทแล้วคู้หมิ่นต่าง ๆ ประพฤติชั่วตงน ปจฺจนานุปปติ ก็เป็นความร้อน
ไนภายหลังประการ ๑

นิบาตชาดก เล่ม ๑๗

สัจฉินิบาต และ สัตตนิบาต

สังกัจจชาดก

ก็บุตรมามีมารดาช่อมไปจาก โลกนสู่มกขย โลกคือนริยาบาย ช่อมถึงความทุกข์ยิ่ง ตามผลแห่งกรรมของตน นายนริยาบาลมีกำลังยิ่ง ช่อมบีบคนบุทคลผู้มามีมารดาด้วยศาลไถเป็น เหล็กเนื่อง ๆ ให้สัตว์นรกผู้ทำมาตุมาตนัน ต้มกินโลหิตที่ก่เกิดแต่ตนอันไหลออกจากกายตน อันร้อนประหนึ่งทองแดงอันละลายคว้าง สัตว์นรกนั้นลงไปอยู่ในห้วงน้ำเช่นกับด้วยน้ำพุไฟ โสहित น้ำเกลี้ยตจสุพเน้า เหมือนคัจเบอกตมคัจคุด หนอนทงหลายในห้วงน้ำนั้น กายใหญ่ ปากเป็นเหล็ก คลานไปตามเนื้อแฉะเลือด ทำลายผิวหนังกินสัตว์นรกนั้น สัตว์นรกนั้นถึง รททนรกนั้น จมลงร้อยชัวยุทธ ศพอันเน่าช่อมพุ่งไป ๑๐๐ โยชน์โดยรอบ แม้คนมีจักษุ แลเห็นช่อมคร่ำคร่าไปด้วยกลิ่นนั้น ขอดถวายพระพร บุทคลมามีมารดาช่อมได้ทุกข์เห็นปาน ดงน ฯ

โสณนันทชาดก

๑๗๑

๑๗๑

ชนช่อมว่ามารดาท่านเป็นผู้ทรงคุณเป็นเอนกนัก น้อยอย่าประมาทปรนนิบัติท่านไปเถิด เมื่อ จะประกาศคุณของมารดา จึงภาษิตสองคาถาว่า

อนุกมฺปกว ปตฺติภูทิจ

ปฺพุเพ รสททิจ โน

มคฺโค สคฺคสุส โลกสุส

มาตา ตํ วร เต อีเส ฯ

ปฺพุเพ รสททิจ โคตฺตํ

มาตา ปุณฺณปฺสณฺหิตา

มคฺโค สคฺคสุส โลกสุส

มาตา ตํ วร เต อีเส ฯ

มารดาเป็นผู้จนเคราะห์ เป็นทั้งพี่และเป็นผู้ให้ภรรยาในเบื้องต้นแก่เราทั้งหลาย
เป็นมารดาแห่งโลกสวรรค์ แนะนำผู้หนึ่ง บัดนี้ มารดาเลือกน้องไว้ปรนนิบัติ ฯ มารดาผู้
ให้ภรรยาในเบื้องต้น แลกครองเราทั้งหลายมา เป็นทั้งพี่และเป็นผู้ให้ภรรยา เป็นมารดาแห่ง
โลกสวรรค์ แนะนำผู้หนึ่ง บัดนี้ มารดาเลือกน้องไว้ปรนนิบัติ ฯ

เมื่อพระโพธิสัตว์พรรณนาคูณมารดาแก่น้องชายด้วย ๒ คาถาแล้ว พอมารดาคล้
มานั่งอาสนะเต็ม จึงกล่าวอีกว่า น้องได้มารดาผู้ทำกิจทำไวยากไว้ปรนนิบัติแล้ว เราแม่
ทั้ง ๒ มารดาได้ประทับประคองมาโดยลำบาก บัดนี้น้องอย่าประมาทปรนนิบัติท่านไปเถิด
อย่าให้ท่านบริโภคน้ำผลไม้ไม้ออกนะ เมื่อจะประกาศความทรมารดาเป็นผู้ทำกิจอันยากที่จะ
ทำ จึงภาษิตคาถาเป็นอันมากกว่า

อาจขุมานา ปุตฺตผลิ เทวดาย นมสฺสตี
นกุขุตฺตานิ จ ปุจฺจตี อุตฺตํจฺจนฺนิ จ ฯ

มารดาเมื่อปรารถนาผลคือบุตร ย่อมมอบนบเทพดา และได้ตามอุทิศดูแลปึงหลาย
คือผู้รู้ (ที่จะได้แก่คู่มือ) ฯ

(อรรถกถาธิบาย มีว่า) มารดาเมื่อปรารถนาเช่นนั้น ย่อมมอบน้อมบวงสรวงเทพดา
ว่า ขอให้ข้าพเจ้ามีบุตรเถิด แลตามอุทิศยามต่อผู้รู้ ว่า บุตรคลอดอุทิศไหนอายุยืน อุทิศไหน
อายุไม่ยืน เป็นต้น แลตามถึงฤกษ์ว่าใน ๖ ฤกษ์^(๑) บุตรเกิดอุทิศไหนอายุยืน ฤกษ์ไหนอายุไม่ยืน
หรือออกนัยหนึ่งว่า มารดามีอายุได้เท่าไรมีบุตรอายุจึงจะยืน และเท่าไรอายุบุตรไม่ยืน เป็นต้น
แลตามถึงภักขณน ฯ

ตฺสฺสา อุตฺตํ นุหตฺตาย^(๒) โหตี คพฺภสฺสวฏฺกโม
เตน โทหพินิ โหตี สฺหทา เตน วุจฺจตี ฯ

เมื่อมารดาอาบในฤกษ์แล้ว ครรภก็คั่งมีอาการให้แพทอง เหตุนี้บณพิตจึงเรียกว่า
สฺหทา หญิงมีใจดีจะน ฯ

(๑) คือ เหมันตะ ฤกษ์หนาว สิวระ ฤกษ์หนาวเย็น วสันตะ ฤกษ์ไม่ผลิดอกออกใบ คิมหะ ฤกษ์ร้อน
วัสสานะ ฤกษ์ฝน สรทะ ฤกษ์ร้อนอ้าว ฤกษ์ ๖ เช่นนี้ แบ่ง ๒ เดือนคือฤกษ์ (อภิธาน) ฯ

(๒) ย. เมิน อุตฺตํนตฺตาย (?) ฯ

(อรรถกถาอธิบาย มีว่า) เมื่อฤดูเกิดแล้ว มารดาอาบในฤดูแล้ว ครรภ์ก็ตั้งเพราะเหตุ^{*} ประชุมกัน เพราะเหตุกรรมตงขบจึงเกิดแพทอง กาลนั้นมารดาเกิดความรักในบุตรธิดา ซึ่งเป็นประสาเกิดในท้องของตน ดังนั้นท่านจึงเรียกว่า สุหทา หญิงมีใจดี ๆ

สัจฉริ วา อุนี วา

ปรีหริตฺวา วิชายติ

เตน सा चนยन्ตุ^(๑) จ

ชเนตฺตุ เตน วุจฺจติ ฯ

มารดานั้นบริหารกรรมมาราวบหนึ่ง หรือหย่อนกว่า ก็คลอดบุตร เหตุ^๕นั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า ชนยन्ตุ บ้าง ชเนตฺตุ บ้าง ว่าผู้ยังบุตรให้เกิด (แปลเหมือนกันทั้งสองศัพท์) ฯ

ถนญฺเรน คีเตน

องคฺปาวุเรน^(๒) จ

โรทฺนตุ ปฺตฺตุ โทเสตี^(๓)

โตเสนฺตุ เตน วุจฺจติ ฯ

ครนบุตรร้องไห้ มารดาก็ปลอบให้เข้ามชื่นด้วยให้ตีมนมบ้าง ด้วยขบกลมบ้าง ด้วยอุ้มประทับไว้กับทรวงบ้าง เหตุ^๕นั้น บัณฑิตจึงเรียกว่า โตเสนฺตุ ผู้ปลอบบุตรให้เข้ามชื่น ฯ

ตโต วาตาดเป โจรเว

มมฺม กตฺวา อุทิกฺขติ^(๔)

ทารกํ อปฺปชานนฺตุ^(๕)

โปเสนฺตุ เตน วุจฺจติ ฯ

ลำดับนั้น มารดาได้เห็นบุตรซึ่งยังเป็นเด็กไม่รู้จักความ เล่นอยู่ในกลางลมกลางแดดท้งใจ ก็เข้ารีบขวัญด้วยหทัยรักสนิท เหตุ^๕นั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า โปเสนฺตุ ผู้เลี้ยงดูบุตร ฯ

ยญจ มาตุ ธนํ โหติ

ยญจ โหติ ปิตุทฺธนํ^(๖)

อุกฺขมฺเปตฺตสฺส^(๗) โคเปติ

อปี ปฺตฺตุตฺตสฺส โน สียา ฯ

* มาตาศีโร จ สมนิปิตฺตา โทหนฺติ มารดาบิดาทั้งหลายประชุมกัน ๑ มาตา จ อุนี โหติ มารดามีฤดู ๑ คนุรหฺโไฟ จ ปจฺจุปฺญฺโหติ โหติ สัตว์ที่จะพึงปฏิสนธิปรากฏเฉพาะหน้า ๑ (มหาตัตถศาสตร์ขยเสฐว มัชฌิมะนิกาย) ฯ

(๑) บ. เป็น ๑ ชนยन्ตุติ ฯ (๒) - ปาปุร - ฯ (๓) โรทฺนตุ เอว โตเสตี ฯ (๔) มมฺม กตฺวา ว ทารกํ ฯ (๕) อปฺปชานนฺตุ โปเสตี ฯ (๖) ปิตุ ธนํ ฯ (๗) อุกฺขเมตฺตสฺส ฯ

มารดาข่อมสงวนทรัพย์สินทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายมารดาแลฝ่ายบิดาไว้ ด้วยหมายใจว่า
จะได้เป็นของ ๆ บุตรเราทั้งหลายตั้งน ฯ

เอวี่ ปุตุต อหุ่ ปุตุต
ปมตุตฺ ปรรทาเรสุ
สายิ ปุตุตฺ อนาชนตุ่

อิติ มาตา วิหณฺณฺติ
นิสฺสึเว^(๑) ปุตุตโภพฺพน
อิติ มาตา วิหณฺณฺติ ฯ

มารดาเมื่อต้องส่งสอนบุตรอยู่รู้ไว้ ว่า อย่างนี้ อย่างนั้น ก็ลำบาก ฯ แลเมื่อ
บุตรรุ่นหนุ่มกำลังคั่นองมัวเมาไปในปรทารกรรม จนมืดค่ำก็ยังไม่กลับบ้าน มารดาตั้ง
แต่จะระอึนใจ พุ่มพายนาคาคอยหาบุตรอยู่ ฯ

เอวี่ กิจฺฉนโกโต โปโส
มาตริ มิฉฺฉน จริตฺวาน

มาตุ อปริจริโก^(๒)
นิริยิ โส อุปฺปชฺชติ ฯ

บุตรอันมารดาเลี้ยงดูมายากแค้นถึงปานนั้นแล้ว แลไม่บำรุงท่านตอบ บุตรนั้นจึงว่า
ประพฤตฺผิดในมารดา ข่อมเข้าถึงฐานะอันหาความเจริญมิได้เลย ฯ

เอวี่ กิจฺฉนโกโต โปโส
ปีตริ มิฉฺฉน จริตฺวาน

ปีตฺอปริจริโก^(๓)
นิริยิ โส อุปฺปชฺชติ ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ชนมฺปิ^(๔) ชนกามานิ
มาตริ อปริจริตฺวาน

นสฺสฺติ อิติ เม สุตํ
กิจฺฉํ วา โส นิกจฺฉนฺติ ฯ

เราได้สดับมาว่า เพราะไม่บำรุงมารดา แม้ทรัพย์สินสมบัติที่เกิดแก่บุตรผู้มีความอยาก
ได้ทั้งหลาย ข่อมจะฉิบหายไป หรืออีกอย่างหนึ่ง บุตรนั้นข่อมจะถึงความทุกข์ยากเป็น
เพียงแท้ ฯ

ชนมฺปิ^(๕) ชนกามานิ
ปีตริ อปริจริตฺวาน

นสฺสฺติ อิติ เม สุตํ
กิจฺฉํ วา โส นิกจฺฉนฺติ ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ข. เป็น (๑) นิสฺสึเว แปลว่า เทียงคั่น ฯ. (๒) รโก ฯ. (๓) รโก ฯ. (๔) ชนปิ ฯ. (๕) ชนปิ ฯ.

อานนุโท จ ปโมโท^(๑) จ

สทา หสติกัฬิตั

มาตรี ปริจริตฺวา น

ลพุกเมตํ วิชานตา^(๒) ฯ

ความรื่นเริงบันเทิงใจดี แลความเพลินหรรษาในการทุกเมื่อ ทั้งบัณฑิตผู้รู้เหตุผล
ประจักษ์จะพึงได้ ก็เพราะบำรุงมารดา ฯ

อานนุโท จ ปโมโท^(๓) จ

สทา หสติกัฬิตั

ปีตรี ปริจริตฺวาน

ลพุกเมตํ วิชานตา^(๔) ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ทานญจ ปิยวาจา^(๕) จ

อตุถจริยา จ ยา อิธ

สมานตฺตตา^(๖) จ ธมฺเมสุ

ตตฺถ ตตฺถ ขถารหิ

เอเตจฺ สงฺกหา โลเก

รตฺสฺสานันฺว ยายโต* ฯ

สังคหวัตถุทั้งหลาย คือทาน การให้ ๑ ปิยวาจา เจรจาคำน่ารัก ๑ อัตถจริยา
ประพฤติให้เป็นประโยชน์ ๑ สมานตตตา ความเป็นผู้มีตนเสมอในธรรมทั้งหลายตามควร
ในที่นั้น ฯ ๑ สัประการเหล่านี้แล ย่อมมีในโลก เหมือนเพลามีแก่รถ ๆ จึงแล่นไปได้ฉะนั้น ฯ

(อรรถกถาอธิบาย มีว่า) บุตรควรให้วัตถุที่ควรให้แก่มารดาบิดาทิ้งหลาย ควร
กล่าวคำอ่อนหวานต่อท่าน ควรช่วยเหลือในกิจที่เกิดขึ้นแก่ท่านให้สำเร็จไป ซึ่งจัดเป็นการ
ประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ท่าน ควรกระทำตนให้สม่ำเสมอในธรรมคือสัมมาคารวะต่อ
ท่าน โดยย่อปานะวิธ มีกราบไหว้เป็นต้น ทั้งในท่ามกลางบริษัททั้งในที่ลับ หาเป็นแต่
ทำในที่ลับแลในหมู่ชุมชนไม่ทำไม่ ฯ

เอเต จ^(๗) สงฺกหา นสฺสุ^(๘)

น มาตา ปุตุตฺถการณา

ลภเถ มานิ ปุหิ วา^(๙)

ปีตา วา ปุตุตฺถการณา ฯ

ย. เป็น (๑), (๓) ปโมโท ฯ (๒), (๔) นโต ฯ (๕) เปยฺยวาสนฺจ (๖) ฯ (๖) - นตฺตา ฯ
(๗) อ ฯ (๘) นาสฺสุ ฯ (๙) ปุชฺชจ ฯ

* ถ้าบั้นคาถาเช่นนี้ ได้ ๕๒ คาถา หมดทั้งเรื่องด้วยกัน ถ้าตั้งแต่จำนวน ๕๖ นี้ไป บั้น ๔ บาท
เป็นคาถา ๆ เรื่อยไปคงได้ ๕๓ คาถา อย่างคัมภีร์ยุโรป ก็คือเท่ากับปลีกเองที่คาถาของจำนวนนี้ กับของ
จำนวน ๕๑ ประสมกัน ก็ได้อีก ๑ คาถา จึงเป็น ๕๓ พึงทราบว่ที่คาถากันก็ควรนี้ไป ฯ

ศีลสังคหะวัตถุทั้งหลายนี้ จะไม่พินิจในโลก มารดาหรือบิดาก็จะพึงไม่ได้รับความ
นับถือแลความบูชา เพราะเหตุบุตรเลย ฯ

ขสุมมา จ สงฺกหา เอเต สมุมเปกฺขนฺติ ปญฺชิตา
ตสุมมา มหตฺตํ ปปฺโปปนฺติ ปาสงฺสา จ ภวฺนฺติเต ฯ

เหตุใดบัณฑิตทั้งหลาย มาพิจารณาเห็นสังคหะวัตถุเหล่านั้นว่าเป็นกิจควรทำแท้
เหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความเป็นคนใหญ่คนโตได้ ทั้งเป็นผู้ได้รับความยกย่อง
สรรเสริญด้วย ฯ

พฺรหฺมาตี^(๑) มาตาปิตโร ปุพฺพพจฺริยาตี วุจฺจเว
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานิ ปชาย อนุกมฺปกา ฯ

มารดาบิดาทั้งหลายผู้กรุณาแก่บุตรธิดาซึ่งเป็นประชาชนของตน บัณฑิตย่อมเรียกว่า
เป็นมหาพรหม^(๒) บ้าง บุรพจารย์^(๓) บ้าง อาหุเนยยะบุคคล^(๔) บ้าง ของบุตรทั้งหลาย ฯ

ตสุมมา หิ เต นมสฺสเสยฺย สกฺกเรยฺยาถ ปญฺชิตो
อนุนเนน อโถ ปาเนน วตฺถเนน สยเนน จ
อฺจุฉาทเนน นฺหาเปเนน ปาทานํ โชรเนน จ ฯ

เพราะเหตุนี้แล บุตรผู้มีปรีชาควรนอบน้อมสักการะมารดาบิดาทั้งหลายด้วยเข้านา
ผ้านุ่งห่มแลที่นอน ด้วยให้อาบน้ำทาของหอม แลล้างเท้าเป็นต้น ฯ

ตาย นํ ปาริจฺริยเย มาตาปิตฺตฺสฺส ปญฺชิตา
อิเชว นํ ปสฺสงฺสนฺติ^(๕) เปจฺจ สกฺกฺเค ปโมทตี^(๖) ฯ

เพราะความบำรุงในมารดาบิดาทั้งหลายนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุตรผู้มี
ปรีชานั้น ในโลกนี้ ครั้นเขาละโลกนี้ไปแล้ว ก็ยังจะปราโมทย์ในโลกสวรรค์อีก ฯ

ข. เป็น (๑) หิ ฯ
โดยอรรถว่า (๒) ท้าวมหาพรหมมีพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ต่อสัตว์นิกาย
ฉนใด มารดาบิดาก็มีพรหมวิหาร ๔ นั้น ต่อบุตรของตน ๆ ฉนนั้น เหตุนี้จึงเป็นมหาพรหมของบุตร ฯ
(๓) ขรรคามาเมื่อบุตรจับสำเนียงกู่เคียงสา ก็ได้จากมารดาบิดาเป็นเบื้องต้นก่อนครูอาจารย์ไร ๆ หมด เหตุนี้
บิดามารดาจึงเป็นบูรพจารย์ อาจารย์เบื้องต้นของบุตร ฯ (๔) มารดาบิดามีคุณูปการแก่บุตรมาช้านาน
โดยประการทั้งปวง เหตุนี้ จึงเป็นอาหุเนยยะบุคคลควรรับสักการะบูชาของบุตร ฯ ในอรรถภาษาสก
นี้ไม่มีอธิบายเลย จึงอธิบายเพิ่มไว้เล็กน้อย ตามสำเนาในมงคทปนี ฯ
(๕) อิธ เจว ปสฺสงฺสนฺติ ฯ (๖) ปจฺจ สกฺกฺเค จ โมทตี ฯ

นิบาตชาดก เล่ม ๑๙

มหานิบาต

สุวรรณสามชาดก

บุคคลใด^๕เลื่องมารดาบิดาโดยธรรม เทวดาแลมนุษย์^๕ทั้งหลายย่อมแก้ไขคุ้มครอง
บุคคลผู้^๕เลื่องมารดาบิดานั่น นักปราชญ์^๕ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้น^๕
ละโลกนี้^๕ไปแล้วย่อมบันเทิงทั่วโลกสวรรค์ ฯ

สมเด็จพระโลกนาถศาสดาทรงนำธรรมเทศนานมาแล้วตรัสว่า^๕นะภิกษุทั้งหลาย การ
เลื่องคูมารดาบิดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย -----

ฯ ล ฯ -----

ฯ ล ฯ -----

บัญญัติชาตก
สิริวิบลกิตติชาตก

..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

กิจที่บำรุงเลี้ยงมารดาบิดานี้ ย่อมเป็นประเพณีวงศ์ของนักปราชญ์แต่ก่อน ๆ ย่อมสมควรจะชีวิตเพื่อ
ประโยชน์แก่มารดาบิดา..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

ทักมมานิกชาตก

บุตรเหล่าใดไม่เลี้ยงมารดาบิดาที่ตนจำจะต้องเลี้ยง บุตรเหล่านั้นไม่นับว่าเป็นบุตร
เลย..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

นรชวชาตก

..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

ชื่อว่า การเลี้ยงมารดาบิดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย บัณฑิตแต่ปางก่อนทั้งหลายย่อมสมควร
ชีวิตเพื่อประโยชน์แก่มารดาบิดา..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

มหาปทุมชาตก

..... ๑ ด ๑

บัณฑิตแต่โบราณก็ได้บริจาคชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่บิดามารดา..... ๑ ด ๑

..... ๑ ด ๑

พหุลาควาชาดก

๑๓๑

อันธรรมที่ว่าความกตัญญูเป็นสภาวะธรรมให้ ได้สมบัติทั้งปวง เทพยตามนุษย์ทั้งหลายยอม
สรรเสริญ

๑๓๑

๑๓๑

ส่วนกตัญญูคาเล่า เป็นรากเง้าของความดีความชอบ เป็นประธานอย่างยิ่งในโลก
เมื่อความเป็นคนกตัญญูมิอยู่แล้ว สรรพทุกสิ่งทั้งปวงก็ยอมเจริญรุ่งเรือง เหมือนอย่างลูกโคไค่น้อย
มีความกตัญญูต่อมารดา ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ด้วยอำนาจความกตัญญูนั้น

เพราะเหตุนี้ สัตบุรุษสาธุชนทั้งหลาย เมื่อปรารภนาสมบัติทั้งปวง จงเป็นคนมี
สติปัญญาพิจารณากระทำสัจจะความจริง และขันธ์ความอดใจและกตัญญูตาความเป็นคนรู้จัก
คุณที่บุคคลอื่นกระทำไว้แก่ตนเสมอ ๆ ไป

บุคคลผู้ใดจะเข้าไปใกล้มารดาบิดาครูบาอาจารย์ จงเป็นผู้ทรمانคนให้ตั้งอยู่ใน
ความกตัญญู และเป็นผู้กล่าววาจาเป็นสัจจะ และเป็นผู้อดใจแล้ว บุคคลผู้นั้นย่อมได้ประสบ
ความสุขอย่างยิ่งในมนุษยโลกและเทวโลก บรรดาสรรพโรคาพาธทั้งปวงเป็นต้นว่า เป็นโรค
ไข้และโรคที่จะต้องปักปัดด้วยวะ โรคหนวก โรคภัย โรคบอด โรคบ้าหมู โรคเรื้อน
โรคปมเปา โรคกราก โรคหืด โรคมวงคร้อ โรคผอมเหลือง โรคเหล่าน้อยไม่เกิดมีแก่
บุคคลผู้นั้น สรรพความไม่มีโรคทั้งปวงนี้ เป็นผลของความสัจจะ บุคคลผู้นั้นก็จะเลียงหลัก
ออกไปจากทุกข์ทั้งปวงเสียได้ สรรพสวัสดิ์ก็จะบังเกิดมีแก่บุคคลผู้นั้น อนึ่งความเป็นคนมีองค์
และเล็บ และฟัน และขนัยน์ตา และนาสา และโสต ผ่องใสสะอาดงามนำดู นำขม
บริบูรณ์ไปด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ไม่หนุนขึ้นไม่ยุบดง เกิดในตระกูลที่มีสติปัญญาว่องไว มีอวัยวะ
ร่างกายกลมกล่อมละมุนละไมหมดจดดี ไม่เป็นคนแคกร้าวบาดหมางกับใคร ๆ และมีปัญญา
คมกล้า ไม่ครั่นคร้ามต่อผู้ใด มีวาจาสะอาดสละสลวย สรรพคุณความดีทั้งปวงนี้ เป็นผลของความ
อดใจ

๑๒๖

อนึ่ง ความเป็นคนมีอายุยืนยาว มีสัจฐานวรรณะองใส มีกำลังกาย มีความสุข
จะยืนเดินนั่งนอนก็เป็นสุข ไม่เป็นคนหลงกระทำกาลกริยา สรรพความสุขทั้งปวงเป็นผล
ของกตัญญูตา ความเป็นคนกตัญญู

อุปผชาดก

๑๓ ๑

๑๓ ๑

เทพยเจ้าชาวทิวติงส์ทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญบุรุษชนที่เพียงมารดาบิดาและประพฤติก่อมตน
ในบุคคลผู้เจริญกว่าในตระกูล มีวาจาละเอียดอ่อนหวาน กล่าวถ้อยคำนำมาซึ่งประโยชน์
ละเอียดซึ่งวาจาละเอียด ปราศจากความตระหนี่ มีวาจาที่จริงกำจัดความโกรธเสียได้ว่าเป็น
สัตบุรุษ

๑๓ ๑

